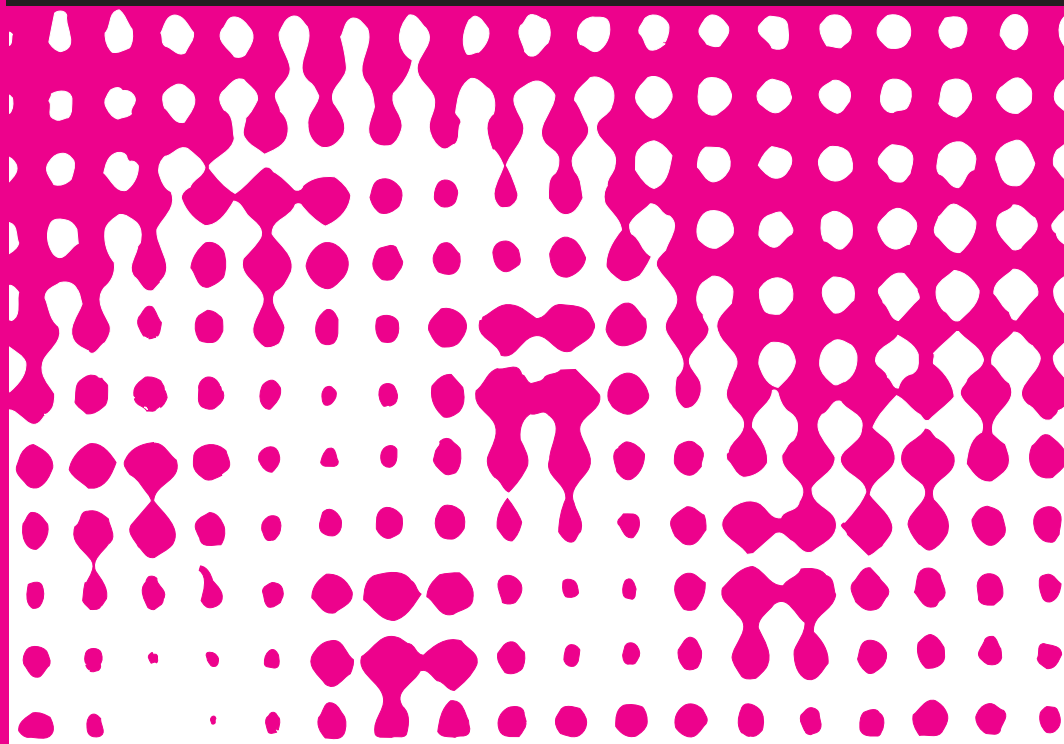

* DEMO 2009 GRAFIE 2

revue pro výzkum populačního vývoje

ČLÁNKY – Romana Malečková – Petr Mazouch – Olga Sivková – Michaela Vojtková: Aktuální populační prognózy České republiky – srovnání vstupních předpokladů • Luděk Šídlo – Klára Tesárková: Aktuální populační prognózy České republiky – porovnání výsledků • Klára Tesárková – Luděk Šídlo: Vybrané možnosti hodnocení populačních prognóz

DISKUSE • SČÍTÁNÍ LIDU • RECENZE • ZPRÁVY • PŘEHLEDY • BIBLIOGRAFIE

obsah

ČLÁNKY

<i>Romana Malečková – Petr Mazouch – Olga Sivková – Michaela Vojtková: Aktuální populační prognózy České republiky – srovnání vstupních předpokladů</i>	77
<i>Luděk Šídlo – Klára Tesárková: Aktuální populační prognózy České republiky – porovnání výsledků</i>	87
<i>Klára Tesárková – Luděk Šídlo: Vybrané možnosti hodnocení populačních prognóz</i>	101

DISKUSE

<i>Otakar Hampel – František Bartoš: Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti</i>	115
--	-----

SČÍTÁNÍ LIDU

<i>Marie Radolfová: Obsah sčítání lidu 2011 z pohledu evropské legislativy a mezinárodních doporučení</i>	127
---	-----

RECENZE

<i>Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu) (Jarmila Marešová)</i>	130
<i>O svobodném mateřství (Milan Kučera)</i>	132
<i>Rodičovství a bezdětnost (Milan Kučera)</i>	133

ZPRÁVY

<i>Z České demografické společnosti – K životnímu jubileu Václava Touška – JUDr. Michal Illner se dožívá sedmdesáti pěti let – Mezinárodní konference Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti, Praha – Centrum pro hospodářské a sociální dějiny při Filozofické fakultě Ostravské univerzity</i>	134
---	-----

PŘEHLEDY

<i>Michaela Němečková: Rozvody v České republice v letech 1991–2006 aneb co lze najít v Hlášení o rozvodu (2. pokračování)</i>	143
--	-----

BIBLIOGRAFIE	152
---------------------------	-----

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

Demografie je recenzovaný odborný časopis.

POKYNY PRO AUTORY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu, a číslo účtu pro zaslání honoráře.

Rozsah příspěvku:

Textová část studie nesmí přesahovat 15 normostran (1 NS = 1800 znaků vč. mezer), tj. 27 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy nesmí přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy a anotace literatury 2 NS. Je třeba, aby zasláná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř), resumé do 20 Ř, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps (blíže **Zásady pro optimální podobu textu a citací**). Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady. Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

Zásady pro optimální podobu textu a citací

A. Texty

Při psaní v textovém editoru PC Word je třeba dodržovat tyto zásady:

1. V nastavení odstavce používejte pouze zarovnání VLEVO (na levou zarážku) bez odsazení první řádky (k odlišení odstavce vynechat řádek).
2. Předřazení řádky, automatické úroveň číslování a vyznačování (např. u poznámek), nastavení typů odstavců pro různé druhy textů (titulky, podtitulky) je v dalším zpracování nepoužitelné (např. text poznámky, na kterou je v odstavci číselný odkaz, vypíste za tento odstavec mezi dvě volné řádky).
3. Vyznačování v odstavci (kurzívo, tučně) a používání indexů a exponentů bude do sazby korektně přeneseno.
4. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky. Textový editor vsune do textu programové informace o tomto tzv. nuceném dělení, které nelze jinak než pracně odstranit.
5. Nepoužívejte různé druhy podtitků a barev pro úpravu textů, titulků, podtitulků a tabulek (u tabulek nepoužívejte dvojité čáry) a grafů.

Text bude v konečné úpravě zalomen v jiné velikosti a typu písma, do více sloupců a na jinou šířku sloupce než na tu, která je nastavena v textovém editoru, proto jakákoliv „grafická úprava“ v textu je zbytečná. Úroveň stupňů důležitosti, např. u titulků, podtitulků vyznačte (kurzíva – vlnovkou, tučně – podtržením) ve vytištěném rukopise.

B. Grafy, obrazové soubory

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf I, schéma 1 apod.).
3. Pro další technologické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly v požadované velikosti rozlišení 300 dpi (bodů na palec).
4. Podkladem pro tisk mohou být klasické černobílé fotografie na fotopapíru.

C. Pravidla citací a popisky

Příklady základních druhů citací:

Monografie

- Roubíček, Vladimír. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí jen příjmení prvního autora, za ním následuje zkratka aj., u zahraničních publikací et al.)
- Hantrais, Linda (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.
- *Potraty*, 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

- Bakalář, Eduard – Kovařík, Jiří. 2000. Otcové, otcovství v České republice. *Demografie*, 42, s. 266–272.
- Pokud je časopis stránkovan průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

- Daly, Mary. 2004. Rodinná politika v evropských zemích. In *Perspektivy rodinné politiky v ČR*, s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifikaci média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor, disketa)
  2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
  3. webovou adresu (dostupné z: <http://www.czso.cz>)
- Hoem, Jan M. Why does Sweden have such high fertility? *Demographic Research* (on-line), 13, (cit. 4. 9. 2005), dostupné z: <http://demographic-research.org/Volumes/Vol13/22/>

Přednášky z konferencí

Maur, Eduard. *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovejší. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více plůžek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c... za rok vydání.

Příklad:

- Syrovátka, Augustin. 1962a. Úrazy v domácnosti. *Česká pediatrie*, 17, s. 750–753.
- Syrovátka, Augustin. 1962b. Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy. *Časopis lékařů českých*, 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004); (Srb, 2004: 36–37); (Syrovátka aj., 1984).

Popisky tabulek a grafů

Tab. 1 Pohyb obyvatelstva, 1990–2005

Graf 1 Pravděpodobnost uzavření sňatku svobodných žen podle věku, 1991–2005

Adresa redakce: Český statistický úřad, redakce Demografie, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 – Strašnice, telefon: 274052834, e-mail: vera.hruskova@czso.cz, <http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie>

CONTENS

ARTICLES

<i>Romana Malečková – Petr Mazouch – Olga Sivková – Michaela Vojtková: Actual Population Forecasts of the Czech Republic – Comparison of Basis Assumptions</i>	77
<i>Luděk Šídlo – Klára Tesárková: Actual Population Forecasts of the Czech Republic – Results Collation</i>	87
<i>Klára Tesárková – Luděk Šídlo: Several Methods of Accuracy Evaluation of Population Forecasts</i>	101

DISCUSSION

<i>Otakar Hampl – František Bartoš: An Analysis of the Unequal Status of Families with Children and How to Address this Inequality</i>	115
--	-----

POPULATION CENSUS

<i>Marie Radolfová: The Content of the 2011 Census from the Perspective of European Legislation and International Recommendations</i>	127
---	-----

BOOK REVIEWS

<i>Illegal Economic Activity of Migrants (the Czech Republic in a European Context) (Jarmila Marešová)</i>	130
<i>On Single Motherhood (Milan Kučera)</i>	132
<i>Parenthood and Childlessness (Milan Kučera)</i>	133

REPORTS – SURVEYS – BIBLIOGRAPHY

© Český statistický úřad 2009

Vydává ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD ve Studiu GSW, Čs. armády 31, 160 00 Praha 6.

Řídí redakční rada: Ing. Jiřina Růžková, CSc. (předsedkyně redakční rady), Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka), PhDr. Milan Aleš, Doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc., Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., Doc. RNDr. Felix Koschin, CSc., Ing. Milan Kučera, PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Ing. Jitka Langhamrová, CSc., Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., Ing. Josef Škrabal.

Časopis vychází čtyřikrát ročně, jeho plné znění za roky 2004–2006 je uveřejněno na internetu na: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie>

Rokem 2007 Český statistický úřad vydává v angličtině elektronickou verzi **Czech Demography**, 2007, Vol. 1 dostupnou z: http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/czech_demography_2007_vol_1; http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/czech_demography_2008_vol_2. Obsahem je výběr nejlepších článků, recenzí a přehledů z **Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje** z předešlého roku.

Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Adresa redakce: Praha 10 – Strašnice, Na padesátém 81, PSČ 100 82, telefon: 274 052 834, e-mail: vera.hruskova@czso.cz

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje firma MYRIS TRADE s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4.

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s. p., Odštěpný závod Praha č. j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Sazba, grafické zpracování a tisk – Studio GSW, Čs. armády 31, Praha 6, tel./fax: 233 326 945, e-mail: gsw@gsw.cz

Cena jednoho výtisku 58 Kč, roční předplatné včetně poštovného je 310 Kč.

Indexové číslo 46 465 • ISSN 0011-8265 • Reg. zn. MK ČR E 4781.

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 2/2009, ročník 51. Rukopis předán tiskárně 30. 4. 2009. Toto číslo vyšlo v červenci 2009.

AKTUÁLNÍ POPULAČNÍ PROGNÓZY ČESKÉ REPUBLIKY – SROVNÁNÍ VSTUPNÍCH PŘEDPOKLADŮ

ROMANA MALEČKOVÁ – PETR MAZOUCH – OLGA SIVKOVÁ
– MICHAELA VOJTKOVÁ

Actual Population Forecasts of the Czech Republic – Comparison of Basic Assumptions

The pattern of recent population development in the Czech Republic has been characterized by several changes which have significant impact on future development. To get some ideas how the future population development could look like in the Czech Republic, several population forecast and projections were originated. This article compares basic mortality, fertility and migration assumptions of five currently relevant population projections. In spite the fact that projections are based on different assumptions, all predictions claim that life expectancy would be prolonged for both genders, total fertility would increase, but would not be higher than two, and immigration would remain dominant to emigration.

Keywords: population forecasts, mortality, fertility, migration, life expectancy, total fertility rate, net migration, Czech Republic

Demografie, 2009, 51: 77–86

Populační vývoj České republiky prochází v posledních letech mnoha významnými změnami, které nepochybně ovlivní i budoucí vývoj. Proměny demografického chování se totiž stále více promítají do většiny sfér veřejného života. Není tudíž překvapivé, že se zvyšuje potřeba po demografických prognózách a projekcích a jejich následném využití v oblasti sociální, ekonomické i politické. Nicméně jejich uživatelé si mnohdy neuvědomují specifika a úskalí jednotlivých odhadů. Proto se tento článek pokusí o stručné shrnutí základních předpokladů aktuálních populačních prognóz¹⁾ vytvořených pro Českou republiku.

Relevantních a aktuálních populačních prognóz pro Českou republiku je v současnosti několik; prognóza Českého statistického úřadu z roku 2003, dále značená jako „ČSÚ“ (ČSÚ, 2004), prognóza Katedry demografie Vysoké školy ekonomické v Praze z roku 2006, ze které

¹⁾ Podle T. Kučery (1998) je nutné rozlišovat mezi pojmy prognóza a projekce – prognóza je nepodmíněná, na vědeckém poznání založená výpověď o očekávaném a v době jejího vzniku nejpravděpodobnějším budoucím vývoji sledovaného jevu; projekce představuje výpověď o perspektivním vývoji, který je důsledkem naplnění libovolných předpokladů bez explicitního nároku na jejich realnost.

do následujícího porovnání vstupuje pouze varianta odhadovaná na základě podobnosti vývoje vstupních parametrů v ČR s jejich vývojem v Nizozemsku (značená „VŠE-NL“), (VŠE, 2007), prognóza autorů Burcina a Kučery, značená jako „B&K“, z Katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy z roku 2003 (Burcin – Kučera, 2003; Burcin – Kučera, 2004a; Burcin – Kučera, 2004b), prognóza OSN World Population Prospects 2006, značená jako „WPP2006“ (UN, 2007) a prognóza Eurostatu „EUROPOP 2008“ (Eurostat, 2008). Uvedené prognózy jsou založeny na kohortně-komponentní metodě. Budeme se tedy zabývat předpokládaným vývojem parametrů úmrtnosti, plodnosti a migrace, ze kterých jednotlivé prognózy vycházejí. Volba vstupních parametrů je stěžejní nejen pro samotné výsledky, ale i pro pochopení jejich vzájemných odlišností.

Srovnání publikovaných prognóz z hlediska očekávané naděje dožití při narození

Predikování úmrtnostních poměrů je ve srovnání s prognózováním úrovně plodnosti o něco jednodušší. Vychází totiž z předpokladu, že úmrtnostní poměry jsou v našich podmínkách v současné době relativně stabilní. Nejlépe vypovídajícím ukazatelem úrovně úmrtnosti je bezesporu střední délka života (naděje dožití při narození). Ve všech pěti studovaných prognózách a jejich variantách se počítá s tím, že střední délka života nadále poroste.

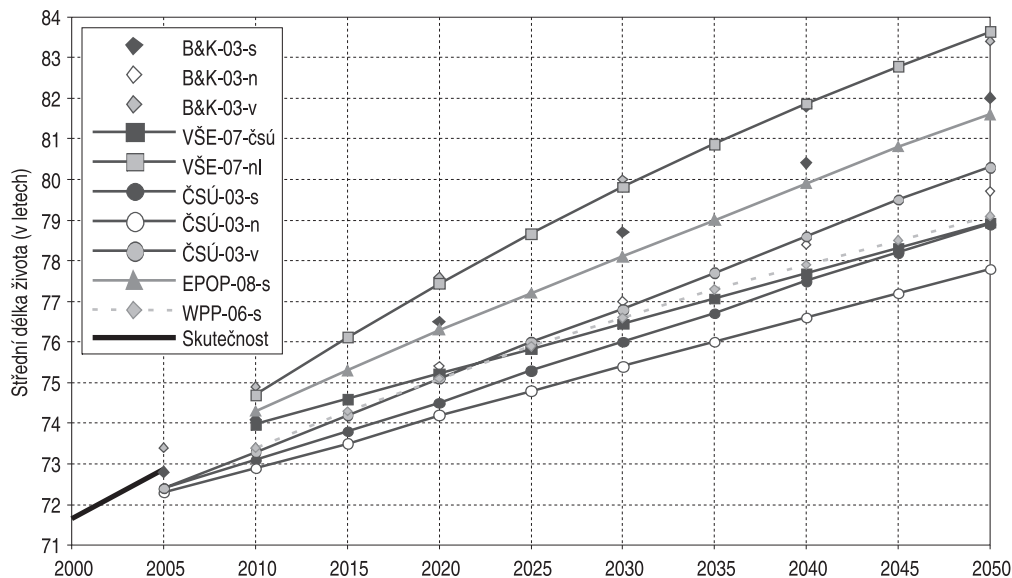
Podle střední varianty prognózy ČSÚ se předpokládá, že naděje dožití při narození bude v roce 2050 dosahovat 78,9 let pro muže a 84,5 roku pro ženy, což znamená nárůst o 7, resp. 6 let. Podle nízké varianty prognózy ČSÚ je do roku 2050 očekáváno prodloužení naděje dožití při narození o necelých 6 let u mužů a o téměř 5 let u žen. Vysoká varianta pak počítá ve stejném časovém horizontu ještě s o 1,5 roku výraznějším zvýšením, než je zakomponováno ve střední variantě. Předpokládá tak meziroční růst střední délky života mužů o 0,17 roku a u žen o necelých 0,16 roku. Hlavní těžiště očekávaného zlepšení úmrtnosti by se mělo přesunout do vyššího věku. Největší podíl na přírůstku střední délky života se předpokládá u osob starších 60 let. S poklesem úrovně kojenecké úmrtnosti a úmrtnosti dětí do jednoho roku už tato prognóza nepočítá, neboť jejich úroveň je natolik nízká, že pokles tak výrazný, aby ovlivnil střední délku života, je jen málo pravděpodobný (Kretchmerová – Šimek, 2004).

Prognóza VŠE – nizozemská varianta (VŠE-NL) – vychází z předpokladu, že se intenzita úmrtnosti mužů i žen v ČR bude blížit úmrtnosti v Nizozemsku. V Nizozemsku rostla během posledních 10 let střední délka života žen v průměru o 0,13 roku ročně, u mužů byl tento nárůst dvojnásobný, tedy o 0,26 roku za rok. Byl přijat předpoklad, že růst střední délky života mužů v Nizozemsku poklesne do roku 2010 na úroveň růstu střední délky života žen a na této úrovni setrvá. V České republice byl v posledních deseti letech průměrný roční nárůst střední délky života u mužů 0,31, u žen 0,25. Prognóza předpokládala, že střední délka života mužů i žen poroste i nadále, avšak stále pomaleji, tak aby střední délka života žen dosáhla současné úrovně Nizozemska v roce 2040, u mužů pak v roce 2050. I v této variantě se vycházelo z předpokladu, že úmrtnostní poměry zůstanou zachovány (VŠE, 2007).

Prognóza úmrtnosti autorů Burcina a Kučery (B&K) vychází z detailní analýzy úmrtnosti podle pohlaví a věku a jeho vývoje v posledních letech. Autoři se snažili zakomponovat odhadovaný vývoj zdravotního stavu obyvatelstva, změny struktury úmrtnosti podle příčin a v neposlední řadě hledali analogie s dosavadním vývojem v některých vyspělých zemích. Rozdíly v očekávaném vývoji úmrtnosti mužů a žen vplynuly především z rozdílné velikosti vnitřních rezerv, které mohou plnit roli základních zdrojů dalšího pozitivního vývoje úmrtnostních poměrů (Burcin – Kučera, 2003). Autoři dospěli k závěru, že významné rezervy už nejsou na začátku života, ale především ve věku 60 a více let, čímž se víceméně ztotožnili s autory prognózy ČSÚ. Celková změna úmrtnosti představuje ve střední variantě přírůstek naděje dožití při narození zhruba 12 let u mužů a 10 let u žen (od roku 2003 do roku 2065). Nízká varianta vývoje předpokládá pomalejší růst. Na současnou úroveň zemí s nejnižší

úrovní úmrtnosti (Švédsko, Švýcarsko) by se Česká republika měla dostat přibližně v období mezi roky 2030–2035. Vysoká varianta pak předpokládá, že se Česká republika zařadí mezi země s nejlepšími úmrtnostními poměry (Burcin – Kučera, 2003).

Graf 1 Předpokládaný vývoj střední délky života mužů podle hlavních variant studovaných prognóz (Forecasted development of the life expectancy for men according to the main variants of the studied forecasts)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

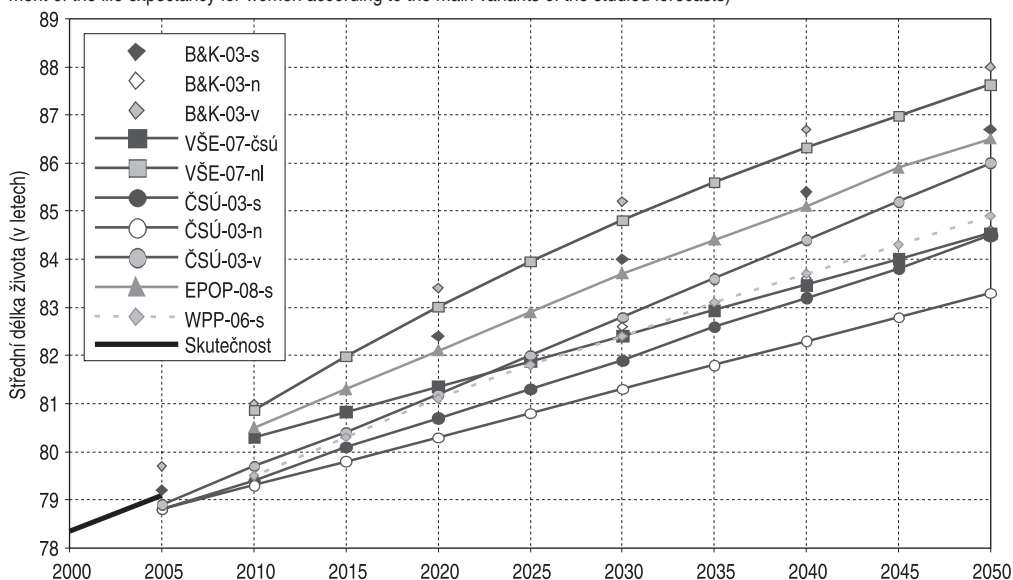
Prognózovaná naděje dožití při narození podle OSN je stejná pro všechny tři varianty prognózy a předpokládá nárůst střední délky života mužů na 79,1 roku a žen na 84,9 let. Vychází z modelů, které byly sestaveny pro každou zemi zvlášť na základě trendu úmrtnosti a vývoje střední délky života v posledních letech.

V porovnání s OSN je poslední z hodnocených prognóz, nejnovější prognóza Eurostatu – EUROPOP2008, ve svých výsledcích daleko optimističtější. Do roku 2050 očekává nárůst střední délky života mužů až na hodnotu 81,6 roku, u žen ještě o 4,9 roku více, tedy 86,5 roku.

Z grafů je dobře patrné, že neoptimističtější z hlediska ukazatele střední délky života mužů je nizozemská varianta prognózy VŠE, která předpokládá do roku 2050 nárůst střední délky života mužů až na 83,6 let, o 1,6 roku nižší by měla být střední délka života podle střední varianty prognózy autorů Burcina a Kučery. Následuje prognóza Eurostatu, která předpokládá do roku 2050 nárůst střední délky života mužů na 81,6 roku. Podle prognózy OSN i střední varianty prognózy ČSÚ, střední délka života mužů nedosáhne ani 80 let. OSN předpokládá naději dožití 79,1, ČSÚ ještě o dvě desetiny nižší.

Střední délka života žen v roce 2050 by měla být nejvyšší rovněž podle nizozemské varianty prognózy VŠE, kdy by měla dosáhnout hodnoty 87,6. O 0,9 roku nižší by měla být střední délka života žen podle střední varianty prognózy autorů Burcina a Kučery. Srovnatelné úrovně by měla dosahovat střední délka života žen také podle prognózy Eurostatu (86,5 let). O celé dva roky nižší naději dožití žen při narození předpokládá střední varianta prognózy

Graf 2 Předpokládaný vývoj střední délky života žen podle hlavních variant studovaných prognóz (Forecasted development of the life expectancy for women according to the main variants of the studied forecasts)

Pozn.: B&K-03 = Burcina – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

ČSÚ. Podle prognózy OSN by střední délka života žen v roce 2050 měla zůstat jednu desítinu pod hodnotou 85 let.

Vysoká varianta prognózy střední délky života autorů Burcina a Kučery se svými výsledky téměř shoduje s nizozemskou variantou prognózy VŠE. U mužů tito autoři předpokládají do roku 2050 nárůst střední délky života až na hodnotu 83,4 roku, což je o dvě desetiny méně než jejich kolegové z VŠE. Naopak u střední délky života žen jsou autoři Burcina a Kučera ve své vysoké variantě ještě optimističtější a předpokládají, že by mohla dosahovat hodnoty 88 let.

Všechny varianty prognóz ČSÚ i prognóza OSN (WPP2006) zpočátku předpokládají jen velmi pozvolný nárůst střední délky života, což se už nyní ukazuje jako nepřilíh vhodná strategie. Již v roce 2007 dosahovala střední délka života mužů 73,67 roku a u žen 79,9 roku, tedy hodnot vyšších, než kolik předpokládá vysoká varianta prognózy ČSÚ (nebo WPP2006) v roce 2010. Odhady autorů Burcina a Kučery se v tomto ohledu jeví o něco blíže realitě. Nízká varianta naděje dožití při narození mužů i žen v roce 2010 je sice rovněž nižší než hodnoty dosažené v roce 2007, nicméně střední varianta již počítá s hodnotami pro tento rok vysoce pravděpodobnými.

Zajímavé je také porovnání prognóz z hlediska rozdílu v naději dožití mužů a žen. Zatímco podle střední varianty prognózy ČSÚ by v roce 2050 měla být střední délka života mužů o 5,6 roku nižší než střední délka života žen (podle prognózy WPP2006 by tento rozdíl měl být dokonce 5,8 roku), u nizozemské varianty prognózy VŠE dosahuje v roce 2050 tento rozdíl pouze 4 roky – ve prospěch žen.

Obecně lze tedy výše uvedená porovnání shrnout tak, že nejskeptičtější v odhadech budoucí střední délky života je Český statistický úřad a OSN. Naděje dožití při narození podle vysoké varianty ČSÚ je nižší než střední varianta autorů Burcina a Kučery. Podle prognózy WPP2006 by se muži v roce 2050 měli dožívat nižšího věku než podle nízké varianty prognózy

zy autorů Burcina a Kučery. Prognóza EUROPOP2008 se svými hodnotami blíží střední variantě prognózy Burcina a Kučery. Vysoká varianta těchto autorů a nizozemská varianta prognózy VŠE počítají do roku 2050 s nárůstem střední délky života mužů o necelých 10 let, u žen pak o 8,1, resp. 7,8 roku.

Do budoucna lze tedy předpokládat, že střední délka života mužů i žen poroste. Otázkou ovšem zůstává, jakých hodnot bude dosahovat a zda se bude jednat také o prodloužení kvalitativní, tedy že se společně se střední délkou života zvýší i zdravá délka života, tedy počet let prožitých ve zdraví.

Srovnání publikovaných prognóz z hlediska odhadovaného vývoje plodnosti

Predikce vývoje plodnosti je další součástí kvalitní prognózy obyvatelstva. Z hlediska její předpověditelnosti stojí někde mezi predikcí úmrtnostních poměrů a migrací. Plodnost sama je z hlediska volatility stabilnější než migrace, která reaguje téměř okamžitě na různé legislativní či jiné ekonomické změny (zejména mobilita pracovní), ale na druhou stranu je samozřejmě mnohem méně stabilní než poměry úmrtnosti, které jsou v čase velmi robustní. Všechny porovnávané prognózy se však shodují, že vzhledem k nedávnému vývoji hodnoty měř plodnosti porostou.

Odhady vývoje plodnosti se ve všech popisovaných prognózách samozřejmě konstruuji prostřednictvím specifických měř plodnosti. Pro jejich srovnání bude však využito zejména souhrnného ukazatele úhrnné plodnosti.

V době výpočtu prognóz ČSÚ byla úroveň plodnosti vyjádřena její úhrnnou měrou na velmi nízké úrovni přibližně 1,17 dítěte. Kromě předpokladu vzestupu plodnosti mají všechny varianty ČSÚ společně také to, že se zvyšováním intenzity plodnosti je počítáno přibližně do roku 2030, poté je očekávána již v zásadě její stabilizace. Střední varianta počítala s dosažením plodnosti 1,62 dítěte připadajícího na jednu ženu reprodukčního věku v roce 2050, vysoká až s hodnotou 1,77 dítěte. Nízká varianta sice uvažovala v nejbližších 2–3 letech od prahu prognózy stagnaci úhrnné plodnosti na úrovni 1,18, poté by se i podle této varianty měla začít postupně zvyšovat, až na hodnotu 1,38. Tě by mělo být dosaženo právě kolem roku 2030 a poté byl prognózován již jen její malý vzestup na hodnotu 1,42 v roce 2050.

Prognóza VŠE-NL uvažovala, že plodnost kohort českých žen bude s určitým zpožděním „kopírovat“ plodnost žen Nizozemska, kde již byl ukončen přesun plodnosti do vyššího věku a kohortní plodnost se zde zdá být poměrně stabilní. Tato prognóza těžila z faktu, že vznikala o něco později než ostatní, a tak lépe reflektuje změny v plodnosti, které nastaly v posledních několika letech. Předpokládá nárůst úhrnné plodnosti z počátečních 1,33 dítěte na úroveň přibližně 1,7, které by mělo být dosaženo někdy v roce 2030. Dále by se úhrnná plodnost měla zvyšovat již jen minimálně. Také nejvyšší hodnoty specifických měř se během projekční doby posouvají do vyššího věku přibližně 30 let.

Autoři další prognózy Burcin a Kučera měli velmi podobné podmínky při sestavování, jako tomu bylo v případě prognostiků ČSÚ, neboť obě prognózy vznikaly přibližně ve stejné době. Stejně jako výše zmiňované prognózy vychází z předpokladu rozšíření věku s nejvyšší intenzitou plodnosti. Všechny varianty uvažují z počátku výrazný nárůst z hodnot plodnosti, které platily v době konstrukce, a v pozdějších letech toto tempo růstu pozvolna klesá. V nízké variantě se uvažuje zvýšení na úroveň 1,32 v roce 2020, až k hodnotám 1,49 v roce 2065. Střední varianta předpokládá nárůst na hodnotu 1,51 v roce 2020 a 1,68 v roce 2065 a vysoká varianta 1,58, resp. 1,87 narozeného dítěte v roce 2065.

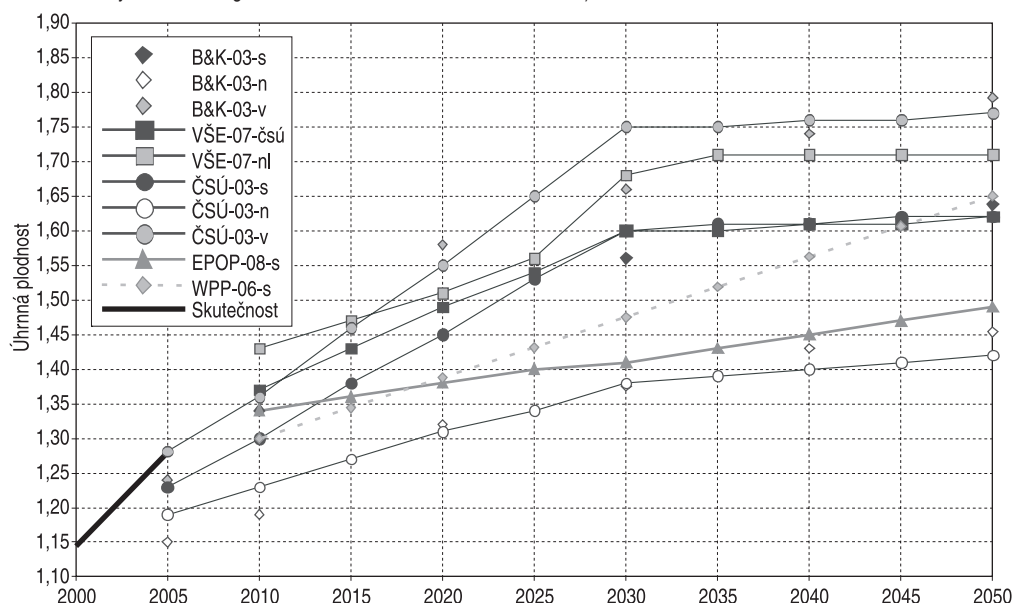
Prognóza OSN je také třívariantní. Ve střední variantě uvažuje od roku 2010 konstantní nárůst z hodnoty 1,3 o 0,05 dítěte každých pět let. V roce 2050 tedy dosáhne hodnoty 1,65. Ve své nízké variantě předpokládá jako jediná další pokles úhrnné plodnosti až na hodnotu 0,85 dítěte v letech 2015–2020, následný lineární růst do roku 2050 nepředpokládá dosažení ani nejnižších hodnot z období počátku tohoto tisíciletí, tedy 1,17. Vysoká varianta předpokládá

v roce 2010 hodnotu úhrnné plodnosti přibližně 1,7. Lineárním trendem pak v roce 2050 tato varianta uvažuje dosažení hodnot na úrovni přirozené míry reprodukce.

Autoři prognózy EUROPOP2008 publikovali prozatím pouze jednu základní variantu, podle které by se měla úroveň úhrnné plodnosti v roce 2010 nacházet někde kolem hodnoty 1,3 a do roku 2050 by měla přibližně konstantně růst, až na hodnotu 1,5 dítěte připadajícího na jednu ženu reprodukčního věku.

Všechny komentované varianty se vyznačují předpokládaným nárůstem úhrnné plodnosti. Nicméně žádná z variant již nepředpokládala překročení hranice dvou dětí narozených jedné ženě, které by znamenalo zabezpečení alespoň tzv. prosté reprodukce. Dalším předpokladem všech těchto prognóz je odsun vrcholu intenzity plodnosti do vyšších věků, což je patrné již v současnosti. Odlišnosti jsou samozřejmě v hodnotách zejména v případě porovnání různých variant prognóz a také v předpokládaném způsobu dosažení konečných hodnot.

Graf 3 Předpokládaný vývoj úhrnné plodnosti podle hlavních variant studovaných prognóz (Forecasted development of the total fertility rate according to the main variants of the studied forecasts)

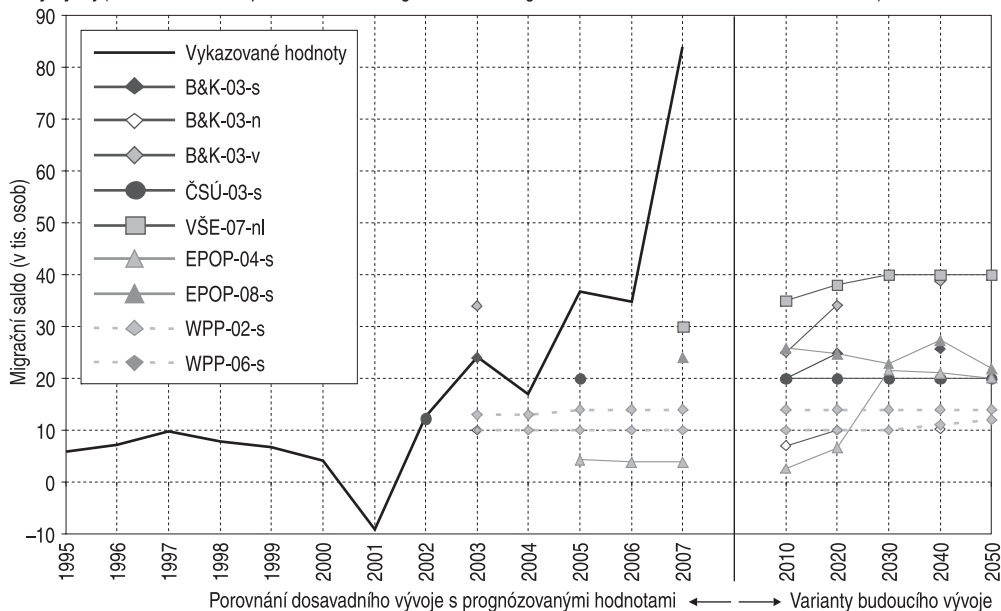
Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Srovnání publikovaných prognóz z hlediska migračního salda

Jak bylo uvedeno v úvodu článku, komponenta migrace je při prognózování tou nejméně stabilní složkou, a jak ukáže následné srovnání odhadů migračního salda pro Českou republiku, má pravděpodobně nejvíce rezerv. Samotní čeští prognostici, autoři českých srovnávaných prognóz, upozorňují na fakt, že „odhad pravděpodobného vývoje migrace patří všeobecně mezi nejsložitější problémy populačního prognózování“ (Burcin – Kučera, 2004a: 104) a že vzhledem k „silným vnějším podmínkám, kterými jsou zejména legislativní opatření upravující vstup a pobyt cizinců na území,... je budoucí úroveň mezinárodní migrace jen těžko předvídatelná“ (Kretschmerová – Šimek, 2004: 94).

Graf 4 Porovnání dosavadního vývoje migračního salda s hlavními variantami studovaných prognóz a jeho předpokládaný vývoj (Forecasted development of the net migration according to the main variants of the studied forecasts)

Pozn.: B&K-03 = *Burcin – Kučera*, 2004b; VŠE-07 = *VŠE*, 2007a; ČSÚ-03 = *ČSÚ*, 2004; EPOP-08 = *EUROPOP2008*, Eurostat, 2008; WPP-06 = *UN*, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Z grafu na obrázku 4 je patrné zvýšení migračního salda za poslední desetiletí z téměř 6 tis. v roce 1995 na více než 84 tis. v roce 2007, což je nárůst o 1445 %. Jen za roky 2006 a 2007 se migrační saldo zdvojnásobilo. Transformace České republiky je dlouhodobým procesem, který se v případě migrace vyvíjí a je velmi těžké odhadovat, kam a jakým směrem bude pokračovat. Faktory, které hrají roli, a které nejvíce ovlivňují počet cizinců na území České republiky, jsou migrační a integrační politika, z jaké země cizinci žijící v ČR pocházejí a jestli se v České republice chtějí či nechťejí usadit a natrvalo zde zůstat (*Leontiyeva*, 2006).

Odhady migračního salda u všech srovnávaných prognóz jsou v rozmezí od 2,5 tis. do 40 tis. ve všech variantách srovnávaných prognóz. Dále pak lze u všech variant (graf 4) ve srovnávaných letech pozorovat, že Česká republika je podle citovaných prognóz zemí imigrační a nadále jí pravděpodobně zůstane až do roku 2065. Ani jedna z variant nedokázala zachytit reálný vývoj v roce 2007, kdy migrační saldo dosáhlo hodnoty 84 087 – tedy historického maxima. Nejblíže k odhadům byla vysoká varianta ČSÚ, která počítala s 40 tis. migračním saldem.

Odborníci z ČSÚ se jednoznačně uchýlili k jednoduchému řešení, a to ke konstantním počtům migračního salda po celé prognózované období. Ve střední variantě počítají s 20tis. migračním saldem. Nejblíže realitě je vysoká varianta (40 tis.), v nízké variantě počítali s 10tis. saldem. Volbou konstantního migračního salda nejspíše vyjadřují zmíněnou nejistotu odhadu vývoje zahraniční migrace (*ČSÚ*, 2004; *Kretschmerová – Šimek*, 2004).

Podle varianty prognózy VŠE-NL se počítá od roku 2007 se zvýšením migračního salda z 30 tis. na 40 tis. v roce 2050. Podle této prognózy by se věková struktura imigrantů měla i nadále lišit od věkové struktury občanů ČR. V České republice bude podle odborníků z VŠE i v budoucnu dominovat spíše pracovní migrace, a tak mezi imigranty zůstane i nadále nejví-

ce zastoupena produktivní složka obyvatelstva. V letech 2007 a 2008 prognostici VŠE předpokládali migrační saldo 30 tis., resp. 32,5 tis. osob. Také v letech 2009–2016 počítali s tím, že se bude jednat zejména o pracovní migraci mužů. Rovněž předpokládali, že je jejich ženy budou následovat s odstupem zhruba dvou let. Věková a pohlavní struktura migrantů tedy bude podle prognózy mírně pozměněna vzhledem k migraci žen a dětí, které budou následovat své manžele (partnery), resp. otce. V letech 2017–2021 autoři předpokládají stejné věkové a pohlavní složení migračního salda jako v předchozím období. Každý rok tohoto pětiletého období se saldo zvýší o 1 tis. osob. Od roku 2022 prognostici z VŠE pracovali s migračním saldem 40 tis. osob ročně (VŠE, 2007).

Prognóza Burcina a Kučery popisuje migrační saldo nejen jeho výslednou velikostí. Autoři mluví i o procesu, který vychází z velikostí hlavních proudů a jejich obratu a účinnosti. Relativní věkové struktury imigrantů a emigrantů podle věku jsou u všech tří variant obdobné a byly odvozeny z empirických struktur roku 2000 a 2001. Střední varianta popisovala vývoj po roce 2003 jako pozitivní pokles až do roku 2015 na 20 tis., a pak návrat k původnímu saldu 25 tis. osob v roce 2065. U vysoké varianty se počítá v roce 2065 se saldem 39,3 tis. osob a u nízké s 9,9 tis. osobami (Burcin – Kučera, 2003; Burcin – Kučera, 2004a; Burcin – Kučera, 2004b).

Prognóza OSN je zajímavá tím, že komponenta migrace vykazuje nejmenší variabilitu mezi jednotlivými scénáři vzhledem k ostatním hodnoceným. Pro ilustraci je uvedena i prognóza OSN z roku 2002, která popisuje migrační saldo téměř konstantou ve všech třech variantách. Počítá s 10 tis. saldem až do roku 2040, poté se zvyšuje o 1 až 2 tis. V aktuální prognóze z roku 2006 prognostici zvýšili migrační saldo o zhruba 3 tis. Ve všech variantách se počítá s téměř konstantním saldem 13 tis. do roku 2007, poté s 14 tis. (UN, 2007).

Poslední ze srovnávaných odhadů budoucího populačního vývoje v ČR je prognóza EUROPOP2008. Pro ilustraci jsou opět uvedeny i předpoklady předchozí prognózy EUROPOP2004, která jako jediná počítá se záporným migračním saldem, a to v nízké variantě v letech 2010 a 2020 (-1687 a -2288). Největší nárůst mezi odhady je ve všech variantách mezi roky 2020 a 2030 – a to téměř trojnásobný u varianty střední a nízké a dvojnásobný u vysoké varianty. U prognózy z roku 2008, EUROPOP2008, je publikována jen střední varianta, která až do roku 2050, stejně jako prognóza B&K, předpokládá pokles v roce 2030 na 22 tis. a následný nárůst na 27 tis. a opět pokles až na 21 tis. v roce 2050 (Eurostat, 2008).

Prognóza bez komponenty migrace by byla neúplná. Právě proces imigrace a emigrace má potenciál početní stav a strukturu obyvatel v České republice ovlivnit. Nicméně z uvedeného je patrné, že samotný odhad migračního salda byl výrazně odlišný od reality. Jak bylo uvedeno výše, komponenta migrace je nejsložitější složkou populačního prognózování. Žádná z prognóz ve svých variantách nepředpokládala migrační saldo ve výši 80 tis., tedy stav ke konci roku 2007.

Závěr

Vývoj v České republice je v posledních letech ve znamení změn, což ukazují i demografická data, a právě poznatky o možném populačním vývoji české populace mohou odborníkům z různých oblastí pomoci v jejich rozhodování. Odhadů o možném budoucím populačním vývoji v České republice v současnosti existuje několik, přičemž každý z nich poskytuje trochu jiné predikce. Prognózy se liší především ve vstupních parametrech. V článku proto byla věnována pozornost základním předpokladům o možném vývoji komponent úmrtnosti, plodnosti a migrace pěti relevantních a aktuálních prognóz vytvořených pro Českou republiku.

Všechny uvedené prognózy předpokládají, že střední délka života mužů i žen i nadále poroste. Nicméně s různou intenzitou, přičemž nejpesimističtější jsou odhady Českého statistického úřadu a OSN. Za optimistické lze považovat prognózy autorů Burcina a Kučery

a prognostiků z VŠE, které počítají do roku 2050 s nárůstem střední délky života mužů o necelých 10 let, u žen pak o 8,1, resp. 7,8 roku.

Pro srovnání předpokládaného vývoje plodnosti aktuálních prognóz pro Českou republiku byl použit ukazatel úhrnné plodnosti. Všechny odhady spojuje nejen předpoklad nárůstu úhrnné plodnosti ve středních variantách, i když pod hranici prosté reprodukce, ale i předpoklad odsunu vrcholu intenzity plodnosti do vyšších věků, tedy vývoj, který je patrný i ze současných dat. Za pesimistickou lze opět považovat prognózu OSN, která ve své nízké variantě v letech 2015–2020 jako jediná předkládá pokles úhrnné plodnosti na hodnotu 0,85. Nesrovnatelně optimističtější vývoj předpokládá s hodnotou 1,7 dítěte na ženu v roce 2030 prognóza VŠE-NL.

Komponenta migrace má u všech sledovaných prognóz pro Českou republiku nejvíce rezerv. Je to pochopitelné při zvážení problému evidence migrace a dopadů legislativních změn atd., nicméně o to více by si jejich uživatelé měli být vědomi, jakého významu mezinárodní migrace pro populaci v České republice nabývá. Ačkoliv všechny prognózy předpokládají do budoucna imigraci do ČR, žádná z nich nepředpokládala do roku 2050 migrační saldo vyšší než 40 tis., což je necelá polovina hodnoty migračního salda z roku 2007.

Literatura

- Burcin, B. – Kučera, T. 2003. *Perspektivy populačního vývoje České republiky na období 2003–2065*. Praha: DemoArt, 29 s., ISBN 80-86746-01-1.
- Burcin, B. – Kučera, T. 2004a. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003–2065). *Demografie*, 46, s. 100–111.
- Burcin, B. – Kučera, T. 2004b. *Prognóza populačního vývoje České republiky (2003–2065)*. Upravená, nepublikovaná data.
- Český statistický úřad. 2004. *Projekce obyvatelstva ČR do roku 2050*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4020-03>; staženo dne 20. 10. 2008.
- Český statistický úřad. 2007. *Cizinci v ČR*. Praha: ČSÚ.
- Eurostat. 2008. EUROPOP2008 – Convergence scenario, national level. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/populat/proj/proj_08c&language=en&product=EU_MASTER_population&root=EU_MASTER_population&scrollto=0; staženo dne 20. 10. 2008.
- Kretschmerová, T. – Šimek, M. 2004. Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050. *Demografie*, 46, s. 91–99.
- Kučera, T. 1998. *Regionální populační prognózy: teorie a praxe prognózování vývoje lidských zdrojů v území*. Disertační práce. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK.
- Leontiyeva, Y. – Vojtková, M. 2006. *Výzkum migrantů v ČR – víme jak na to?* [online]. Praha: Socioweb 2006 (11) [cit. 1. 12. 2008]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php3?-disp=teorie&shw=253&lst=106>
- United Nations. 2007. *World Population Prospects. The 2006 Revision*. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpp/index.asp>, staženo dne 20. 10. 2008.
- Vysoká škola ekonomická v Praze. 2007. *Data populační prognózy vytvořené jako součást projektu RELIK*. Nepublikovaná data.

ROMANA MALEČKOVÁ studuje doktorské studium oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2006 působí jako odborný referent v Ústavu zdravotnických informací a statistiky. Ve své výzkumné činnosti se zabývá především aplikovanou demografií.

PETR MAZOUCH je absolventem oboru Statistika a pojištění inženýrství VŠE v roce 2005, v současné době studuje 4. ročník doktorského studia pod vedením školitele F. Koschina. Ve své výzkumné činnosti se zabývá zejména souvislostmi mezi demografií a dalšími socio-ekonomickými faktory.

OLGA SIVKOVÁ studuje doktorské studium demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde působí od roku 2008 jako asistentka na katedře demografie a geodemografie. Zabývá se především aplikovanou demografií.

MICHAELA VOJTKOVÁ je doktorandkou oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2005 působí jako odborný pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Ve své výzkumné činnosti se zabývá především mezinárodní migrací.

Summary

This article concerns with basic assumptions of five currently relevant population forecasts for the Czech Republic. All involved projections estimate in their medium variants, that life expectancy would increase for both genders. The different intensity of the growth is the main distinction of those projections. Forecasts of the Czech Statistical Office and the United Nations introduce the most pessimistic results. On the other hand predictions of authors Burcin a Kučera as well as authors from the University of Economics, Prague (VŠE) could be claimed with additional 10 years for men and 8.1 years or 7.8 years for women till 2050 as the most optimistic. In spite of the fact that all projections predict increasing pattern in their medium variants, the total fertility should remain below replacement level. All forecasts also estimate a shift of higher intensity of fertility into higher age groups. Hence the United Nations projection could be considered as pessimistic (low variant predicts total fertility decline in period 2015–2020) and projection originated at the University of Economics, Prague (VŠE) with 1.7 children per women as optimistic. Migration component is due to the lag of data and changes in legislation a weak point of all forecasts. Despite the fact that all projections predict immigration, none of them estimated migration balance more than 80 thousands which occurred in 2007.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

18. ročník, 1/2008

I. NA ÚVOD

príhovor predsedníčky ŠÚ SR na slávnostnej konferencii k 15. výročiu vzniku Štatistického úradu Slovenskej republiky 3

II. ČLÁNKY Z OBLASTI ŠTATISTIKY A DEMOGRAFIE

1. Viera HAJNOVIČOVÁ
Hospodárenie inštitucionálnych sektorov v rokoch 1995–2006 19
2. Michaela STRELCOVÁ
Pravdepodobnostný výber s prihliadnutím na veľkosť 54
3. Ľubica HURBÁNKOVÁ
Tvorba pyramidálnych modelov na meranie a analýzu efektívnosti pomocou indikátora hrubá pridaná hodnota PER CAPITA 66

III. ČLÁNKY Z OBLASTI DEMOGRAFIE

1. Anton MICHÁLEK
Dynamika vývoje kriminality a drogovej závislosti v okresoch Slovenska 86
2. Viera LABUDOVA
Analýza sociálnej situácie domácností Slovenskej republiky na báze údajov EU SILC 2006 108

IV. MENNÝ REGISTER ČLÁNKOV, ROČNÍKY 1991–2007 138

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika; rozširuje a objednávky prijíma Informační servis – tamtéž.

Cena: 50 Sk, roční predplatné 200 Sk.

AKTUÁLNÍ POPULAČNÍ PROGNÓZY ČESKÉ REPUBLIKY – POROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ

LUDEK ŠÍDLO – KLÁRA TESÁRKOVÁ

Actual Population Forecasts of the Czech Republic – Results Collation

Estimates of the future development of population and its age structures are frequently produced and increasingly required bits of information nowadays. However, the results of individual forecasts or more precisely their variants are quite different and an ordinary can rarely perceive these differences. Nevertheless, using a less probable variant of the future population development should contain considerable impacts, e.g. on financial charge of public systems. In spite of this, it is obvious, across all the forecast variants, that demographic ageing of the Czech population is an unavoidable phenomenon. In the following text, main results of the study forecasts of the Czech Republic will be outlined. The objects of this evaluation are three Czech and two foreign forecasts estimating the future population development of the Czech Republic.

Keywords: population forecasts, number of population, age structures, demographic ageing, Czech Republic

Demografie, 2009, 51: 87–100

V předchozím článku (*Malečková a kol.*, 2009) bylo prokázáno, že jednotlivé parametry, z nichž vychází aktuální populační prognózy České republiky, jsou odlišné a dá se tak předpokládat, že jejich dopad na výsledky prognóz, tj. na počet a strukturu obyvatelstva, bude značný a může způsobit nemalé rozdíly. I přesto je napříč všemi variantami studovaných prognóz patrné, že demografické stárnutí české populace je neodvratitelným jevem. Stárnutí populace tak bude vstupovat stále více jako neodmyslitelný faktor do politických rozhodování většiny evropských zemí, jakožto rozsáhlý důsledek různých sfér sociálního, ekonomického a politického života (např. *Bijak et al.*, 2007; *Giannakouris*, 2008).

Odhady budoucího vývoje počtu obyvatel a jeho věkových struktur – ať již na úrovni regionální, kontinentální či celosvětové – jsou dnes běžně produkovanými a stále více a více žádanými informacemi. Nemůže tomu být jinak, neboť populační faktor se stává zásadní proměnnou v mnoha expertních úvahách o dalších možnostech existence lidského druhu (*Rabušic*, 1997: 291). V následujícím textu budou přiblíženy hlavní výsledky studovaných prognóz¹⁾ na úrovni České republiky. Předmětem hodnocení se staly prognózy Českého statistického úřadu z roku 2003 (v tomto článku bude používána zkratka „ČSÚ“) ve všech třech variantách (nízká, střední, vysoká), prognóza vytvořená katedrou demografie Vysoké školy ekonomické v roce 2007 (prognóza vytvořená v rámci projektu „RELIK“ – Reprodukce lidského kapitálu) ve dvou variantách [varianta aktualizované prognózy Českého statistického úřadu (značená „VŠE-ČSÚ“) a varianta odhadovaná na základě podobnosti vývoje vstupních parametrů v ČR s jejich vývojem v Nizozemsku (značená „VŠE-NL“)], varianta autorů Burcina a Kučery z katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Kar-

---

¹⁾ Podle T. Kučery (1998) je nutné rozlišovat mezi pojmy prognóza a projekce – prognóza je nepodmíněná, na vědeckém poznání založená výpověď o očekávaném a v době jejího vzniku nejpravděpodobnějším budoucím vývoji sledovaného jevu; projekce představuje výpověď o perspektivním vývoji, který je důsledkem naplnění libovolných předpokladů bez explicitního nároku na jejich realnost.

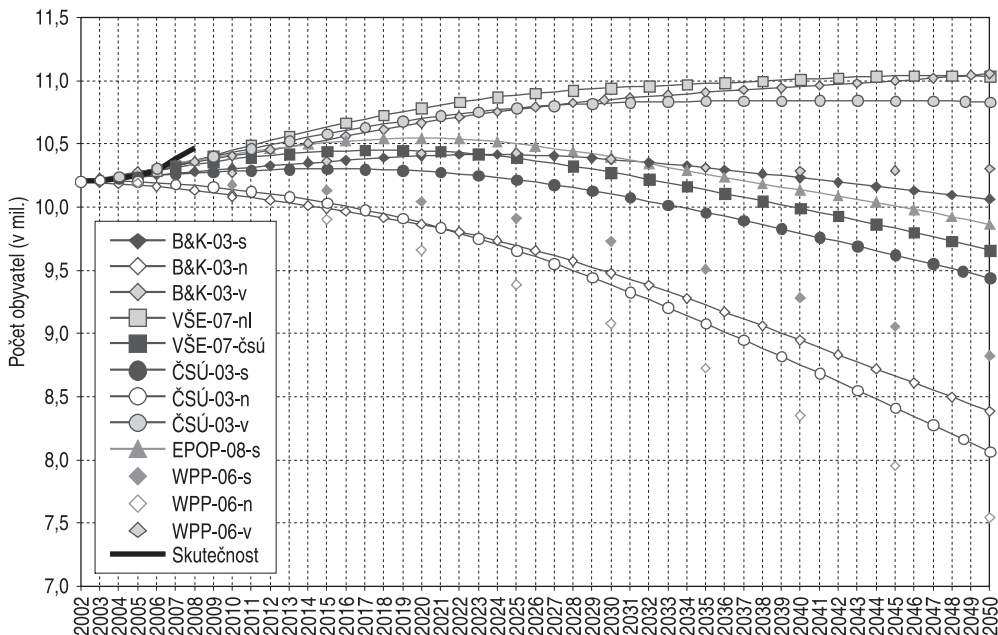
lovy v Praze (v následujícím textu bude používána zkratka „B&K“) z roku 2003 (resp. nepublikované revidované verze z roku 2004) ve třech variantách (nízká, střední, vysoká), prognóza Eurostatu EUROPOP2008 v dosud jediné publikované variantě Baseline a prognóza OSN World Population Prospects 2006 (značená „WPP2006“) ve třech základních variantách. Pokud nebude uvedeno jinak, bude se text zabývat pouze středními variantami budoucího vývoje, neboť se lze domnívat, že především tyto varianty vstupují jako hlavní proměnné do navazujících analýz, kde je nutné znát budoucí počet a strukturu obyvatelstva České republiky. Nicméně, jednotlivé výsledky za všechny varianty jsou shrnuty v příloze tohoto článku.

Celkový počet obyvatel

Vývoj počtu obyvatel České republiky podle jednotlivých variant studovaných prognóz je značně diferenciován – pokud by se pozornost zaměřila na všechny dostupné varianty, tak rozdíl mezi variantou, která předpokládá v roce 2050 nejnižší počet obyvatel (nízká varianta WPP2006), a variantou počítající s nejvyšším počtem obyvatel (vysoká varianta B&K), činí více než 3,5 mil. obyvatel. Při porovnání pouze středních variant předpokládaného budoucího vývoje (nejvyšší předpoklad VŠE-NL; nejnižší WPP2006) je tento rozdíl vyšší než dva miliony obyvatel.

Při pohledu na graf 1 je patrné, že střední varianty vývoje počítají spíše s konstantním či nepatrně rostoucím počtem obyvatel do roku 2025 a poté s jeho postupným úbytkem. Výjimku tvoří střední varianta WPP2006, která předpokládá setrvalý pokles obyvatelstva od roku 2010 a se svými počty se blíží spíše nízkým variantám B&K a ČSÚ, ale také varianta

Graf 1 Předpokládaný vývoj počtu obyvatel podle jednotlivých variant studovaných prognóz (Forecasted development of the number of population according to the individual variants of the studied forecasts)

Pozn.: Uvedené počty se vztahují k 31. 12. každého roku.

B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

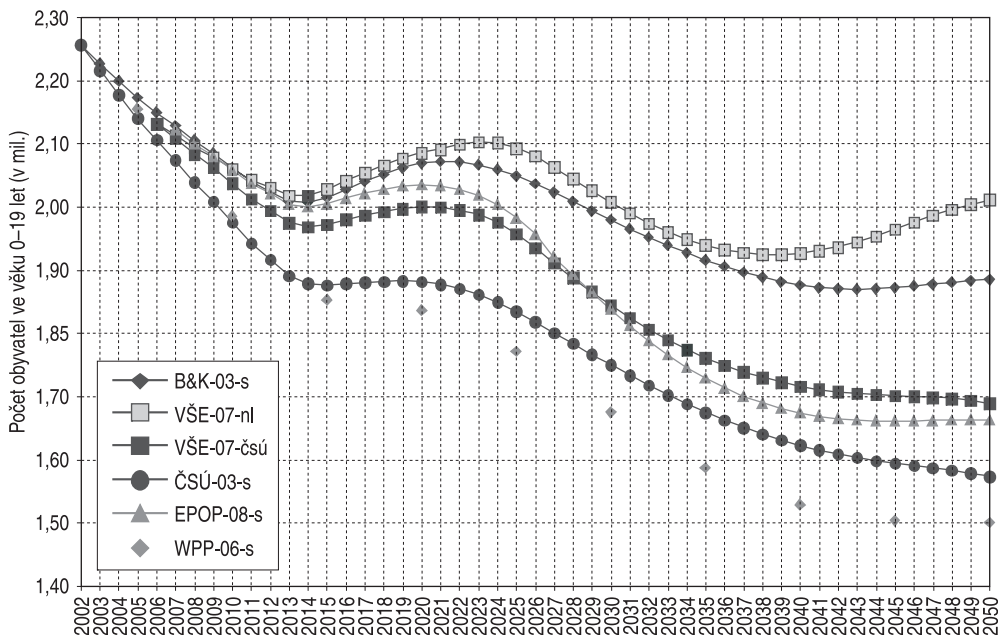
VŠE-NL, která naopak vidí spíše více optimistický vývoj počtu obyvatel a blíží se svými hodnotami vysokým variantám prognóz B&K a ČSÚ. Nejnovější z dostupných prognóz, tj. prognóza Eurostatu EUROPOP2008 (varianta Baseline), ve svém počátku již reflektuje současný vyšší populační přírůstek, se kterým předchozí prognózy příliš nepočítaly, i tak se však kolem roku 2030 dostává mezi střední varianty B&K a ČSÚ a uvažuje s mírným vzestupem počtu obyvatel, který bude po roce 2025 vystřídán mírným poklesem. Jako pravděpodobná se tak jeví situace, že i kolem roku 2050 bude mít Česká republika kolem 10 mil. obyvatel, kterou podporují hned tři z pěti studovaných středních variant vývoje.

Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin

Celkový počet obyvatel je bezesporu významnou charakteristikou každého státu. Postavení České republiky ve sjednocující se Evropě nebude determinováno pouze početní velikostí populace, stejně jako jí nebude určován její další hospodářský a sociální vývoj. Nepochybně důležitější bude perspektivní vývoj věkového složení a dalších strukturálních charakteristik obyvatelstva (Burcin – Kučera, 2004: 108).

Zaměření pozornosti na hlavní věkové skupiny obyvatelstva ukazuje samotné úskálí prognózování obyvatelstva. Parametry úmrtnostních poměrů, které si zachovávají více méně stabilní úroveň, se dají poměrně spolehlivě předpovědět a aplikovat u střednědobé, ale i dlouhodobé prognózy na již žijící populaci demograficky vyspělých regionů. Avšak u prognózování parametrů plodnosti se lze setkat s problémem, že na počátku dlouhodobého horizontu se od-

Graf 2 Předpokládaný vývoj počtu osob ve věku 0–19 let podle hlavních variant studovaných prognóz (Forecasted development of the number of persons aged 0–19 according to the main variants of the studied forecasts)

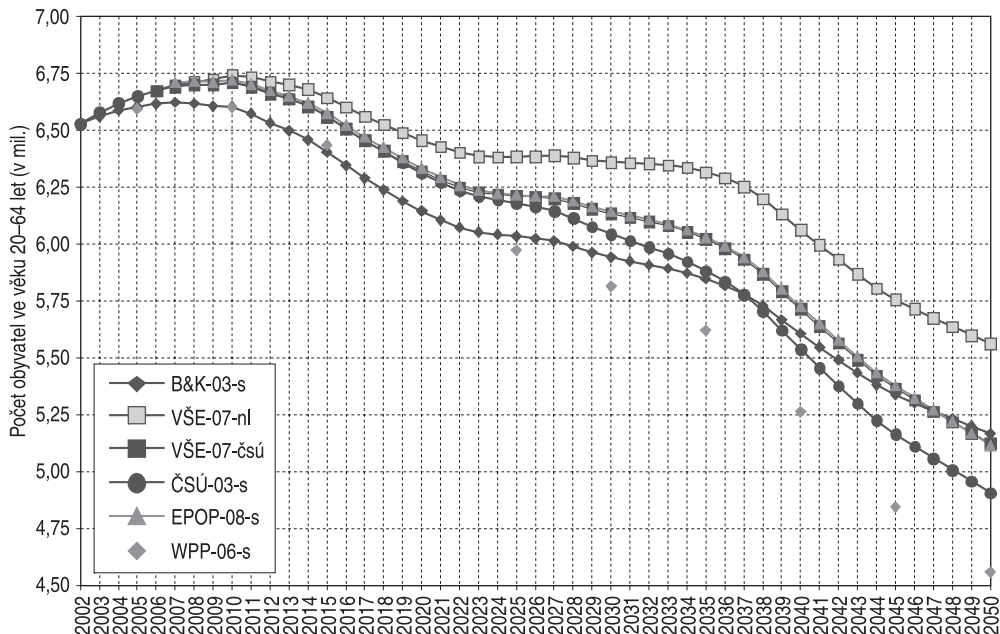
Pozn.: Uvedené počty se vztahují k 31. 12. každého roku; počet obyvatel v roce 2008 u řady „Skutečnost“ odpovídá 1. 7. 2008. B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

hadují intenzity plodnosti pro v současné době „nežijící“ ženy, což se odráží ve výsledné (ne)přesnosti. Navíc u procesu prognózování plodnosti hrají roli více než u úmrtnosti vnější činitelé, jako případné propopulační opatření, kompenzační vlny apod. Toto úskalí se pak projeví i při pouhém vizuálním porovnání jednotlivých variant u vývoje počtu předproduktivní a poproduktivní složky obyvatelstva, kdy u první z nich je znatelně vyšší variální rozpětí prognózovaných počtů v průběhu celého prognózovaného vývoje. Nicméně je patrné, že v budoucím populačním vývoji České republiky bude možné sledovat určité nepravidelnosti způsobené střídavým procházením silných a slabých populačních ročníků napříč všemi hlavními věkovými kategoriemi.

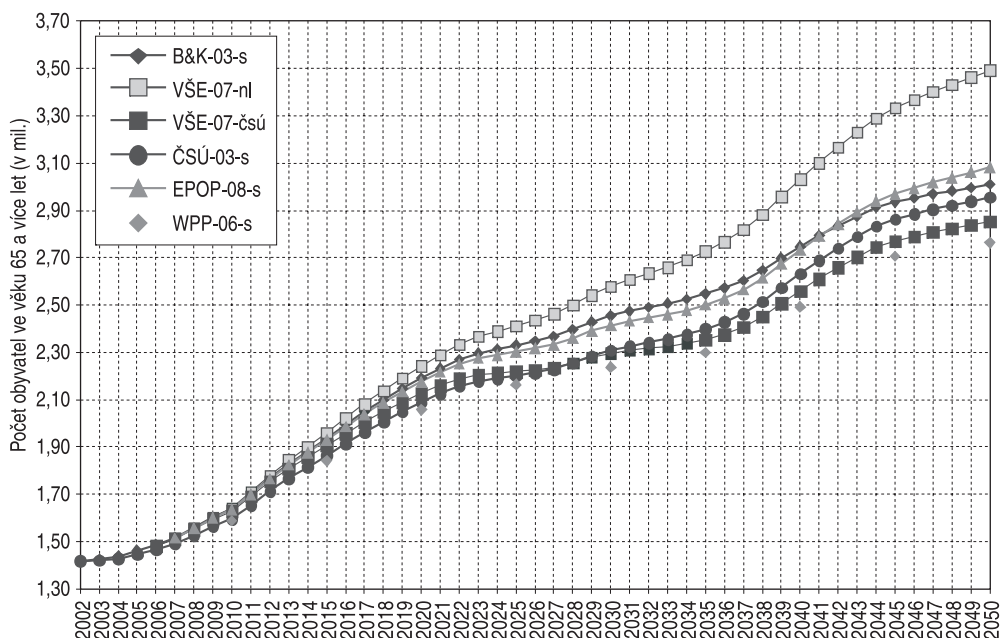
Počet osob v nejmladší **věkové kategorii 0–19 let** by roku 2050 měl podle třech hlavních středních variant (B&K, ČSÚ, EUROPOP2008) pravděpodobně klesnout o 12–30 %. Tento pokles však nebude pozvolný a nebude provázet celé prognózované období, jelikož všechny varianty více či méně počítají s určitým konstantním až nepatrně rostoucím trendem těchto počtů v období 2015–2025. Nízké varianty predikují do roku 2050 až 34% (B&K), resp. 44% (ČSÚ) či dokonce 53% (WPP2006) pokles oproti současnému počtu této složky obyvatelstva. Vzhledem k současné zvýšené úrovni porodnosti, se kterou studované prognózy ve svých středních variantách nepočítaly, se ale dá předpokládat, že budoucí populační vývoj se bude spíše blížit vysokým variantám publikovaných prognóz, jejichž pro současnost odhadované počty narozených dětí se alespoň částečně přibližují aktuálním počtům. V tomto případě by počet osob v tomto věku v roce 2050 byl na podobné úrovni jako v současnosti.

Graf 3 Předpokládaný vývoj počtu osob ve věku 20–64 let podle hlavních variant studovaných prognóz (Forecasted development of the number of persons aged 20–64 according to the main variants of the studied forecasts)

Pozn.: Uvedené počty se vztahují k 31. 12. každého roku; počet obyvatel v roce 2008 u řady „Skutečnost“ odpovídá 1. 7. 2008. B&K-03 = *Burcin – Kučera*, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Graf 4 Předpokládaný vývoj počtu osob ve věku 65 a více let podle hlavních variant studovaných prognóz (Forecasted development of the number of persons aged 65 years and more according to the main variants of the studied forecasts)

Pozn.: Uvedené počty se vztahují k 31. 12. každého roku; počet obyvatel v roce 2008 u řady „Skutečnost“ odpovídá 1. 7. 2008. B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Vývoj počtu osob **produktivní složky obyvatelstva (20–64 let)** má téměř ve všech variantách studovaných prognóz stejný trend vývoje, tj. nepatrný růst v následujících 2–3 letech a poté relativně plynulý pokles, avšak liší se opět v intenzitě tohoto poklesu. Střední varianty odhadují pokles přibližně o čtvrtinu současného stavu, nízké varianty pak přibližně 36% pokles, zatímco vysoké varianty predikují pokles o 16%. V tomto ohledu se vysoké varianty B&K a ČSÚ téměř shodují s variantou VŠE-NL. Jako extrémně nízká se v této věkové kategorii, stejně jako u nejmladších osob, jeví prognóza OSN (WPP2006).

Zatímco u předchozích dvou věkových kategorií lze předpovídat spíše pokles obyvatelstva, tak u osob v poproduktivním věku pravděpodobně nevyhnutelný opačný jev – **počet osob ve věku 65 a více let** bude podle všech publikovaných variant růst. Podle středního variant se počet osob v této věkové kategorii do roku 2050 zdvojnásobí ve současných 1,5 mil. na 3,0 mil.; nízké varianty odhadují přibližně 70% nárůst, zatímco vysoké varianty predikují počet osob ve věku 65 a více let o 120% vyšší, než je tomu v současnosti. Nejvyšší nárůst počtu seniorů pak odhaduje prognóza VŠE, která odhaduje, že v roce 2050 bude těchto osob 3,5 milionu, tj. 136% nárůst. Přístup OSN k prognózování osob vyššího věku je poněkud odlišný, když všechny tři varianty – nízká, střední a vysoká – počítají se stejným přírůstkem těchto osob; v tomto pohledu by se měl počet seniorů oproti současnému stavu zvýšit o 86% a odpovídá tak spíše nízkým variantám prognóz B&K a ČSÚ. Rozdíly mezi jednotlivými variantami se na první pohled mohou zdát poměrně nevýznamné, a to především v absolutních číslech, ale dopady na jednotlivé složky veřejných systémů mohou být značné – od problematiky starobních důchodů

přes dostatečný počet zařízení sociální péče až k vzestupu požadavků na specifickou zdravotní péči.

Změny v počtu obyvatelstva podle hlavních věkových kategorií se nutně projeví také v relativním zastoupení jednotlivých složek na celkovém počtu obyvatelstva. Pokles zastoupení předproduktivní složky obyvatelstva do roku 2050 bude pravděpodobně jen mírný, a to v rozmezí přibližně 2–4 procentních bodů. U produktivního obyvatelstva je již zmíněný pokles daleko výraznější – zatímco v současné době se podílí na celkovém počtu téměř dvěma třetinami, tak na konci období to bude činit již jen o něco více než polovinu. Negativní změny v zastoupení předproduktivní a produktivní složky obyvatelstva se tak musí logicky vykompenzovat u třetí kategorie, u poproduktivního obyvatelstva – zde se všechny varianty shodují na vysokém nárůstu, a to z necelých 15 % až na přibližně 30 %. Nejvyšší zastoupení seniorů na celkové populaci v roce 2050 vykazuje vysoká varianta ČSÚ, a to 33 %. Lze tak konstatovat, že rozdíly v zastoupení obyvatelstva podle hlavních věkových kategorií nejsou tak vysoké, jak by se dalo usuzovat z poměrně značných rozdílů absolutních hodnot, což je dáno působením vzájemného vztahu jednotlivých složek obyvatelstva. Trend zvyšování zastoupení poproduktivní složky obyvatelstva na úkor především složky produktivní, resp. zvyšování intenzity demografického stárnutí obyvatelstva je však neodvratitelný a Česká republika se tak přiřadí k většině evropských států (Zeman, 2006).

Uvedené skutečnosti o vývoji jednotlivých věkových kategorií pak naznačují, jak se bude pravděpodobně vyvíjet věková struktura obyvatelstva, kterou dobře znázorňuje věková pyramida. Pokud by se předpokládala

Tab. 1 Předpokládaný vývoj podílu hlavních věkových skupin podle jednotlivých variant studovaných prognóz (Forecasted development of the rate of main age structures according to the individual variants of the studied forecast)

Varianta	Předproduktivní složka obyvatelstva (0–19)				Produktivní složka obyvatelstva (20–64)				Poproduktivní složka obyvatelstva (65 a více let)			
	2007	2015	2030	2050	2007	2015	2030	2050	2007	2015	2030	2050
B&K-03-s	20,7	19,4	19,1	18,7	64,5	61,8	57,3	51,4	14,8	18,7	23,7	29,9
B&K-03-n	20,5	18,4	17,4	16,8	64,7	62,7	58,5	51,8	14,8	18,8	24,1	31,4
B&K-03-v	20,7	19,5	19,4	19,6	64,5	61,6	56,6	50,8	14,8	18,9	23,9	29,6
VŠE-07-čsú	20,4	18,9	17,9	17,5	64,9	62,8	59,7	53,0	14,7	18,3	22,4	29,5
VŠE-07-nl	20,5	19,1	18,3	18,2	64,9	62,5	58,1	50,3	14,7	18,4	23,6	31,6
ČSÚ-03-s	20,2	18,2	17,3	16,7	65,3	63,7	59,8	52,0	14,5	18,1	22,8	31,3
ČSÚ-03-n	20,2	17,9	16,1	14,9	65,2	63,6	60,4	52,2	14,6	18,4	23,6	33,0
ČSÚ-03-v	20,2	18,5	18,2	17,8	65,3	63,7	59,4	51,7	14,4	17,8	22,4	30,5
WPP-06-s	...	18,3	17,2	17,0	...	63,5	59,8	51,7	...	18,2	23,0	31,3
WPP-06-n	...	16,4	12,3	11,5	...	65,0	63,0	51,9	...	18,6	24,7	36,6
WPP-06-v	...	20,1	21,5	22,7	...	62,1	56,9	50,5	...	17,8	21,6	26,8
EPOP-08-s	20,5	19,1	17,7	16,9	64,9	62,6	59,1	51,9	14,6	18,4	23,2	31,3
Skutečnost	20,5	...	...	...	65,0	...	...	...	14,6	...	...	...

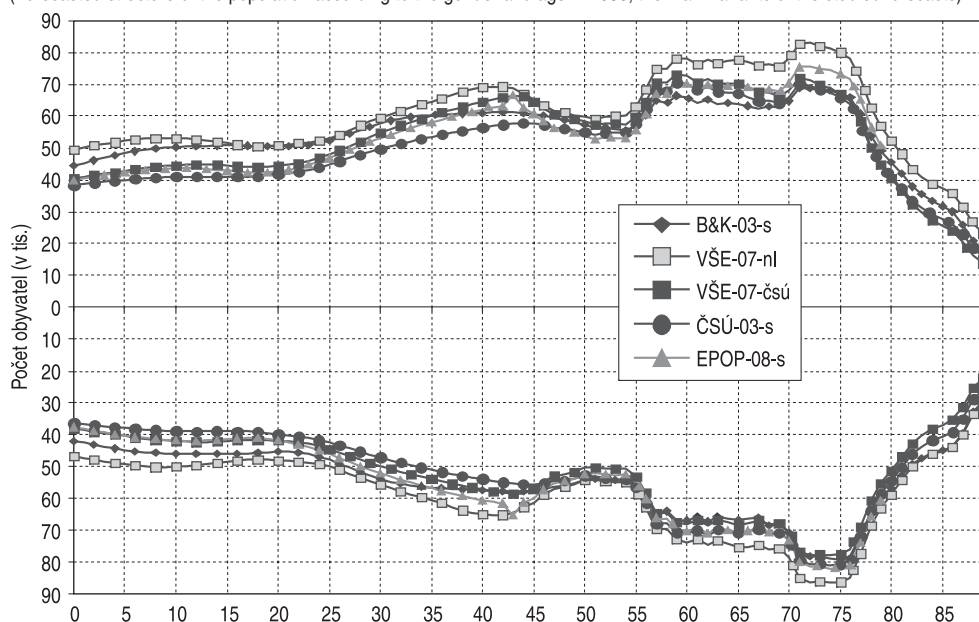
Pozn.: Výpočty se vztahují k 31. 12. každého roku. B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE. Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

lo, že nenastanou žádné nenadálé výkyvy, tak by se tvar věkové pyramidy měl v průběhu svého vývoje více méně vyhlazovat, což potvrzují všechny studované prognostické varianty. Toto vyhlazení je však také dáno způsobem výpočtu, který samozřejmě nemůže náhodné výkyvy (pozitivním či negativním směrem) předpokládat. Navíc do roku 2050 lze u nejstarších věků předpokládat, že zmizí zářez způsobený jednak hospodářskou krizí z 30. let minulého století či naopak zvýšené počty silných poválečných ročníků; mezi seniory se naopak posunou silné ročníky ze sedmdesátých let, do důchodu budou vstupovat v roce 2050 relativně silné generace let osmdesátých, za kterými však bude znatelný propad porodnosti z 90. let minulého století. Je otázkou, do jaké míry se pak projeví současná vyšší porodnost jak v počtu v současné době narozených dětí, tak jejich budoucích potomků. Při porovnání jednotlivých variant studovaných prognóz je patrné, že střední varianty B&K a ČSÚ se příliš neodlišují. Odlišnost pak nacházíme ve variantě VŠE-NL, která vychází z předpokladu, že demografické chování české populace bude (s jistým zpožděním) kopírovat demografické chování populace Nizozemska, čímž by se postupně aplikovaly lepší úmrtnostní poměry vedoucí v prognózovaném období k vyšší naději dožití než u ostatních studovaných prognóz (více o prognózách parametrů úmrtnosti *Malečková a kol.*, 2009).

Stárnutí obyvatelstva a jeho dopady na vývoj ekonomického zatížení obyvatelstva

Z nastínění budoucího populačního vývoje, bez závislosti na jednotlivých variantách populačních prognóz, je patrný jeden hlavní závěr: česká populace bude stárnout, a to poměrně rychlým tempem. Na tom se shodují všechny studované varianty; otázkou tak zůstává, v jaké intenzitě se toto demografické stárnutí projeví, v čemž se už jednotlivé varianty liší.

Graf 5 Předpokládaná struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku v roce 2050, hlavní varianty studovaných prognóz (Forecasted structure of the population according to the gender and age in 2050, the main variants of the studied forecasts)

Pozn.: B&K-03 = *Burcin – Kučera*, 2004b; VŠE-07 = *VŠE*, 2007a; ČSÚ-03 = *ČSÚ*, 2004; EPOP-08 = *EUROPOP2008*, *Eurostat*, 2008; WPP-06 = *UN*, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Rostoucí počet obyvatel ve vyšším a vysokém věku bude znamenat silné ekonomické zatížení obyvatelstva (*Kretschmerová – Šimek, 2004: 97*). Ačkoliv z hlediska ekonomické aktivity obyvatelstva můžeme současnou věkovou strukturu české populace označit za příznivou (tamtéž), tak pomocí hodnocení běžně používaných srovnávacích indexů lze potvrdit výše uvedené závěry. Z absolutních hodnot není možná na první pohled patrné, že již v blízkých letech bude zatížení ekonomicky aktivního obyvatelstva stoupat, ale výsledky všech variant studovaných prognóz mluví jasně – zatímco v současné době na sto osob ve věku 20–64 let připadá 55 závislých osob (0–19 a 65 a více let), tak v roce 2050 by tento poměr měl činit téměř 1:1, přičemž vzestup tohoto indexu bude výrazný především ve dvou vlnách – přibližně v letech 2010–2023 (na zhruba 70 osob) a v posledních deseti letech studovaného období. Nejvíce optimistickou variantou je v tomto případě varianta VŠE-ČSÚ, která předpovídá v roce 2050 téměř 89 závislých osob na produktivním obyvatelstvu, následovaná všemi třemi variantami ČSÚ, základní variantou EUROPOP2008 a nízkou variantou B&K, u kterých se pohybuje tato hodnota v rozmezí 92–93 osob. Naopak co do ekonomického zatížení nejméně optimistickými variantami jsou VŠE-NL a vysoké varianty WPP2006 a B&K (97–99 osob).

Indexy závislosti I a II²⁾ pak potvrzují to, co již bylo napsáno – mírný pokles předproduktivní složky a vysoký pokles produktivní způsobí přibližně od roku 2015 růst indexu závislosti I (do té doby je předpoklá-

²⁾ Index závislosti I = počet osob ve věku 0–19 let na 100 osob ve věku 20–64 let; Index závislosti II = počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 20–64 let.

Tab. 2. Předpokládaný vývoj hlavních indexů zatížení obyvatelstva podle jednotlivých variant studovaných prognóz (Forecasted development of the main dependend ratio of the population according to the individual variants of the studied forecasts)

Varianta	Index ekonomického zatížení					Index závislosti I					Index závislosti II				
	2007	2015	2030	2050	2070	2007	2015	2030	2050	2070	2007	2015	2030	2050	
B&K-03-s	55,0	61,7	74,6	94,7	32,1	31,5	33,3	36,5	36,5	22,9	30,3	41,3	56,2		
B&K-03-n	54,5	59,4	70,8	93,2	31,6	29,3	29,7	32,5	32,5	22,8	30,0	41,2	60,7		
B&K-03-v	55,1	62,3	76,6	96,9	32,1	31,6	34,3	38,6	38,6	23,0	30,7	42,3	56,2		
VŠE-07-čsú	54,1	59,1	67,5	88,7	31,5	30,1	30,1	33,0	33,0	22,6	29,1	37,4	55,7		
VŠE-07-nl	54,1	60,0	72,1	98,9	31,5	30,5	31,6	36,1	36,1	22,6	29,5	40,5	62,8		
ČSÚ-03-s	53,2	57,0	67,1	92,3	31,0	28,6	29,0	32,1	32,1	22,3	28,4	38,2	60,2		
ČSÚ-03-n	53,4	57,1	65,6	91,7	31,0	28,2	26,6	28,5	28,5	22,4	29,0	39,0	63,2		
ČSÚ-03-v	53,1	57,0	66,3	93,5	31,0	29,0	30,6	34,4	34,4	22,1	27,9	37,7	59,0		
WPP-06-s	...	57,4	67,3	93,5	...	28,8	28,8	32,9	32,9	...	28,6	38,5	60,6		
WPP-06-n	...	53,8	56,7	92,8	...	25,2	19,5	22,2	22,2	...	28,6	39,1	70,6		
WPP-06-v	...	61,0	75,6	98,0	...	32,3	37,7	44,9	44,9	...	28,6	37,9	53,1		
EPOP-08-s	54,2	59,8	69,2	92,7	31,6	30,5	29,9	32,5	32,5	22,6	29,4	39,3	60,2		
Skutečnost	53,9	...	...	...	31,5	...	...	...	...	22,4	...	...	...		

Pozn.: Index závislosti I a II – viz poznámka pod čarou č. 2. Výpočty se vztahují k 31. 12. každého roku. B&K-03 = *Burcin – Kučera, 2004b*; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy, -n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE. Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Tab. 3 Předpokládaný vývoj indexů stáří a průměrného věku podle jednotlivých variant studovaných prognóz (Anticipated development of the ageing index and the mean age according to the individual variants of the studied forecasts)

Varianta	Index stáří						Průměrný věk							
	2007		2015		2030		2050		obě pohlaví		muži		ženy	
	2007	2015	2030	2050	2007	2015	2030	2050	2007	2015	2030	2050	2007	2050
B&K-03-s	71,3	96,2	124,0	159,7	40,5	42,2	45,3	47,3	38,9	45,7	42,0	48,9	38,9	42,0
B&K-03-n	72,2	102,4	138,8	186,6	40,6	42,7	46,2	48,6	39,0	46,7	42,1	50,4	39,0	42,1
B&K-03-v	71,7	97,1	123,1	150,7	40,5	42,3	45,3	46,9	38,9	45,5	42,0	48,2	38,9	42,0
VŠE-07-čsú	71,7	96,8	124,5	168,9	40,4	42,2	45,4	47,7	38,9	46,5	41,9	49,0	38,9	41,9
VŠE-07-nl	71,6	96,8	128,5	173,7	40,4	42,2	45,8	48,4	38,9	47,5	41,9	49,4	38,9	41,9
ČSÚ-03-s	71,9	99,4	131,9	187,8	40,5	42,4	45,9	48,8	39,0	47,4	42,0	50,2	39,0	42,0
ČSÚ-03-n	72,3	102,8	146,5	222,0	40,6	42,7	46,6	50,2	39,1	48,7	42,0	51,6	39,1	42,0
ČSÚ-03-v	71,4	96,3	123,0	171,3	40,5	42,2	45,5	48,1	38,9	46,7	41,9	49,5	38,9	41,9
WPP-06-s	...	99,4	133,6	184,1	...	42,4	45,9	48,6	...	46,9	...	50,2	...	...
WPP-06-n	...	113,6	200,2	318,8	...	43,3	48,4	53,3	...	51,6	...	54,9	...	...
WPP-06-v	...	88,5	100,4	118,4	...	41,6	43,8	44,3	...	42,8	...	45,9	...	...
EPOP-08-s	71,4	96,4	131,4	185,4	40,3	42,0	45,5	48,1	38,8	47,0	41,8	49,1	38,8	41,8
Skutečnost	71,2	...	...	...	40,4	...	...	...	38,8	...	...	...	...	...

Pozn.: Index závislosti I a II – viz poznámka pod čarou č. 2. Výpočty se vztahují k 31. 12. každého roku.
 B&K-03 = Buncin – Kůčera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.
 Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

dán pokles s ohledem na silné ročníky v produktivním věku), zatímco výrazný nárůst seniorů pak způsobí neustálý, téměř až lineární růst indexu závislosti II (hodnoty indexů pro jednotlivé varianty WPP2006 jsou ovlivněny stejným počtem osob ve vyšším věku napříč všemi variantami). Ekonomický dopad indexů závislosti však bude částečně eliminován zvyšováním důchodového věku.

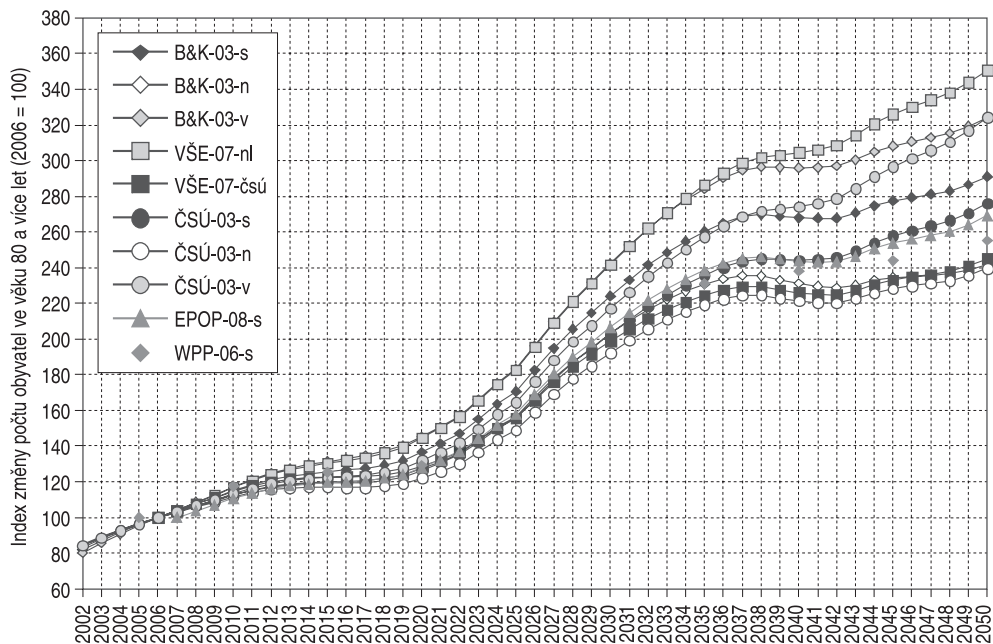
Demografické stárnutí lze dále doložit několika základními ukazateli, jako růstem indexu stáří a průměrného věku, stejně jako sledováním změny relací počtu seniorů podle jednotlivých věkových kategorií. Česká republika byla v posledních letech svědkem především demografického stárnutí „zdola“ věkové pyramidy, tzn., že ubýval počet mladších osob v populaci, zatímco počet starších osob přibýval pouze nepatrně. V současnosti se začíná situace měnit – stabilizoval se počet dětí, zatímco vcelku dramaticky začíná narůstat počet seniorů.

Tato závislost se dá znázornit pomocí indexu stáří, který tyto dvě složky obyvatelstva dává do vzájemného poměru. Jestliže na sto osob do dvaceti let v současné době připadá 71 seniorů, tak v roce 2050 se bude tato hodnota pohybovat podle středních variant studovaných populačních prognóz v rozmezí přibližně 150–190 osob, přičemž růst u všech variant bude poměrně stabilní po celé sledované období bez velkých výkyvů. Výjimkou v hodnotách indexu stáří je nízká varianta ČSÚ, která předpokládá daleko razantnější růst tohoto indexu až na hodnotu 222 osob v roce 2050, čímž se výrazně od ostatních variant liší (kromě nízké varianty WPP2006, která odhaduje až extrémní hod-

notu 319 osob). Také další ukazatel – průměrný věk – reflektuje změny ve věkovém složení obyvatelstva. Průměrný věk by měl poměrně konstantně narůstat, přičemž v roce 2050 by se mohl pohybovat podle většiny variant v rozmezí 47–49 let (výjimku zde tvoří opět nízká varianta ČSÚ, která předpovídá 50,2 let, a WPP2006 s více než 53 roky). Z hlediska pohlaví se pohybují hodnoty středních variant B&K, ČSÚ, EUROPOP2008 v rozmezí 45,7–47,5 pro muže a 48,8–50,2 pro ženy.

Jak již bylo uvedeno, demografické stárnutí bude probíhat především „shora“ věkové pyramidy, což se týká zejména seniorů a jejich předpokládané struktury. Zde můžeme nalézt poměrně značné rozdíly mezi jednotlivými variantami co do intenzity zvyšování počtu seniorů, ale trend poměrně rychlého nárůstu mají všechny stejné. Nejvíce je to markantní u odhadu zvýšení počtu nejstarších osob – například v kategorii 80 a více let lze z jednotlivých variant zjistit, že počet obyvatel v tomto věku se může zvýšit jak o 150, ale i o 250 procent, což v absolutních číslech dává rozdíl téměř 400 tisíc osob; ve věku 65 a více let je rozdíl v počtu seniorů dokonce až 750 tisíc osob. Tyto rozdíly v počtu seniorů mohou být klíčové při rozhodování v různých sférách veřejných systémů, od vhodnosti volby správné důchodové reformy, přes otázku plánování sociálních služeb pro seniory či po schopnost dostatečně pokrýt zvýšenou poptávku v oblasti zdravotnictví. Především tyto oblasti budou vyžadovat neustálé zvyšování finančních toků a budou tak stále pod neustálým náporům (Zeman, 2006).

Graf 6 Předpokládaný index změny počtu obyvatelstva ve věku 80 a více let do roku 2050 podle hlavních variant studovaných prognóz (Anticipated development of the change of population number aged 80 years and more up to 2050 according to the individual variants of the studied forecasts)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Závěr

V článku byly přiblíženy a primárně srovnány základní výsledky dostupných populačních prognóz České republiky, přičemž výsledky jednotlivých variant vytvářejí rámec pravděpodobného vývoje počtu obyvatel na našem území. Lze těžko stanovit, jak významné jsou vzniklé rozdíly mezi jednotlivými variantami či která z nich je nejpravděpodobnější. Hlavním „soudcem“ zde bude, tak jako pokaždé v otázce prognózování, pouze čas. Ve srovnání s aktuálním vývojem obyvatelstva se však jeví, že žádná ze studovaných prognóz nebyla v době svého sestavování natolik optimistická, aby dokázala předpovědět současný vysoký migrační přírůstek i zvýšenou intenzitu plodnosti. Tento zvýšený přírůstek obyvatelstva se více či méně v budoucím vývoji jistě projeví – do jaké míry může být determinující pro klíčové otázky budoucího plánování různých sfér veřejných systémů, záleží především na tom, jak dlouho tento přírůstek bude nadále pokračovat. I přes nejasný vývoj především migračního přírůstku a problematiku jeho prognózování (Bijak *et al.*, 2007) je však poměrně nezbytné, aby současné prognózy byly přinejmenším aktualizovány, když ne nově sestaveny, obzvláště v době různých reformních kroků²⁾.

Všechny studované varianty populačních prognóz České republiky i přes určitou svou odlišnost však dokazují, že proces demografického stárnutí bude v následujících letech velmi diskutovaným problémem, který výrazně ovlivní fungování mnoha oblastí života a měl by být brán jako nezbytný základní kámen pro plánování jednotlivých segmentů veřejného života.

Literatura

- Bijak, J. – Kupiszewska, D. – Kupiszewski, M. – Saczuk, K. – Kicinger, A. 2007. *Population and labour force projections for 27 European countries, 2002–2052: impact of international migration on population ageing*. European Journal of Population, 23, p. 1–31. Dostupné z: <http://www.springerlink.com/content/g4727430201744pw/fulltext.pdf> staženo dne 20. 10. 2008.
- Burcin, B. – Kučera, T. 2003. *Perspektivy populačního vývoje České republiky na období 2003–2065*. Praha: DemArt, 29 s. ISBN 80-86746-01-1.
- Burcin, B. – Kučera, T. 2004a. *Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003–2065)*. *Demografie*, 2004, 46, s. 100–111.
- Burcin, B. – Kučera, T. 2004b. *Prognóza populačního vývoje České republiky (2003–2065)*. Upravená, nepublikovaná data.
- Český statistický úřad. 2004. *Projekce obyvatelstva ČR do roku 2050*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4020-03>; staženo dne 20. 10. 2008.
- Eurostat. 2008. *EUROPOP2008 – Convergence scenario, national level*. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcome&open=/populat/proj/proj_08c&language=en&product=EU_MASTER_population&root=EU_MASTER_population&scrollto=0; staženo dne 20. 10. 2008.
- Giannakouris, K. 2008. Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. *Statistics in focus*, 72/2008. Eurostat. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-072/EN/KS-SF-08-072-EN.PDF, staženo dne 20. 10. 2008.
- Kretschmerová, T. – Šimek, M. 2004. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050*. *Demografie*, 46, s. 91–99.
- Kučera, T. 1998. *Regionální populační prognózy: teorie a praxe prognózování vývoje lidských zdrojů v území*. Disertační práce. Praha: Katedra demografie a geodemografie PíF UK.
- Malečková, R. – Mazouch, P. – Sívková, O. – Vojtková, M. 2009. *Aktuální populační prognózy a projekce České republiky – porovnání vstupních předpokladů*. *Demografie*, 51, s. 77–86.
- Rabušic, L. 1997. *Jak rozumět populačním projekcím*. *Sociologický časopis*, vol. 33, s. 289–308.
- United Nations. 2007. *World Population Prospects. The 2006 Revision*. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpp/index.asp>, staženo dne 20. 10. 2008.
- Vysoká škola ekonomická v Praze. 2007. *Data populační prognózy vytvořené jako součást projektu RELIK*. Nepublikovaná data.
- Vysoká škola ekonomická v Praze. 2007. *Prognóza lidského kapitálu obyvatelstva České republiky do roku 2050*. Praha: Oeconomica, 105 s. ISBN 978-80-245-1317-1.
- Zeman, K. 2006. *Population ageing and sustainability of the welfare state in the Czech Republic*. In BEST Conference: Balanced European Social Transformation. University of Economics Prague. October 25–26, 2006, Prague. Dostupné z: <http://www.eaue.de/Best/BEST-Prag-Zeman.pdf>, staženo dne 20. 10. 2008.

²⁾ Koncem května byla veřejnosti na tiskové konferenci ČSÚ představena nová projekce obyvatelstva České republiky – *Projekce 2009* autorů Michaely Němečkové, Terezie Štyglerové a Miroslava Šimka (Odbor statistiky obyvatelstva ČSÚ). *Projekce 2009* vyjde v jednom z nejbližších čísel *Demografie* (pozn. red.).

LUDEK ŠÍDLO je postgraduálním studentem oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2007 působí jako asistent na katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ve své výzkumné činnosti se zabývá především problematikou regionální a aplikované demografie ve spojitosti s demografickým stárnutím.

KLÁRA TESÁRKOVÁ je doktorandkou katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde působí od roku 2008 jako asistentka. Zabývá se především aplikovanou demografií (se zaměřením na oblast školství, pojišťovnictví a důchodových systémů) a možnostmi aplikace matematických a statických metod v demografii.

Summary

In this article, main results of the available population forecasts of the Czech Republic were approached and primarily compared, whereas variants of the individual results create a framework of the more probable population development in this area. It is quite difficult to determine how important the differences between the individual variants are or which are the most predictable. However, in comparison to the current population development it is apparent that no forecast was at the assembly time so optimistic to predict the contemporary high migration increase and the raising intensity of fertility. This higher population increase would be more or less observable – how it could be determined for the key-questions in the future planning of the public systems financing depends on how long will this increase continue. Therefore it is necessary to update the current or create new forecasts, particularly at the time of political reforms. Nevertheless, it could be claimed that the forecasts created by Czech authors are more probable; the forecasts from the foreign institutions (Eurostat, UN) are, in this view, less probable. All variants of the studied population forecasts, despite of their inaccuracy, prove that in the following years the process of the demographic ageing will be a very discussed problem which will affect functioning of many parts of public life.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

18. ročník, 2–3/2008

I. ČLÁNKY Z OBLASTI ŠTATISTIKY A DEMOGRAFIE

1. Jaroslav HUSÁR, Viera ZEMANOVÁ
Problémy terminológie a makroekonómie a systému národných účtov 3
2. Alexandra PETRÁŠOVÁ
Sociálna ochrana v Slovenskej republike v porovnaní s členskými štátmi
Európskej únie v roku 2005 11
3. Boris BURČIN, Ján MÉSZAROS
Vývoj odvrátiteľnej úmrtnosti na Slovensku 24
4. Branislav ŠPROCHA
Stručný náčrt populačného vývoja Slovenska v medzivojnovom období 40
5. Pavol TIŠLIAR
Gemerská stolica a Malohont z pohľadu Tereziánskeho lexikónu sídiel
z roku 1773 60
6. Libor BERNÁT
Mortalita podľa matrík Dubnice nad Váhom v roku 1667–1900 77
7. Marián HORECKÝ
Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 108

II. OZNAMY

1. Peter MACH
40. výročie založenia Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti 114
  2. Zákon č. 263 z 18. júna 2008
o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 a ktorým sa mení a dopĺňa
zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení
niektorých zákonov v znení neskorších predpisov 120
-

Příloha: Předpokládané počty obyvatelstva podle hlavních věkových kategorií a celkem podle jednotlivých variant studovaných prognóz, vybrané roky, v tisících (Forecasted development of the number of population and its main age structures according to the individual variants of the studied forecasts, in thousands)

Varianta	Celkový počet obyvatel									
	2007	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
B&K-03-s	10 267	10 305	10 359	10 404	10 413	10 376	10 311	10 230	10 146	10 062
B&K-03-n	10 148	10 097	9 989	9 864	9 697	9 479	9 224	8 947	8 665	8 386
B&K-03-v	10 331	10 405	10 533	10 665	10 774	10 850	10 907	10 952	10 999	11 054
VŠE-07-čsú	10 313	10 377	10 439	10 446	10 387	10 273	10 135	9 989	9 833	9 659
VŠE-07-nl	10 323	10 447	10 633	10 783	10 887	10 941	10 976	11 010	11 036	11 034
ČSU-03-s	10 257	10 283	10 302	10 284	10 217	10 102	9 957	9 795	9 622	9 438
ČSU-03-n	10 182	10 141	10 034	9 875	9 657	9 386	9 080	8 753	8 414	8 066
ČSU-03-v	10 337	10 432	10 578	10 700	10 782	10 823	10 837	10 842	10 841	10 830
WPP-06-s	10 191	10 175	10 131	10 043	9 909	9 728	9 509	9 285	9 055	8 825
WPP-06-n	10 191	10 081	9 900	9 658	9 387	9 077	8 725	8 350	7 953	7 544
WPP-06-v	10 191	10 268	10 360	10 424	10 426	10 376	10 311	10 282	10 288	10 302
EPOP-08-s	10 346	10 417	10 511	10 545	10 500	10 396	10 260	10 135	10 009	9 861
Počet obyvatel ve věku 0–19 let										
Varianta	2007	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
B&K-03-s	2 128	2 061	2 015	2 068	2 048	1 979	1 916	1 876	1 872	1 885
B&K-03-n	2 078	1 967	1 838	1 814	1 736	1 645	1 564	1 491	1 443	1 411
B&K-03-v	2 139	2 079	2 052	2 131	2 141	2 110	2 079	2 077	2 115	2 170
VŠE-07-čsú	2 108	2 037	1 972	1 999	1 957	1 844	1 761	1 716	1 701	1 689
VŠE-07-nl	2 113	2 060	2 027	2 085	2 092	2 007	1 939	1 926	1 964	2 011
ČSU-03-s	2 073	1 975	1 876	1 881	1 834	1 750	1 675	1 623	1 594	1 574
ČSU-03-n	2 058	1 941	1 799	1 748	1 638	1 509	1 397	1 313	1 252	1 198
ČSU-03-v	2 092	2 013	1 955	2 012	2 018	1 970	1 924	1 903	1 910	1 928
WPP-06-s	2 154	1 985	1 853	1 836	1 771	1 675	1 587	1 529	1 504	1 501
WPP-06-n	2 154	1 891	1 622	1 451	1 249	1 118	1 033	979	922	867
WPP-06-v	2 154	2 078	2 082	2 217	2 288	2 230	2 160	2 148	2 222	2 334
EPOP-08-s	2 122	2 057	2 004	2 034	1 982	1 838	1 729	1 674	1 661	1 662

Pozn.: Údaje za prognózu WPP 2006 ve všech třech variantách za rok 2007 odpovídají roku 2005 vzhledem k publikování údajů v pěti letech intervalech.
 B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSU-03 = ČSU, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.
 Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Pokračování (continue)

Varianta	Počet obyvatel ve věku 20–64 let									
	2007	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
B&K-03-s	6 623	6 604	6 405	6 145	6 034	5 942	5 848	5 607	5 339	5 168
B&K-03-n	6 570	6 520	6 288	5 947	5 756	5 549	5 332	4 977	4 606	4 340
B&K-03-v	6 659	6 657	6 488	6 262	6 191	6 143	6 105	5 922	5 715	5 615
VŠE-07-čsú	6 694	6 711	6 560	6 321	6 212	6 134	6 022	5 716	5 366	5 125
VŠE-07-nl	6 698	6 744	6 645	6 457	6 385	6 361	6 317	6 064	5 758	5 564
ČSÚ-03-s	6 694	6 712	6 562	6 314	6 182	6 044	5 882	5 539	5 166	4 908
ČSÚ-03-n	6 636	6 609	6 385	6 072	5 878	5 667	5 424	4 997	4 542	4 207
ČSÚ-03-v	6 752	6 815	6 740	6 559	6 490	6 429	6 347	6 082	5 784	5 598
WPP-06-s	6 595	6 602	6 436	6 149	5 973	5 815	5 622	5 263	4 844	4 560
WPP-06-n	6 595	6 602	6 436	6 149	5 973	5 721	5 392	4 878	4 324	3 913
WPP-06-v	6 595	6 602	6 436	6 149	5 973	5 908	5 851	5 641	5 359	5 204
EPOP-08-s	6 710	6 722	6 575	6 335	6 216	6 144	6 030	5 727	5 378	5 116
Počet obyvatel ve věku 65 a více let										
Varianta	2007	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
B&K-03-s	1 516	1 640	1 939	2 191	2 330	2 454	2 548	2 747	2 935	3 010
B&K-03-n	1 500	1 610	1 883	2 103	2 205	2 284	2 329	2 479	2 615	2 634
B&K-03-v	1 533	1 669	1 993	2 272	2 441	2 597	2 722	2 952	3 169	3 269
VŠE-07-čsú	1 511	1 630	1 908	2 126	2 219	2 297	2 354	2 560	2 770	2 854
VŠE-07-nl	1 513	1 643	1 962	2 242	2 413	2 579	2 728	3 031	3 333	3 492
ČSÚ-03-s	1 490	1 597	1 864	2 088	2 201	2 308	2 400	2 634	2 862	2 956
ČSÚ-03-n	1 488	1 591	1 849	2 055	2 141	2 211	2 259	2 443	2 620	2 661
ČSÚ-03-v	1 493	1 604	1 884	2 129	2 274	2 424	2 567	2 857	3 147	3 304
WPP-06-s	1 442	1 588	1 842	2 058	2 165	2 238	2 300	2 493	2 707	2 764
WPP-06-n	1 442	1 588	1 842	2 058	2 165	2 238	2 300	2 493	2 707	2 764
WPP-06-v	1 442	1 588	1 842	2 058	2 165	2 238	2 300	2 493	2 707	2 764
EPOP-08-s	1 515	1 637	1 931	2 176	2 302	2 415	2 501	2 733	2 970	3 082

Pozn.: Údaje za prognózu WPP 2006 ve všech třech variantách za rok 2007 odpovídají roku 2005 vzhledem k publikování údajů v pětiletých intervalech.
 B&K-03 = Burcin – Kůčera, 2004b; VŠE-07 = VŠE, 2007a; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-08 = EUROPOP2008, Eurostat, 2008; WPP-06 = UN, 2007. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká, s = střední, v = vysoká varianta; nl, čsú = varianty prognózy VŠE.
 Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

VYBRANÉ MOŽNOSTI HODNOCENÍ POPULAČNÍCH PROGNÓZ

KLÁRA TESÁRKOVÁ – LUDEK ŠÍDLO

Several Methods of Accuracy Evaluation of Population Forecasts

Population forecasts are becoming a still more and more important instrument in the sphere of planning and preparing future concepts. Nowadays there exist various population forecasts for the Czech Republic. At least some basic evaluation of their accuracy can help to the potential user to find the proper forecast for their purpose. In this article some basic evaluation methods are introduced – the Keyfitz's "Quality of Prediction Index", the average Keyfitz's "Quality of Prediction Index" (with some modification), the Theil's index U and a evaluation method based on the principle of APC models. Not only methods are introduced in a theoretical way but also some basic results of the accuracy evaluation of the forecasts for the Czech Republic are mentioned.

Keywords: population forecasts, accuracy evaluation, quality of prediction, APC models, demographic development, Czech Republic

Demografie, 2009, 51: 101–114

Článek se zaměřuje na stručné představení několika možných způsobů hodnocení přesnosti¹⁾ populačních prognóz²⁾ ex post, tedy na základě znalosti skutečného demografického vývoje. Není uvažováno prosté porovnání absolutních hodnot vykazovaných statistickým úřadem a hodnot prognózovaných – toto základní srovnání je předmětem předchozího článku (Šídlo – Tesárková, 2009). Výčet možných postupů hodnocení prognóz samozřejmě zdaleka není úplný, cílem je spíše nastínit způsoby výpočtově relativně jednoduché, které však poskytují poměrně zajímavý pohled na možnosti hodnocení přesnosti populačních prognóz.

Do hodnocení vstupovala prognóza Českého statistického úřadu z roku 2003 (značeno jako „ČSÚ“), prognóza vytvořená na katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze autory Burcinem a Kučerou (značena jako „B&K“), prognóza Eurostatu „EUROPOP2004“ a prognóza Spojených národů „World Population Prospects 2002“ (značena jako „WPP2002“). V popisu vstupních předpokladů a základních výsledků dostupných prognóz (Malečková a kol., 2009) je ještě uvažována prognóza vytvořená v rámci projektu RELIK na Vysoké škole ekonomické v Praze (VŠE, 2007). U této prognózy by však bylo možné do hodnocení zahrnout jen jeden prognózovaný rok, a to rok 2007, protože prognóza za rok 2006 obsahuje data vykazovaná v bilanci obyvatelstva, proto tato prognóza nebyla do hodnocení v rámci tohoto článku zahrnuta.

---

¹⁾ V článku užíváme termínu „přesnost“ jakožto ekvivalentu anglického pojmu „accuracy“ (který užívá např. Keyfitz -Caswell, 2005 nebo Keilman – Kučera, 1991). Hodnocení přesnosti vždy vychází ze srovnání odhadovaných hodnot a hodnot pro stejné období skutečně vykázaných, vždy je tedy počítáno za minulé období. V českém jazyce by ještě dalším ekvivalentním pojmem mohla být „kvalita odhadu“, tento pojem však nebyl zvolen z důvodu jeho snadné záměny za „kvalitu prognózy“, která je nepochybně určena více faktory než jen přesností neboli kvalitou odhadu. Navíc slovní spojení s pojmem „kvalita odhadu“ působí často poněkud nejasně.

²⁾ Podle T. Kučery (1998) je nutné rozlišovat mezi pojmy prognóza a projekce – prognóza je nepodmíněná, na vědeckém poznání založená výpověď o očekávaném a v době jejího vzniku nejpravděpodobnějším budoucím vývoji sledovaného jevu; projekce představuje výpověď o perspektivním vývoji, který je důsledkem naplnění libovolných předpokladů bez explicitního nároku na jejich realnost.

Keyfitzův index kvality predikce

Podle Keyfitze (1972, cit. podle *Kuijsten*, 1993) může být chyba prognózy vyjádřena vzhledem k určitému stanovenému standardu nebo standardní hodnotě. Tou může být zvolena výchozí populace, projekce vytvořená na základě nějakých předpokladů (např. neměnnost parametrů plodnosti a úmrtnosti) anebo v nejjednodušším případě může být touto standardní hodnotou zvolena nula. Po zvolení standardu se hodnota přesnosti predikce určí již velmi snadno podle vzorce (*Keyfitz – Caswell*, 2005: 296–297; *Keyfitz*, 1972, cit. podle *Kuijsten*, 1993):

$$Q(b,t) = \frac{P(t) - b}{R(t) - b}, \quad (1)$$

kde $Q(b,t)$ je index kvality predikce v čase t pro zvolenou hodnotu standardu b , $P(t)$ je hodnota prognózy v čase t a $R(t)$ je skutečná hodnota dosažená v čase t . Do takto formulovaného indexu je možné dosazovat hodnoty celkového počtu obyvatel (odhadovaného i skutečného), případně různě vymezených skupin (věkové skupiny, pohlaví, aj.), podle kterých je prognóza počítána.

Nejjednodušší podobu index dostává ve chvíli, kdy za standardní hodnotu zvolíme nulu. V takovém případě se celý výraz zjednodušuje na podíl predikované a skutečné hodnoty. Takový poměr je vhodné vyjadřovat v procentech. Opět je samozřejmě možné ho počítat za jakkoli vymezené skupiny obyvatel, za které je vypočtena hodnocená prognóza, a zároveň jsou k dispozici reálná data.

Hodnocení populačních prognóz pro Českou republiku pomocí Keyfitzova indexu kvality predikce – celkový počet obyvatel a počet obyvatel ve vybraných věkových skupinách

Jak je patrné z předchozí části, výpočet indexu je relativně jednoduchou záležitostí. V našem případě je však třeba si uvědomit fakt, že hodnocené prognózy nevznikly v jednom roce a tedy vycházely patrně z předpokladů založených na zcela jiných dosažených poznatcích o dosavadním vývoji. Čas t ve vzorci (1) může mít tedy dvojí vymezení – první vychází z kalendářního roku a druhé z doby, která uplynula od výpočtu (resp. zveřejnění) prognózy. V případě, kdy prognózy vznikly v různých kalendářních letech, by nebylo vhodné porovnávat je mezi sebou a vzhledem ke skutečnému vývoji v jednom kalendářním roce bez ohledu na dobu, která uplynula od jejich přípravy. Proto budeme čas t pojímat jako dobu uplynulou od zveřejnění prognózy. Přesto, jak bude vidět v následujícím textu, nelze ani hledisko kalendářního času zcela opomíjet.

Do hodnocení kvality odhadu celkového počtu obyvatel byly zahrnuty všechny uvažované populační prognózy a jejich vybrané varianty³⁾. Za standardní hodnotu ve výpočtu byla zvolena nula. Index byl počítán v jednotlivých letech podle doby uplynulé od zveřejnění studovaných prognóz, resp. jejich jednotlivých variant. První prognózovaná data jsou v prognózách B&K a ČSÚ za rok 2003, pro EUROPOP2004 je to rok 2004 a pro WPP2002 rok 2002. U všech hodnocených variant prognóz čas $t = 1$ označuje první prognózovaný rok. Prognózovaná data byla porovnávána vzhledem k datům vykazovaným v bilanci Českého statistického úřadu (publikace Pohyb obyvatelstva v České republice v daném roce⁴⁾). Je třeba si uvědomit, že tato vykazovaná data nemusí nutně představovat přesný obraz skutečného populačního vý-

³⁾ Pro prognózy ČSÚ a B&K se jedná o všechny tři dostupné varianty (nízká, střední, vysoká), u prognózy WPP 2002 byla vybrána jen střední varianta (medium variant) v případě EUROPOP2004 vstupují do hodnocení tři základní varianty (baseline, low, high) a navíc ještě varianta označená autory jako „high fertility rate“. Ačkoli v případě poslední uvedené varianty se jedná podle definice projekce a prognózy uvažované pro potřeby tohoto článku (podle *Kučera*, 1998) spíše o projekci, do hodnocení byla zahrnuta zcela záměrně jako varianta představující co neoptimističtější odhad vývoje počtu narozených.

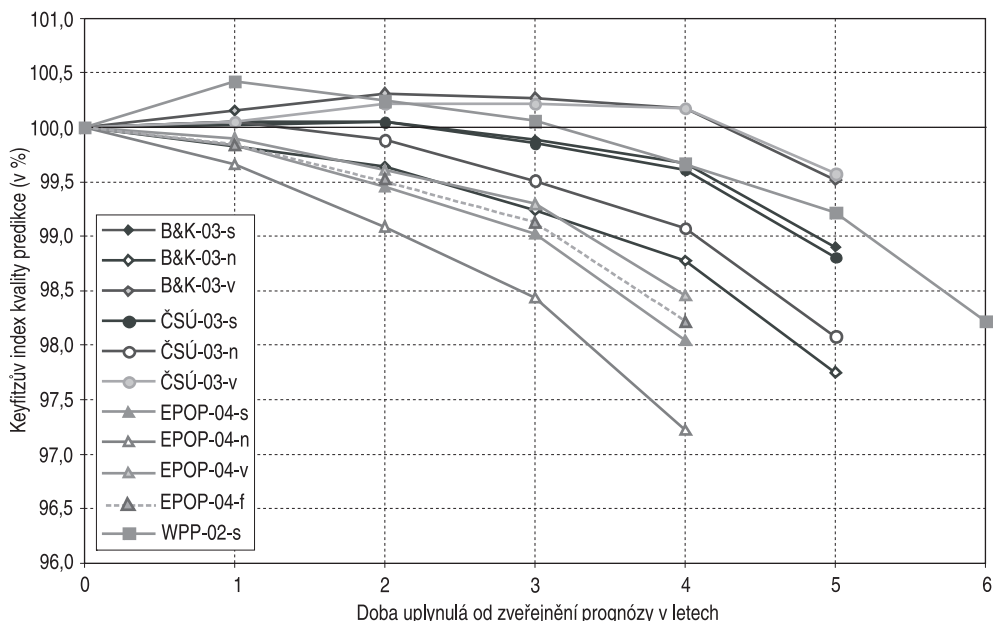
⁴⁾ Data dostupná na webové stránce http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie

voje (vzhledem k nevidovaným událostem – především migraci). Bilancovaná data o početním stavu obyvatelstva byla v době výpočtu k dispozici do roku 2007 včetně. Výsledky zobrazuje graf 1. Z obrázku by se mohlo zdát, že zatímco přesnost odhadovaného celkového počtu obyvatel se podle střední varianty ČSÚ i B&K pohybovala dva roky od zveřejnění okolo hodnoty 100 %, ostatní hodnocené prognózy a jejich varianty se relativně krátkou dobu po zveřejnění vychylovaly výrazně více. Nezanedbatelné jsou především odchylky prognózy EUROPOP2004, již ve třetím prognózovaném roce se její nízká (low) varianta odlišuje o 1,5 % od vykazovaných bilancovaných dat. O rok později její základní varianta (baseline) vykazovala prognózovaná data přibližně o 2 % nižší, než byl bilancovaný počet. Přesnost prognózy WPP2002 byla maximální třetí rok po jejím zveřejnění, do té doby byly počty obyvatel spíše nadhodnocované, později podhodnocované.

Je však třeba se částečně vrátit k tradičnímu vnímání času (z hlediska kalendářních let) a uvědomit si, že rokem, kdy se všechny prognózy (a to jak české, tak zahraniční) výrazněji odchýlily v přesnosti odhadovaného celkového počtu obyvatel od bilancovaných dat, je především rok 2007. Demografický vývoj v tomto roce nejvýrazněji negativně zasáhl do přesnosti demografických prognóz, a to jak vyšším počtem narozených, než předpokládali autoři prognóz, tak i rychlým nárůstem počtu imigrantů, který také nebyl v plné míře odhadován. Přesto lze konstatovat, že hodnocené prognózy se ve většině svých variant v odhadech celkového počtu obyvatel ČR dosud výrazně neodlišovaly od skutečnosti, odchylka se pohybuje na úrovni 0,5–2,2 %, více se odchyluje jen nízká (low) varianta EUROPOP2004, a to o více než 2,5 %.

Často však celkový počet obyvatel není to, co většinu uživatelů prognóz zajímá nejvíce.

Graf 1 Keyfitzův index kvality predikce podle doby uplynulé od zveřejnění prognózy pro celkový počet obyvatel (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast, population of all ages)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, Eurostat, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

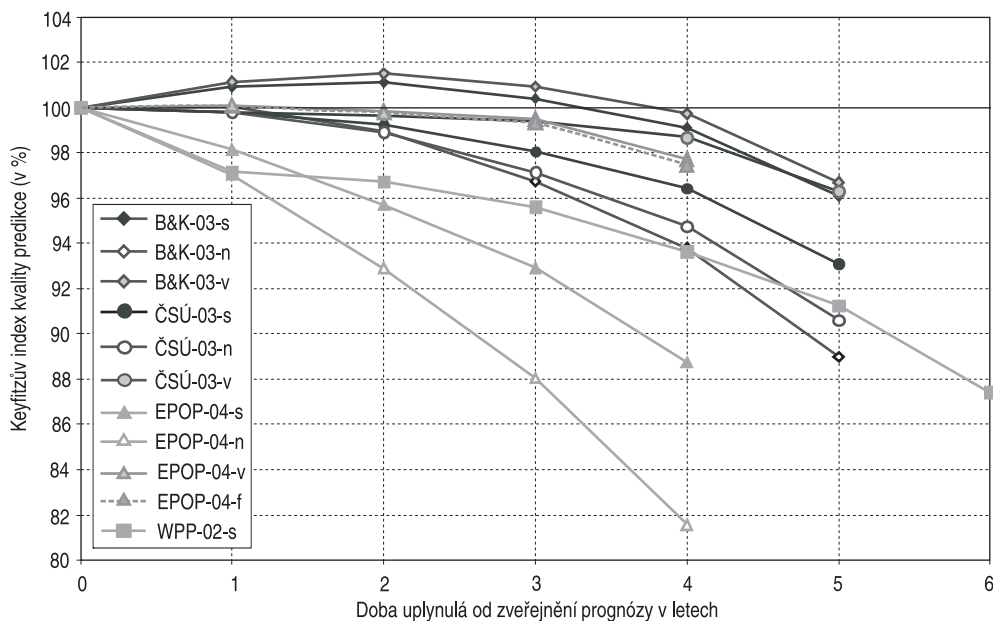
Postoupíme tedy v hodnocení dále a zaměříme se na základní věkové skupiny. Postup výpočtů je obdobný jako v předchozím případě, jen místo celkového počtu obyvatel porovnáváme počet obyvatel v přesně vymezených věkových skupinách.

Nejprve zaměříme pozornost na nejmladší věkovou skupinu, a to skupinu dětí ve věku 0–4 roky. Přesnost této věkové skupiny je samozřejmě nejvýrazněji ovlivněna přesností odhadu počtu nově narozených. Z grafu 2 je opět patrné výraznější odchýlení od bilancovaných dat všech uvažovaných prognóz v letech 2006 a 2007. České prognózy odhadly budoucí početní vývoj této věkové skupiny relativně velmi přesně až do roku 2006, prognóza ČSÚ se ve své vysoké variantě od skutečnosti lišila jen přibližně o 1,3 procentní body, střední varianta B&K o 0,9 a vysoká varianta B&K dokonce jen o 0,3 procentního bodu. Ze zahraničních prognóz se v podobném rozmezí přesnosti pohybují ještě dvě varianty prognózy EUROPOP2004, a to varianta vysoká (high) a varianta vysoké plodnosti (high fertility variant). Prognóza WPP2002 se již tři roky po zveřejnění odchylovala o více než 4 procentní body, odchylky nízké (low) a základní (baseline) varianty prognózy EUROPOP2004 byly ještě výraznější.

V posledním roce, za který jsou k dispozici vykazovaná bilancovaná data, tedy v roce 2007, již přesnost některých hodnocených variant prognóz klesala jen k hodnotám okolo 90 % (nízké varianty B&K a ČSÚ, baseline varianta EUROPOP2004 nebo prognóza WPP2002), v případě nízké varianty (low) prognózy EUROPOP2004 pak dokonce až k 80 %.

Pro jinou skupinu uživatelů je patrně klíčová prognóza nejstarších osob v populaci. Pro účely hodnocení byla tato skupina vymezena jako osoby ve věku 85 a více let. Prognóza

Graf 2 Keyfitzův index kvality predikce podle doby uplynulé od zveřejnění prognózy pro počet obyvatel ve věku 0–4 roky (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast, population aged 0–4 years)

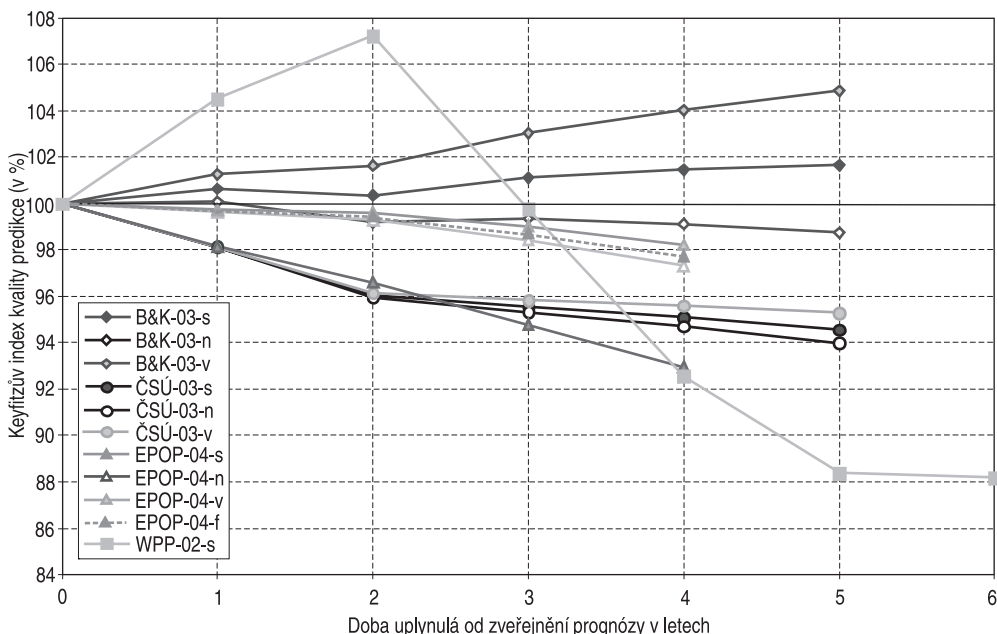

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, Eurostat, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Graf 3 Keyfitzův index kvality predikce podle doby uplynulé od zveřejnění prognózy pro počet obyvatel ve věku 85 a více let (pro varianty prognózy EUROPOP2004 80 a více let) (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast, population aged 85 and more years, for prognosis EUROPOP2004 aged 80 and more years)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, Eurostat, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

EUROPOP2004 byla zveřejněna po jednoletých věkových skupinách jen do věku 80 let, poslední kategorie je tak tedy pro varianty této prognózy vymezena jako 80+. Výpočet opět postupoval stejným způsobem jako v předchozích případech.

Přesnost odhadu v této věkové skupině je ovlivněna jen vlivem úmrtnosti (v delším časovém horizontu pak samozřejmě i vlivem migrace) uvažované na nejstarších obyvatelích. Vzhledem k nízkým počtům obyvatel v těchto věkových skupinách může i relativně drobná nepřesnost v odhadu úmrtnosti zapříčinit relativně významné odchýlení celkových počtů osob v tomto věku od skutečnosti v procentním vyjádření.

Z grafu 3 je možné zaznamenat fakt, že přesnost odhadu počtu nejstarších osob není tak dalece ovlivněna vývojem posledních několika let, jako tomu bylo u nejmladších osob. Jak lze sledovat na příkladě prognóz ČSÚ (všech tří variant), přesnost odhadu u této věkové skupiny pozvolna klesá v závislosti na době uplynulé od roku výpočtu prognózy. Totéž platí i pro prognózu B&K, kde na rozdíl od variant prognózy ČSÚ dochází spíše k mírnému nadhodnocení, její střední a nízká varianta i v roce 2007 stále velmi přesně kopíruje hranici 100 %. Kromě nízké (low) varianty se ani prognóza EUROPOP2004 výraznějším způsobem nevzdaluje od oficiálně vykazovaných dat. Jinak je tomu však v případě prognózy WPP2002 – ta již dva roky od zveřejnění poměrně výrazně počty osob v této věkové skupině nadhodnocovala (o 7,2 %), ovšem po dalších dvou letech počty takto starých osob naopak začala podhodnocoovat a 6 let po zveřejnění je toto podhodnocení již téměř 12 %.

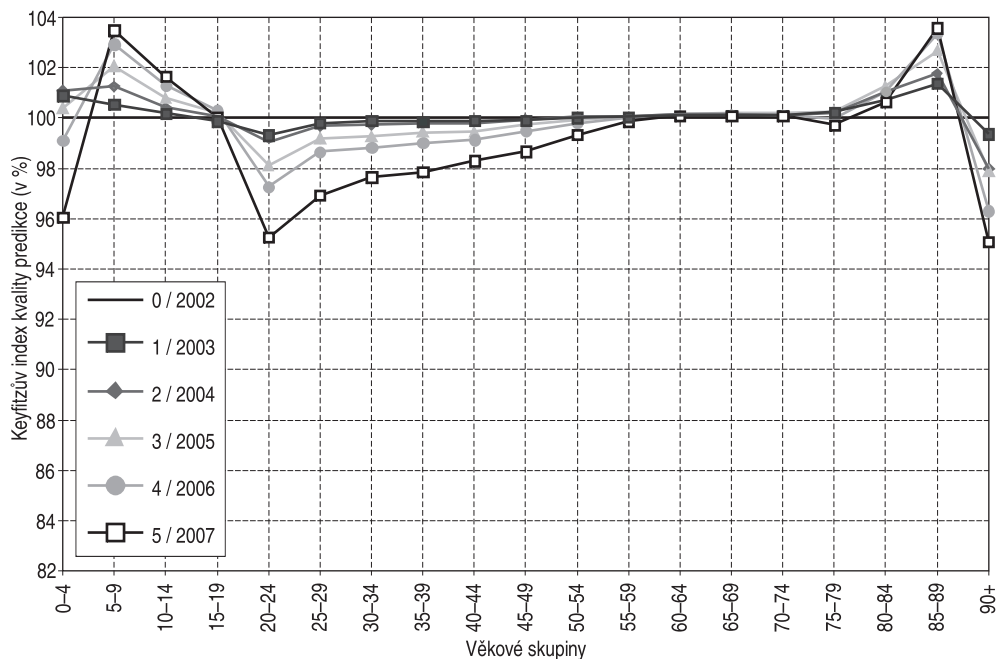
Hodnocení českých populačních prognóz pomocí Keyfitzova indexu kvality predikce – vývoj přesnosti jednotlivých prognóz podle věku

Jak je patrné z předchozího textu, přesnost jednotlivých prognóz se liší nejen v závislosti na době uplynulé od jejího vzniku a na kalendářním roce srovnání, ale i podle věkových skupin, neboť přesnost odhadu počtu osob v každé skupině je určena jinými příčinami (hodnotami parametrů plodnosti, úmrtnosti, migrace a jejich vzájemné kombinace). V této části jsou tedy srovnány hodnoty Keyfitzova indexu za jednotlivé věkové skupiny počítané opět podle doby uplynulé od vzniku prognózy. Pro prognózy B&K a ČSÚ byla do srovnání zahrnuta jen střední varianta, u prognózy EUROPOP2004 pak varianta baseline. Nízká, resp. vysoká, varianta je jen více podhodnocena, resp. nadhodnocena.

Jak je patrné z grafu 4, prognóza B&K skrývá rezervy v přesnosti především u nejmladší a nejstarší věkové skupiny, které relativně podhodnocuje. Ovšem ještě skupina 20–24letých osob je podobně podhodnocena, v roce 2007 již o 5 procentních bodů. Svou roli může sehrávat podhodnocený odhad migrace v této věkové skupině nebo naopak nadhodnocená úmrtnost, svou vinu však jistě nese i neúplná evidence migrujících osob (což se odráží na přesnosti obou českých prognóz). Nadhodnocení počtu osob ve věkové skupině 85–89 lze vysvětlit v podstatě jen příliš optimistickým výhledem na vývoj úmrtnosti takto starých osob. Zajímavé je nadhodnocení počtu dětí ve věku 5–9 let, neboť to jsou děti, které již v době přípravy prognózy byly narozeny. Patrně by se opět mohlo jednat o špatný odhad migrace nebo její evidence týkající se tentokrát populace malých dětí (a jejich rodičů).

Na grafu 5 je patrný vývoj přesnosti v jednotlivých věkových skupinách u střední varianty

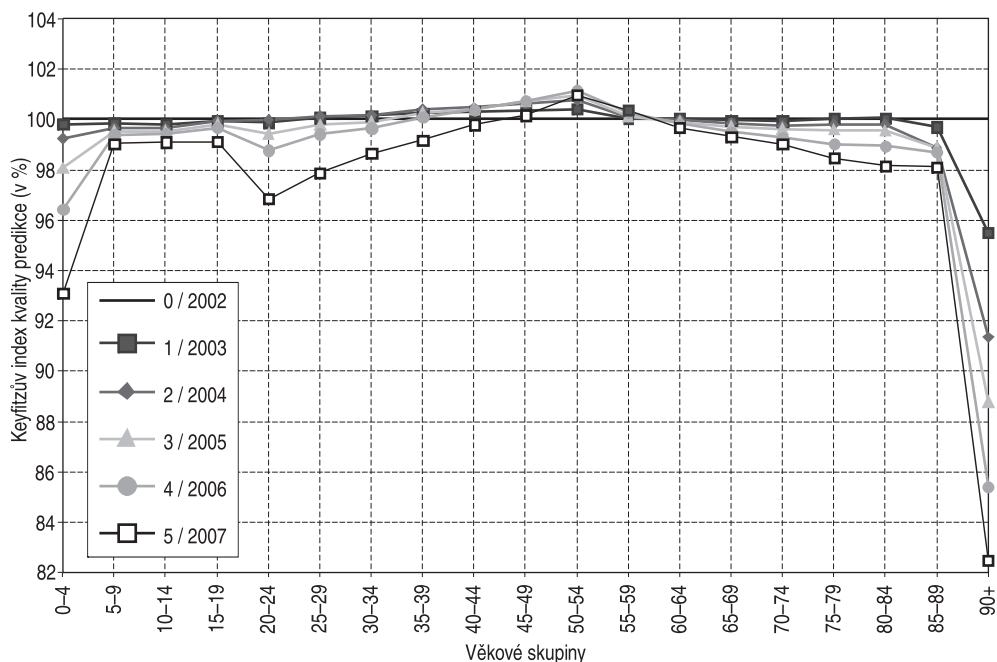
Graf 4 Keyfitzův index kvality predikce podle věku a doby uplynulé od zveřejnění prognózy, prognóza B&K, střední varianta (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast and age groups, forecast B&K 2003, baseline variant)

Pozn.: Popisky v legendě značí dobu uplynulou od zveřejnění prognózy/kalendářní rok.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Graf 5 Keyfitzův index kvality predikce podle věku a doby uplynulé od zveřejnění prognózy, prognóza ČSÚ, střední varianta (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast and age groups, forecast ČSÚ 2003, baseline variant)

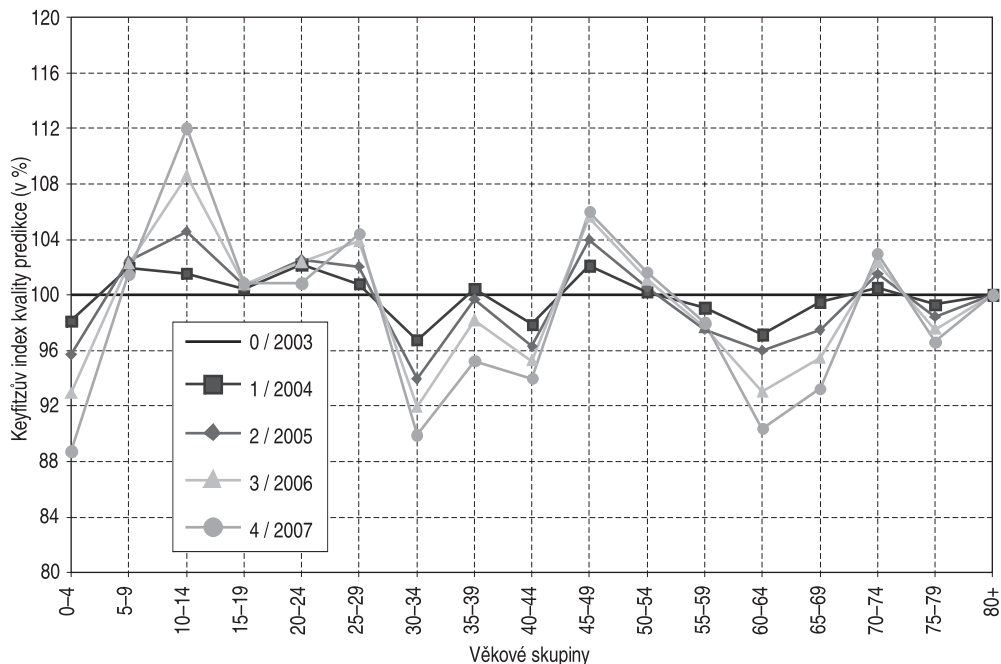
Pozn.: Popisky v legendě značí dobu uplynulou od zveřejnění prognózy/kalendářní rok.
Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

prognózy ČSÚ. V prvním roce po zveřejnění se odhady nejvíce odchylovaly jen u počtu nejstarších osob, které byly podhodnoceny. Autoři pravděpodobně očekávali méně optimistický vývoj úmrtnosti v této věkové skupině. Toto podhodnocení se v dalších letech výrazně prohlubovalo. Podobné podhodnocení lze spatřovat i u nejmladší věkové skupiny a postupně i u osob ve věku 5–9 let. Tento výkyv je však nepochybně způsoben podceněním úrovně a vývoje plodnosti, popřípadě migrace. I u této prognózy se setkáváme s podhodnocením počtu osob ve věku 20–24 let. Je tedy pravděpodobné, že důvodem je spíše nedokonalá evidence migrace a případně neodhadnutí skutečného objemu migrace.

Grafy 4 a 5 přesnosti prognóz podle věku odhalily kvality českých prognóz. Jak je patrné na následujícím grafu 6, fluktuace odhadovaných počtů osob podle věku okolo hodnot skutečně vykazovaných jsou u zahraničních prognóz mnohem výraznější. U prognózy EUROPOP2004 jsou nejmladší a nejstarší osoby opět podhodnoceny, nepřehlédnutelné je však výrazné nadhodnocení osob ve věku 10–14 let a naopak podhodnocení osob ve středním věku (30–44 let a 55–70 let). U prognózy WPP2002 jsou pak tyto odchylky ještě výraznější. U obou zahraničních prognóz bylo třeba užít jiné měřítko v grafech než u prognóz českých, což už samo o sobě svědčí o jejich menší přesnosti.

Aby bylo možné přesnost prognóz ilustračně vyjádřit pomocí jedné hodnoty, je možné spočítat průměrný index kvality predikce. Byl použit vážený průměr hodnot podle věkových skupin, kde vahami byly průměrné relativní podíly dané věkové skupiny na celkové populaci v letech 2002 až 2007. Výsledky zobrazuje graf 8. Opět je patrný pokles celkové přesnosti s rostoucím časovým odstupem od přípravy prognózy. Vysoké varianty českých prognóz se

Graf 6 Keyfitzův index kvality predikce podle věku a doby uplynulé od zveřejnění prognózy, prognóza EUROPOP2004, varianta baseline (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast and age groups, forecast EUROPOP2004, baseline variant)

Pozn.: Popisky v legendě značí dobu uplynulou od zveřejnění prognózy/kalendářní rok.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

ještě po čtyřech letech blíží k 100 %, naproti tomu je patrná klesající přesnost prognózy Eurostatu EUROPOP2004. Vzhledem k tomu, že průměrná hodnota vlivem své konstrukce může zahlazovat dílčí nepřesnosti věkových skupin, prognóza WPP2002 působí jako velmi přesná i 5 let po zveřejnění.

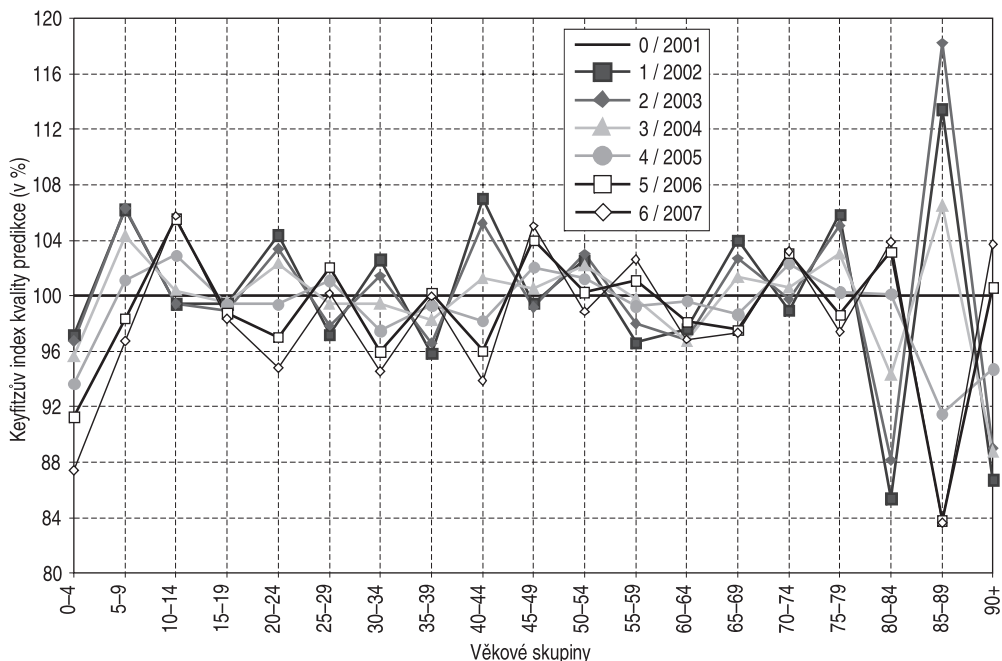
Nedostatky tohoto ukazatele, kde kladné a záporné odchylky podle věku se mohou vzájemně zahltit, se snaží redukovat ukazatel průměrné absolutní odchylky indexu kvality predikce od 100 %. Výpočet je stejně jednoduchý jako dosud – vypočtené indexy kvality predikce odečteme od hodnoty 1 (neboli 100% přesnosti odhadu). Tím získáme hodnotu nadhodnocení nebo podhodnocení. Tuto hodnotu uvažujeme v absolutní hodnotě, čímž vyjádříme hodnotu odchylky bez ohledu na směr jejího vychýlení. Teprve tyto hodnoty zprůměrujeme do celkového ukazatele, který můžeme označit např. $Q_A(t, 0)$ a vyjádřit na základě uvedeného jako:

$$Q_A(0, t) = \frac{\sum_x w_x \cdot |1 - Q_x(0, t)|}{\sum_x w_x}, \quad (2)$$

kde x označuje jednotlivé věkové skupiny, $x = 1, 2, \dots, k$, w_x jsou příslušné váhy (relativní podíl věkové skupiny na celkovém počtu obyvatel), ve jmenovateli je pak součet vah. Pokud výpočet probíhá za všechny věkové skupiny, je součet vah logicky roven jedné.

Ukazatel průměrné absolutní odchylky indexu kvality predikce od 100 % již jednoznačně dokládá vyšší průměrné odchylky zahraničních prognóz – průměrná hodnota základní (baseline) varianty prognózy EUROPOP2004 je víc než 5 %, oproti tomu se ve všech sledovaných

Graf 7 Keyfitzův index kvality predikce podle věku a doby uplynulé od zveřejnění prognózy, prognóza WPP 2002, varianta medium (Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast and age groups, forecast WPP 2002, medium variant)

Pozn.: Popisky v legendě značí dobu uplynulou od zveřejnění prognózy/kalendářní rok.
 Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

letech většina variant obou českých prognóz nepřehoupla přes hodnotu průměrné odchylky 2 %, výjimkou je jen nízká varianta B&K v pátém roce po zveřejnění.

Ukazatel Theilova U

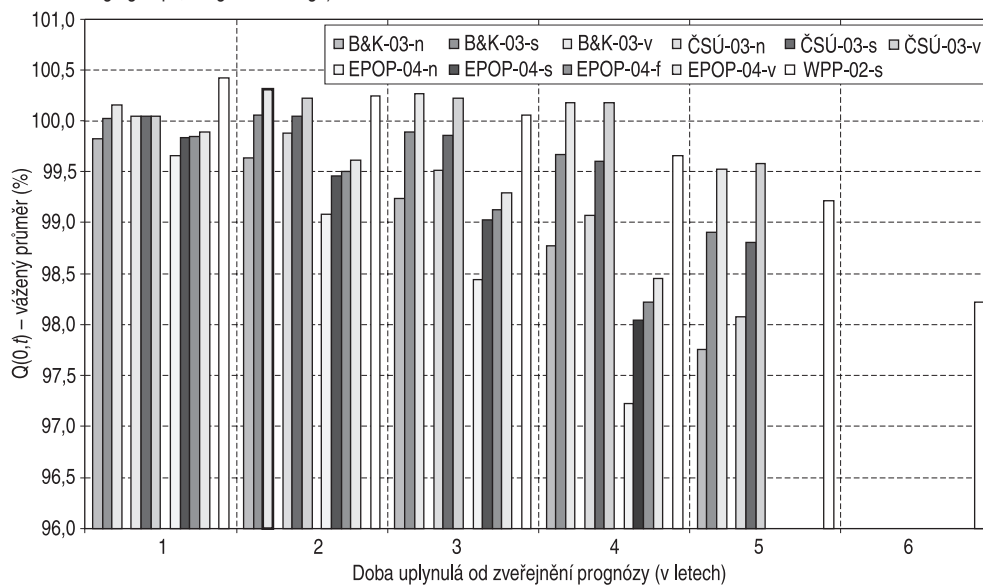
Theilův ukazatel značený jako U vychází z podobného principu jako Keyfitzův index kvality predikce. Budeme vycházet z modifikovaného ukazatele U podle Keilmanna a Kučery (1991). Podle těchto autorů je ukazatel počítán na základě následujícího vzorce:

$$U = \sqrt{\frac{\sum_x (F_x - O_x)^2}{\sum_x (A_x - O_x)^2}}, \quad (3)$$

kde F_x je prognózovaná hodnota (forecasted value), O_x je pozorovaná hodnota (observed value) a A_x jsou hodnoty zvolené alternativní prognózy (Keilman – Kučera, 1991: 380). Takovou alternativní prognózou může být prostá lineární extrapolace předchozích hodnot nebo předpoklad konstantního trendu na úrovni některého roku před výpočtem prognózy. Ukazatel U tedy porovnává kvalitu hodnocené prognózy proti této alternativní „prognóze“, která vůbec prognózou být nemusí. V našem případě byly za A_x dosazeny hodnoty počtu obyvatel v jednotlivých věkových skupinách zjištěné na základě Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001⁵⁾.

⁵⁾Data dostupná na webové stránce <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>, staženo dne 12. 11. 2008.

Graf 8 Výpočet průměrného indexu kvality predikce za všechny věkové skupiny podle doby uplynulé od zveřejnění prognózy (vážený průměr⁶⁾) (Average Keyfitz's Quality of Prediction Index based on the time passed since the preparation of forecast for all age groups, weighted average)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, Eurostat, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Odchytky v čitateli i jmenovateli byly počítány podle věkových skupin (index x tedy v našem případě značí jednotlivé věkové skupiny) a za každý rok je pak výstupem jedna hodnota ukazatele pro každou z variant hodnocených prognóz.

Hodnoty ukazatele blízké nule značí vysokou přesnost prognózy, naopak hodnoty větší než jedna by značily, že prostý předpoklad zachování stejných počtů jako v roce 2001 by byl přesnější odhad než samotná prognóza. U žádné z hodnocených prognóz během sledovaných let k této situaci nedošlo a hodnoty ukazatele se k jedničce výrazně nepřibližovaly. U většiny hodnocených prognóz se opět projevila závislost přesnosti prognózy na době uplynulé od její přípravy, jedinou výjimkou je v tomto případě prognóza WPP2002, jejíž přesnost nejdříve spíše rostla, maxima dosáhla po třech letech od zveřejnění a v dalších letech její přesnost opět klesala, což je patrné i z výsledků Keyfitzova indexu kvality predikce. Jak dokládá graf 10, opět vyšší přesnost vykazují spíše české prognózy než zahraniční a jejich nepřesnost opět poměrně významným způsobem narostla v roce 2007.

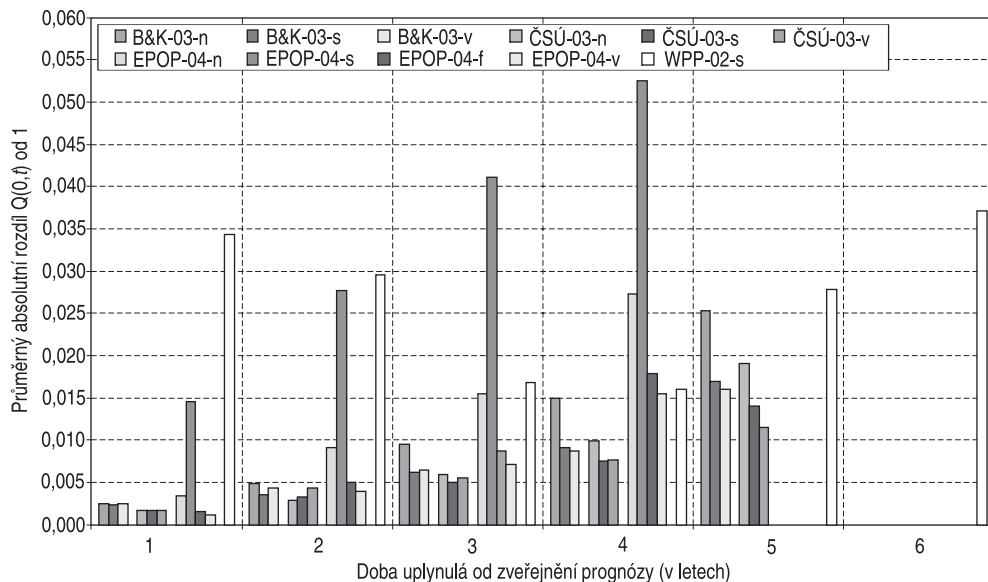
Hodnocení na principu APC modelů

Použitá metoda je stručně popsána např. Keilmanem (1991). Model hodnocení prognóz v zásadě vychází z principů tzv. APC modelů⁷⁾. Tímto způsobem autor celkovou zaznamenanou odchylku odhadovaných hodnot od skutečnosti vyjadřuje jako součet vnitřní (inherentní) chyby (C), chyby dané prognózou ($F(i)$) způsobené např. konkrétním výpočetním postupem,

⁶⁾ Váhy jsou průměrné relativní podíly dané věkové skupiny na celkové populaci v letech 2002–2007.

⁷⁾ Podstatou APC modelů je rozklad variability demografických ukazatelů do tří částí – věku (doby trvání), času (období) a kohorty (více např. Rychtaříková, 2008).

Graf 9 Ukazatel průměrné absolutní odchylky indexu kvality predikce od 100 % (Measure of average absolute difference between Quality of Prediction Index and 100 %)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, Eurostat, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility.

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

vlivu kalendářního času ($P(j)$), který zachycuje náhlé změny v reprodukčním chování, které právě v českém prostředí hrají významnou roli (jak bylo ukázáno výše), dále vlivu doby uplynulé od výpočtu prognózy ($D(k)$) zohledňující klesající přesnost s rostoucí vzdáleností od prahu prognózy a rezidua ($u(i,j,k)$). Podle Kielmana (1991) lze tedy psát:

$$E(i,j,k) = C + F(i) + P(j) + D(k) + u(i,j,k). \quad (4)$$

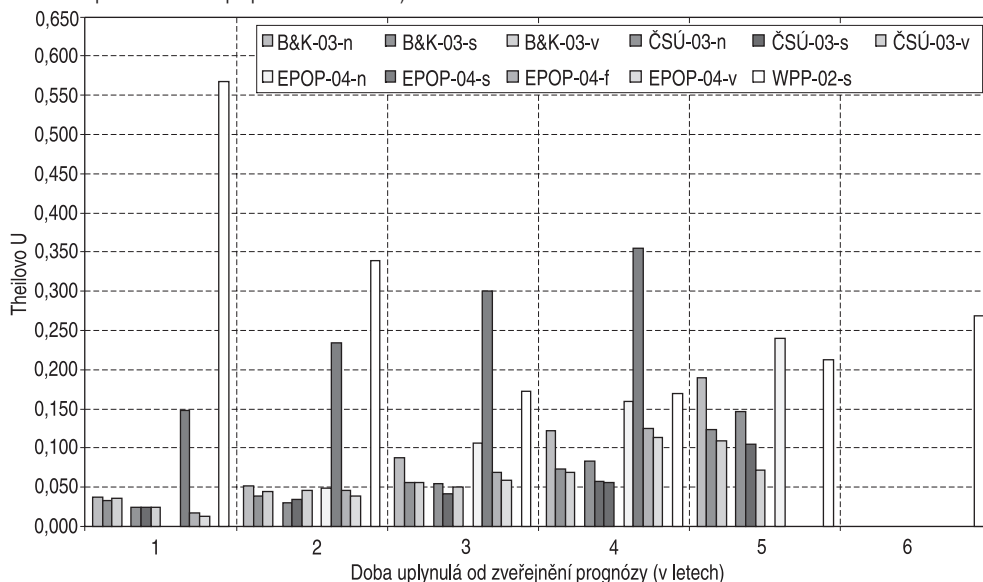
Hodnoty jednotlivých uvažovaných parametrů lze na základě hodnot naměřených odchylek odhadnout relativně snadno například pomocí metody nejmenších čtverců.

Hodnocení na principu APC modelu – hodnocení přesnosti odhadu počtu narozených

Jak je patrné z předchozího textu, velká část nepřesností hodnocených prognóz v posledních letech pramení především z podhodnocení počtu narozených. Na základě vzorce (4) byl specifikován podobný model, kam vstupovaly všechny tři varianty prognózy B&K, střední varianta prognózy ČSÚ a všechny čtyři hodnocené varianty prognózy EUROPOP2004. Pro každou zahrnutou variantu byla dopočítána doba odstupu od zveřejnění. Hodnoty odchylek byly sledovány také podle kalendářního roku, kdy byly naměřeny. Byla ještě přidána úrovněová konstanta odpovídající inherentní chybě všech prognóz. Na základě minimalizace čtverců odchylek byly určeny jednotlivé parametry.

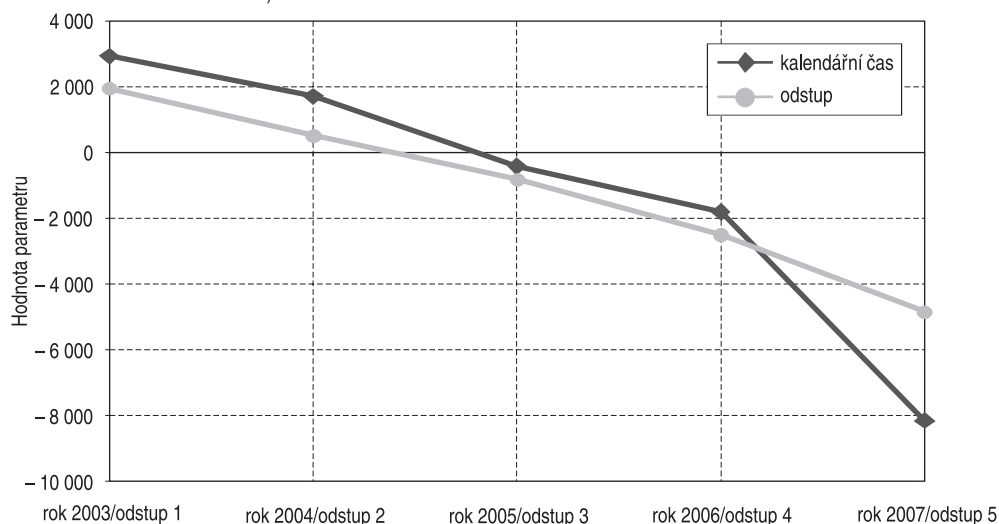
Všechny uvažované prognózy podhodnocují počty narozených, a to v průměru o více jak 5,7 tis. osob (hodnota inherentní chyby). Co do počtu narozených je v průměru nejvíce podhodnocena prognóza EUROPOP2004 v nízké (low) variantě. Relativně přesná je v průměru

Graf 10 Hodnoty Theilova U pro hodnocené varianty prognóz podle let uplynulých do jejich výpočtu (Theil's U according to the time passed from the preparation of forecast)

Pozn.: B&K-03 = Burcin – Kučera, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, Eurostat, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility.
 Pramen: Hodnocené populační prognózy; data ze SLDB 2001; vlastní výpočty.

Graf 11 Odhadnuté parametry kalendářních let a doby odstupu od vzniku prognóz v APC modelu hodnocení přesnosti prognóz (Estimated parameters of calendar years and the time since the preparation of the forecast in the model of accuracy evaluation based on APC models)

Pramen: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

Tab. 1 Odhadnuté parametry modelu přesnosti prognóz na základě APC modelu (Estimated parameters of the model of accuracy evaluation based on APC models)

Inherentní chyba	-5 728,15
B&K – střední varianta	2 796,41
B&K – nízká varianta	-4 008,24
B&K – vysoká varianta	3 176,90
ČSÚ – střední varianta	1 419,35
EPOP 2004 – base	-5 105,70
EPOP 2004 – low	-15 020,45
EPOP 2004 – high	5 643,54
EPOP 2004 – high fertility	5 439,04
Rok 2003	2 917,63
Rok 2004	1 700,62
Rok 2005	-420,91
Rok 2006	-1 812,47
Rok 2007	-8 152,01
Odstup 1 rok	1 942,03
Odstup 2 roky	510,3
Odstup 3 roky	-821,75
Odstup 4 roky	-2 511,02
Odstup 5 let	-4 840,71

Pozn.: B&K-03 = *Burcin – Kučera*, 2004; ČSÚ-03 = ČSÚ, 2004; EPOP-04 = EUROPOP2004, *Eurostat*, 2003; WPP-02 = UN, 2003. Koncová písmena značí variantu prognózy – n = nízká/low, s = střední/baseline/medium, v = vysoká varianta/high; f = varianta vysoké plodnosti/high fertility. *Pramen*: Hodnocené populační prognózy; vlastní výpočty.

zení) by si měli být tohoto faktu vědomi. K prognózám je třeba přistupovat s ohledem na jejich nejistotu a na jejich případné rezervy.

Cílem článku však nebylo prokázat nedokonalosti zmíněných prognóz, ale spíše upozornit na fakt, že v případě neočekávaného vývoje, kterého jsme v posledních letech svědky v České republice, je třeba populační prognózy častěji aktualizovat, aby lépe zohledňovaly změny v demografickém chování.

Uživatelé populačních prognóz by měli mít zároveň s odhady budoucího vývoje vždy na paměti, že se jedná o odhad stanovený na základě vývoje předcházejícího období vzniku prognózy a zároveň podrobovat prognózovaná data kritickému zhodnocení před jejich využitím v navazujících analýzách. Jedná se tedy spíše o odhady, které se s postupující dobou uplynulou od vzniku prognózy více či méně začínají odchylovat od bilancovaných dat. Nezhlednění tohoto faktu a užití jakékoli dostupné prognózy bez alespoň základního zhodnocení její přesnosti může vést především v plánovací a koncepční oblasti státní správy nebo samosprávy k závažným důsledkům (např. neodhadnutí nutných kapacit nebo personálního zabezpečení veřejných institucí).

Literatura

- Burcin, B. – Kučera, T. 2004. *Prognóza populačního vývoje České republiky (2003–2065)*. Upravená, nepublikovaná data.
- Český statistický úřad. 2004. *Projekce obyvatelstva ČR do roku 2050*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2003ediciplan.nsf/p/4020-03>; staženo dne 20. 10. 2008.
- Eurostat. 2003. EUROPOP2004 – Trend scenario, national level. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/populat/proj/proj_trend&language=en&product=EU_MASTER_population&root=EU_MASTER_population&scrollto=0; staženo dne 20. 10. 2008.

střední varianta ČSÚ a střední varianta B&K. Nepřesnost prognóz narůstá s dobou odstupu a také vlivem kalendářního roku. Potvrdil se nárůst podhodnocení počtu narozených především v roce 2007, stejně jako téměř lineární nárůst nepřesnosti vlivem doby odstupu od roku vzniku prognózy. Oba tyto fakty dokládá poslední graf 11.

Závěr

Autoři se pokusili představit některé z možných způsobů hodnocení populačních prognóz. Je jasné, že z pohledu demografa smysluplnější hodnocení bude možné až po delší době, která uplyne od přípravy těchto prognóz, tedy alespoň po 5–10 letech platnosti prognózy, kdy trochu zanikají krátkodobé výkyvy, zvláště v počtech narozených a odhadech salda migrace. K pokusu o jejich základní zhodnocení nás vedl předpoklad, že v současnosti probíhající demografický vývoj je natolik neočekávaný, že ani relativně nové prognózy ho nemohly dostatečně podchytit. Populační prognózy v podmínkách prudkých demografických změn tedy poměrně rychle zastarávají. Především uživatelé prognóz (ať už z řad demografů a vědců nebo z řad státních úředníků na různých úrovních ří-

- Keilman, N. W. 1991. Do more advanced forecast models produce more accurate forecasts? In Józwiak, J., Kotowska, I. E. *Usefulness of Demographic Modelling: Proceedings of the seminar „Usefulness of Demographic Models“*. Jadwisin, November, 1989. Warsaw: Warsaw School of Economics – SGH Institute of Statistics and Demography.
- Keilman, N. – Kučera, T. 1991. The Impact of Forecasting Methodology on the Accuracy of National Population Forecasts: Evidence from The Netherlands and Czechoslovakia. *Journal of Forecasting*, Vol. 10, p. 371–398.
- Keyfitz, N. – Caswell, H. 2005. *Applied Mathematical Demography*. Third Edition. New York: Springer, 555 p. ISBN 0-387-22537-4.
- Kučera, T. 1998. *Regionální populační prognózy: teorie a praxe prognózování vývoje lidských zdrojů v území*. Disertační práce. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK.
- Kuijsten, A. C. 1993. *Keyfitz's „Quality of Prediction Index“*. In Bogue, D. J., Arriaga, E. E., Anderton, D. L. *Readings in Population Research Methodology: Volume 5: Population Models, Projections and Estimates*. United Nations Population Fund, p.17–39.
- Malečková, R. – Mazouch, P. – Sivková, O. – Vojtková, M. 2009. Aktuální populační prognózy a projekce České republiky – porovnání vstupních předpokladů. *Demografie*, 51, s. 77–86.
- Rychtaříková, J. 2008. Nové metody demografické analýzy. *Demografie*, 50, s. 250–258.
- Šídlo, L. – Tesárková, K. 2009. Aktuální populační prognózy a projekce České republiky – porovnání výsledků. *Demografie*, 51, s. 87–100.
- United Nations. 2003. *World Population Prospects. The 2002 Revision*. CD-ROM.
- Vysoká škola ekonomická v Praze. 2007. *Data populační prognózy vytvořené jako součást projektu RELIK*. Nepublikovaná data.

KLÁRA TESÁRKOVÁ je doktorandkou katedry demografie a geodemografie na Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde působí od roku 2008 jako asistentka. Zabývá se především aplikovanou demografií (se zaměřením na oblast školství, pojišťovnictví a důchodových systémů) a možnostmi aplikace matematických a statistických metod v demografii.

LUDEK ŠÍDLO je postgraduálním studentem oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2007 působí jako asistent na katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Ve své výzkumné činnosti se zabývá především problematikou regionální a aplikované demografie ve spojitosti s demografickým stárnutím.

Summary

Some of possible methods of evaluation of population forecasts were introduced in this article. Demographers usually prefer to carry out the evaluation after the lapse of more years after the preparation of the forecast. The reason for introducing the evaluation already less than 6 years after preparation was the assumption that the actual demographic development in the Czech Republic was so unexpected that neither the newest population projections could forecast it well. We suppose after the evaluation of accuracy that in the time of rapid demographic changes population forecasts should be brought up-to-date relatively often. Also the users of forecasts should bear in mind the possibility of inaccuracy and use at least some basic method of evaluation. The use of whichever population projection without any evaluation of accuracy might lead to very serious consequences (an incorrect forecast of capacities or staff needed in some public institutions, etc.).

ANALÝZA NEROVNÉHO POSTAVENÍ RODIN S DĚTMI A MOŽNOSTI ZMÍRNĚNÍ TÉTO NEROVNOSTI

OTAKAR HAMPL – FRANTIŠEK BARTOŠ

Česká republika vynakládá na podporu rodin nemalé prostředky ze svého rozpočtu. Přesto patří v evropském i celosvětovém měřítku k zemím s nejnižší porodností, a v důsledku toho i k zemím s vysokým rizikem pro budoucí vývoj veřejných financí. České republice tak s výhledem do roku 2030 až 2050 hrozí vážný demografický kolaps z důvodu nepříznivého poměru počtu obyvatel v produktivním a neproduktivním věku a s tím související neudržitelný vývoj mandatorních výdajů na důchody a na sociální zabezpečení. Dodejme přitom, že faktor demografické imploze spolu s potřebou reformy penzijního systému je naléhavým problémem, s nímž se v současnosti potýká většina zemí evropsko-americké civilizace, přičemž hlavní překážkou pro nalezení společenského konsenzu v této oblasti je deficit důvěry (Mlčoch, 2006).

Ačkoli je výše porodnosti výsledkem komplexního působení celé řady významných vlivů, včetně probíhajících změn životního stylu, považujeme za klíčové najít hlubší ekonomické kořeny nepříznivého demografického vývoje ČR. Vycházíme přitom z předpokladu, že na všechny společenské vztahy se lze v nejšířším slova smyslu dívat jako na tržní procesy. Ekonomická analýza situace rodin s dětmi pak vychází ze dvou existujících disproporcí:

- z jejich nerovného postavení vůči bezdětným,
- z nerovného přístupu státu k investicím do lidského kapitálu ve srovnání s investicemi do kapitálu firem nebo do ostatních faktorů rozvoje národní ekonomiky.

Základním východiskem je zároveň předpoklad, že v ekonomicky zdravé společnosti musí být domácnosti rodin s dětmi maximálně ekonomicky soběstačné a přitom schopné zajišťovat alespoň prostou reprodukci lidského kapitálu a tím i víceméně vyrovnaný demografický vývoj společnosti. Proto by stát neměl svou fiskální politikou a s ní spojeným přerozdělováním znevýhodňovat investice do lidského kapitálu proti ostatním investicím a neměl by nevhodnými a neefektivními zásahy narušovat ekonomickou integritu domácností rodin s dětmi. **Výši porodnosti, přibližující se úrovni vyrovnaného demografického vývoje, zároveň považujeme za významný makroekonomický ukazatel nefinančního charakteru a zároveň významný ukazatel životní úrovně obyvatelstva.**

Účinná politika v oblasti problematiky rodin se pochopitelně musí zaměřovat na celou řadu vzájemně souvisejících aspektů (např. Národní zpráva o rodině, Národní koncepce rodinné politiky) – mezi nimiž je zvláště potřeba upozornit na důležitost vytváření podmínek pro snadnější sladění pracovního a rodinného života včetně rozšíření nabídky různých typů služeb péče o děti (např. Soubor prorodinných opatření – Prorodinný balíček). **Jako naprosto klíčové se kromě toho ukazuje také odstranění základních tržních deformací, které jsou zároveň zdrojem velké sociální nespravedlnosti – jež nemusí být na první pohled úplně zřejmá, protože v sobě skrývá celou řadu ošidností a neustále opakovaných mýtů.**

Otázka rovnoprávnosti lidského kapitálu

Z čistě lidského hlediska jsou děti štěstím a hlubokým naplněním životního údělu člověka. Rozhodnutí mít dítě je zároveň osobním rozhodnutím rodičů a nikdo jim samozřejmě nemůže nařizovat, kolik mají nebo kolik nemají mít dětí.

Rodina je ale také v souladu s již zmíněnou Národní koncepcí rodinné politiky „*prostorem, ve kterém dochází k formování osobnosti člověka, prostorem tvorby lidského kapitálu, výchovy a růstu budoucích generací... Na její prosperitě závisí udržitelný rozvoj naší společnosti, rozvoj kulturní, sociální i ekonomický...*“ (2005: 3).

Z ekonomického pohledu tedy **děti představují investici**, kapitálový statek. Rodiče si odříkají vlastní okamžitou spotřebu ve prospěch investice do výživy, výchovy, vzdělání a zajištění všestranného rozvoje dětí. A právem, mimo jiné, za tyto své náklady od nich (v souladu s beckerovskou ekonomickou teorií rodiny) očekávají, že dospělí děti budou v budoucnu podle svých možností přispívat do rodinného rozpočtu, zejména až oni sami nebudou moci pracovat. Státu zároveň tito budoucí daňoví poplatníci

přinesou budoucí daňové výnosy a také odvodí do systémů sociálního a zdravotního pojištění. **Nejedná se zde pochopitelně primárně o podnikatelské hledisko a tvorbu zisků, ale především o hlubší pochopení zásadního ekonomického významu přirozených lidských vztahů v rámci mezigenerační smlouvy, a také o nový pohled z hlediska ekonomie reprodukce lidských zdrojů ve společnosti.**

Tento hluboce ekonomický přístup boří celou řadu mýtů a umožňuje na bázi tržních principů například vysvětlit vysokou porodnost v ekonomicky málo rozvinutých zemích – kde velké množství dětí spolu s nízkými náklady na jejich výchovu a výživu současně s neexistujícími systémy sociálního zabezpečení zcela přirozeně představuje často jedinou dostupnou formu investice z hlediska zvýšení příjmu rodiny a zabezpečení příjmu ve stáří rodičů. Zároveň také vysvětluje pokles počtu dětí v rodinách a tím porodnosti v západních zemích jako důsledek stále se zvyšujících nákladů obětované příležitosti na děti. Prání mít a vychovávat děti si spolu s rostoucími náklady na jejich výchovu a výživu konkuruje s jinými statky, ať už se jedná o osobní spotřebu – jako např. přání mít lepší bydlení, dovolenou či auto, více volného času a lepší podmínky pro realizaci svých zájmů nebo o investice – v podobě profesionálního růstu nebo investice do kapitálu firem (viz např. *Becker, 1997; Lomborg, 2006; Mc Eachern 1988; Louček, 2002* a další). Ačkoliv tedy lze říci, že se rodiče rozhodují mít děti z celé řady nejběžnějších lidských důvodů – při konečném rozhodování o celkovém počtu dětí v rodině hraje ekonomické hledisko (a snaha zajistit sobě a svým dětem odpovídající životní úroveň) významnou roli.

Jak si ale na bázi těchto tržních principů vyrovnávání nabídky a poptávky vysvětlit skutečnost, že v rozvinutých západních zemích v posledních desetiletích poklesla porodnost hluboko až pod samotnou hranici demograficky vyrovnané reprodukce obyvatelstva...? Na tuto otázku lze rovněž nalézt ekonomicky zdůvodněnou odpověď – **a tou je tržní deformace**. Tuto tržní deformaci, která v důsledku státních zásahů znevýhodňuje investice do lidského kapitálu na úkor ostatních investic, lze metodicky prokázat, použijeme-li běžné postupy firemního účetnictví obdobným způsobem na ekonomické procesy domácnosti.

Zatímco totiž z hlediska veřejných transferů jsou investice do hmotného a nehmotného kapitálu firem v plně vyšší reprodukční nákladů díky odpočtům z daňového základu (ekonomicky zcela správně) osvobozeny od daní a sociálních odvodů – pak současně zatížení investic do reprodukce lidského kapitálu daněmi a sociálními odvody tyto investice ve srovnání s investicemi do kapitálu firem na trhu investičních příležitostí evidentně znevýhodňuje – jak je patrné ze schéma 1. Konkrétně – současná daňová sleva na dítě ve výši 10 680 Kč odpovídá zhruba odečtu 53 000 Kč z daňového základu přepočteného na úroveň hrubé mzdy, zatímco roční hrubé výdaje (tj. skutečné reprodukční náklady) rodin se třemi a více dětmi na jednoho člena domácnosti činí v průměru 76 000 Kč, u rodin se dvěma dětmi 103 000 Kč a v rodinách s jedním dítětem dokonce 125 000 Kč (*Statistika rodinných účtů za rok 2006*). Přitom – například z auta pro podnikání si podnikatel může během pěti let odečíst ze základu daně ročně jednu pětinu jeho celkové ceny, bez ohledu na její výši.

Uvedený přístup státu, opírající se o tzv. „hlavní proud“ ekonomické teorie, s rodinou vlastně dosud nepočítá jako s rovnoprávným ekonomickým subjektem. Domácnosti rodin s dětmi sice mají „dodat na trh“ potřebnou pracovní sílu a lidský kapitál, ale jak se to stane, zůstává jakousi „externalitou“ (*Mičoch, 2009*) jejich náklady stát daňově vůbec nezohledňuje. Dokonce i zmíněné (nízké a nákladům zcela neodpovídající) daňové slevy na dítě jsou v tomto smyslu hlavním ekonomickým proudem paradoxně většinou prezentovány naopak jako určitá forma „sociálních dávek“ nebo „zvýhodnění rodin“. Obecně se tak udržuje nepravdivý mýtus, že bezdětní přispívají na rodiny s dětmi. Zde uvedená skutečnost svědčí o opačné realitě.

Schéma 1 Osobní spotřeba a kapitálové investice rozdělené na investice do kapitálu firem a do lidského kapitálu (Personal consumption and capital investment divided into investment into company capital and investment into human capital)

Proces	Produkt	Obsah	Přerozdělení
Proces zajištění osobní spotřeby	Osobní spotřeba statků a služeb	Potravin a stravování, bydlení, zdraví, doprava, rekreace, kultura, sport, vzdělání, ostatní zboží a služby	Odvodů a zdanění v plné výši
Proces investic do lidského kapitálu	Lidský kapitál	Nové kvalifikované pracovní síly a plátců daní a odvodů – v hodnotě nákladu na výchovu a reprodukční spotřebu	Odvodů a zdanění v plné výši
Proces investic do kapitálu firem	Hmotný a nehmotný kapitál	Obydlí, budovy a stavby, dopravní prostředky, stroje a zařízení, ostatní hmotná a nehmotná aktiva	Odpočty z daňového základu ve výši reprodukčních nákladů

Naprosto unikátní a nenahraditelná role rodiny v tvorbě lidského kapitálu již byla dříve zmíněna. Základním klíčem k dlouhodobě stabilnímu řešení problémů s reprodukcí lidského kapitálu a s kolabujícími systémy sociálního zabezpečení je tedy narovnání uvedeně tržní deformace a současně nespravedlnosti ze strany státu. Toto narovnání by předpokládalo snížení základu pro výpočet daně a odvodů na sociální pojištění o náklady na reprodukci lidského kapitálu, tj. o odpovídající podíl výdajů rodiny na výchovu a výživu dětí.

Náklady na výchovu a výživu dětí lze přitom poměrně jednoduchou metodou vyčíslit a ověřit na základě statistických údajů. K vyčíslení nákladů na výchovu a výživu dětí lze využít více statistických zdrojů. V následujících tabulkách 1 a 2 jsou uvedeny výsledky šetření o nákladech na výchovu a výživu dítěte z roku 2003 (*Náklady...*, 2004: 102).

Tab. 1 Čistá peněžní vydání domácností s 1 až 3 dětmi v kvintilovém rozdělení podle čistého příjmu na osobu (Net monetary expenditure of households with 1 to 3 children – in quintiles by per capita net income)

Rozdělení domácností	Roční výdaje domácnosti				Roční výdaje		
	celkem	na dospělé členy	na děti		na osobu	na dospělého člena	na dítě
			abs.	v %			
20 % domácností s nejnižšími příjmy (do 63 523 Kč/os.)	205 274	107 901	97 374	47,4	53 807	58 029	49 793
Druhých 20 % domácností (63 524 – 76 277 Kč/os.)	238 975	129 361	109 615	45,9	67 689	70 882	64 272
Třetích 20 % domácností (76 278 – 90 381 Kč/os.)	278 707	155 588	123 119	44,2	79 193	82 318	75 568
Čtvrtých 20 % domácností (90 382 – 109 675 Kč/os.)	300 198	179 133	121 065	40,3	89 850	91 886	86 998
20 % domácností s nejvyššími příjmy (více než 109 675 Kč/os.)	416 674	257 087	159 587	38,3	125 622	129 585	119 722

Pramen: Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003. ČSÚ, 2004).

Tab. 2 Roční výdaje na děti z různých věkových skupin v domácnostech s 1 až 3 dětmi v kvintilovém rozdělení podle čistého příjmu na osobu (Annual expenditure on children of different age groups in households with 1 to 3 children – in quintiles by per capita net income)

Rozdělení domácností	Celkem	Podle věkových skupin					
		0–2 roky	3–5 let	6–9 let	10–14 let	15–17 let	18+ let
20 % domácností s nejnižšími příjmy (do 63 523 Kč/os.)	49 793	46 819	44 385	47 720	50 833	56 900	62 346
Druhých 20 % domácností (63 524 – 76 277 Kč/os.)	64 272	60 042	57 269	58 403	65 046	69 587	75 599
Třetích 20 % domácností (76 278 – 90 381 Kč/os.)	75 568	71 479	68 639	72 220	76 494	77 995	82 055
Čtvrtých 20 % domácností (90 382 – 109 675 Kč/os.)	86 998	80 815	76 196	77 947	84 548	89 798	100 439
20 % domácností s nejvyššími příjmy (více než 109 675 Kč/os.)	119 722	108 755	121 377	107 804	115 482	126 295	127 529

Pramen: Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003. ČSÚ, 2004.

S využitím výsledků šetření o nákladech na výchovu a výživu dítěte z roku 2003 (*Náklady...*, 2004) a Statistiky rodinných účtů za rok 2007 (2008) a s přihlédnutím k závěrům ekonomických analýz lze konstatovat, že:

- **Výše nákladů na výchovu a výživu dětí je dána především příjmovou situací rodiny** – náklady na děti mohou být pouze takové, jaké si rodina může dovolit. Zároveň rodiny s vyšším příjmem (víceméně přímo úměrně) více investují do lidského kapitálu.
- **Výdaje na jedno dítě se nijak výrazně neodlišují od výdajů na jednoho dospělého člena domácnosti.** V závislosti na věku dítěte mohou být náklady na dítě o něco nižší, ale také o něco vyšší

než průměrné náklady na jednu dospělou osobu v domácnosti. **Náklady na výchovu a výživu dětí tak mohou být stanoveny jako součin výdajů domácnosti na osobu a počtu dětí v rodině.**

– Velmi závažná je tak skutečnost, že čistý příjem na člena rodiny dramaticky klesá s každým narozeným dítětem. Při narození prvního dítěte klesne o 1/3 oproti bezdětnému páru, při druhém na 1/2 (tj. o 2/4) a při čtvrtém dítěti až na 1/3 (tj. o 4/6). Úměrně k tomu se mění i struktura spotřebního koše rodin s dětmi. Klesá podíl dražšího zboží, zahraničních dovolených i možnost akumulace majetku k zajištění na stáří. Naopak roste podíl výdajů za každodenní potřeby – stravu, oblečení, školní pomůcky apod.

S využitím metod firemního účetnictví a s uvedenou metodikou stanovení nákladů na výchovu a výživu dětí lze následně vyčíslit ztráty domácností rodin s dětmi z nerovného přístupu státu k investicím do lidského kapitálu. Výpočty porovnávají odvody na daní z příjmu a odvody na sociální pojištění stanovené podle platných pravidel s odvody vypočtenými z daňového základu sníženého o investice do

Tab. 3 Ztráta domácností ze zdanění a odvodu sociálního pojištění z investic do lidského kapitálu stanovená na základě průměrných příjmů domácností (Household loss due to taxation and social insurance payments from investments into human capital on the basis of average household income)

Základní údaje o domácnostech s dětmi	Počet nezaopatřených dětí		
	1	2	3 a více (prům. 3,5)
Hrubý roční příjem domácnosti	426 996	466 736	493 730
Hrubý roční příjem na osobu	142 332	116 684	89 769
Daň podle podmínek roku 2008			
Daňová sleva na poplatníka (na oba rodiče)	49 680	49 680	49 680
Daňová sleva na děti	10 680	21 360	37 380
Daň z příjmu domácnosti	26 107	23 474	12 920
Hrubá investice do lidského kapitálu (LK)			
Hrubá investice do LK (na všechny děti v domácnosti)	142 332	233 368	314 192
Daň při odpočtu investice do lidského kapitálu			
Zdanitelný příjem domácnosti	284 664	233 368	179 538
Daň z příjmu domácnosti	7 964	0	0
Daň z příjmu domácnosti za dobu reprodukce investice do LK	191 147	0	0
Odvody na sociální pojištění podle podmínek roku 2008			
Odvody na sociální pojištění	145 179	158 690	167 868
z toho: domácnost	34 160	37 339	39 498
zaměstnavatel	111 019	121 351	128 370
Odvody sociálního pojištění za dobu reprodukce investice do LK	3 484 287	3 808 566	4 028 833
Odvody na sociální pojištění při odpočtu investice do lidského kapitálu			
Odvody na sociální pojištění po odpočtu investice do LK	96 786	79 345	61 043
z toho: domácnost	22 773	18 669	14 363
zaměstnavatel	74 013	60 676	46 680
Odvody na sociální pojištění za dobu reprodukce investice do LK	2 322 858	1 904 283	1 465 030
Ztráta ze zdanění a odvodu sociálního pojištění z investice do lidského kapitálu			
Ztráta ze zdanění investice do lidského kapitálu	18 142	23 474	12 920
Ztráta z odvodu sociálního pojištění z investice do LK	48 393	79 345	106 825
Celková ztráta ze zdanění a odvodu z investice do LK	66 535	102 819	119 745
Ztráta ze zdanění a odvodu sociálního pojištění za dobu reprodukce LK (24 let)			
Hrubá investice do lidského kapitálu za dobu reprodukce	3 415 968	5 600 832	7 540 596
Ztráta ze zdanění investice do LK za dobu reprodukce	435 414	563 377	310 085
Ztráta z odvodu sociálního pojištění za dobu reprodukce	1 161 429	1 904 283	2 563 803
Celková ztráta ze zdanění a odvodu za dobu reprodukce	1 596 843	2 467 660	2 873 888

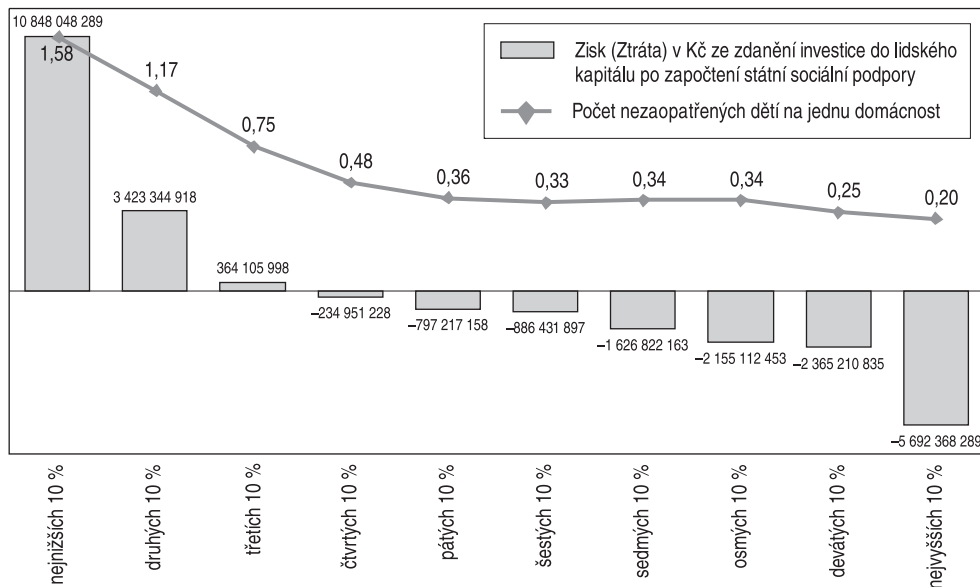
Pramen: Statistika rodinných účtů za rok 2007 (hrubý roční příjem na osobu); vlastní modelové výpočty.

Tab. 4 Ztráty sektoru domácností ze zdanění a odvodu sociálního pojištění z investic do lidského kapitálu v decilovém rozdělení domácností podle čistých peněžních příjmů na osobu (modelové výpočty) [Household loss due to taxation and social insurance payments from investments into human capital – in household deciles by per capita net income (model calculations)]

Ukazatele	Decilové rozdělení domácností podle čistých peněžních příjmů na osobu										nejvyšších 10 %	Celkový součet										
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%			abs.	%								
Počet domácností	402 994	10	402 845	10	403 033	10	402 460	10	402 610	10	402 284	10	403 435	10	402 740	10	402 769	10	402 501	10		
Počet členů domácnosti	1 407 084	13,8	1 288 024	12,7	1 092 467	10,8	971 614	9,6	932 142	9,2	873 161	8,6	948 533	9,3	954 151	9,4	904 873	8,9	788 495	7,8		
Přůměrný počet na domácnost:																						
členů	3,20	2,71	3,20	2,71	2,71	2,41	2,32	2,32	2,32	2,17	2,17	2,35	2,35	2,37	2,25	2,25	2,25	1,96	1,60	1,60		
pracujících	0,74	0,96	0,74	0,96	0,86	0,81	0,81	0,81	0,86	0,86	0,86	1,18	1,18	1,48	1,71	1,71	1,71	1,71	1,60	1,60		
nezapojených dětí	1,58	1,17	1,17	0,86	0,36	0,48	0,36	0,36	0,36	0,36	0,36	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,20	0,20	0,20		
nezaměstnaných	0,66	0,29	0,29	0,15	0,08	0,09	0,09	0,09	0,09	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01		
nepracujících důchodců	0,17	0,37	0,37	0,73	0,98	1,01	0,88	1,01	0,88	0,88	0,88	0,74	0,74	0,44	0,24	0,24	0,24	0,13	0,13	0,13		
ostatních členů	0,34	0,22	0,22	0,12	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02		
Přehled příjmů za rok 2005 (Kč)																						
A. Hrubé peněžní příjmy	50 515	77 889	50 515	77 889	93 791	102 527	110 804	120 797	138 070	163 853	202 586	363 132										
1. Příjmy ze závislé činnosti	24 742	48 139	24 742	48 139	53 062	48 330	52 864	58 391	84 029	113 478	147 268	227 798										
2. Příjmy z podnikání	5 043	8 000	5 043	8 000	9 054	11 082	9 925	13 719	13 252	19 019	29 589	102 122										
3. Sociální příjmy	19 096	20 126	19 096	20 126	30 214	41 853	46 661	46 864	39 121	27 524	20 606	16 004										
z toho důchodů:	4 266	10 298	4 266	10 298	24 038	37 191	42 498	43 067	34 900	23 457	16 321	13 015										
děky státní sociální podpory	9 223	5 237	9 223	5 237	3 176	2 181	1 374	1 342	1 008	1 150	650	350										
4. Ostatní příjmy	1 634	1 634	1 634	1 634	1 263	1 455	1 455	1 729	1 667	3 813	5 114	17 209										
B. Služby na povinné pojištění	3 068	6 011	3 068	6 011	6 617	6 026	6 006	7 275	10 461	14 162	18 377	28 438										
C. Daň z příjmů fyzických osob	2 097	4 713	2 097	4 713	5 979	6 057	6 634	7 835	11 177	16 344	23 196	62 616										
Počet domácností pod zvláštním minimem	101 439	0	101 439	0	0	0	0	0	0	0	0	0										
Přepočtené hodnoty za ČR celkem podle použité metody modelu																						
Hrubá měřice do LK	39 086	112 606	43 620	115 073	32 866	927 413	22 282	059 075	18 306	960 121	17 979	377 507	21 166	845 907	25 733	088 111	22 846	725 224	32 155	426 636	276 064	207 674
Daň z příjmů fyzických osob	2 950	975 963	6 070	705 701	6 531	859 361	5 894	819 208	6 184	248 560	6 840	655 820	10 602	207 548	15 594	701 193	20 989	341 611	49 372	615 814	131 022	121 977
Ztráta ze zdanění investic do LK	-2 130	027 763	-3 322	157 844	-3 105	305 909	-2 853	927 683	-2 078	913 041	-2 057	918 417	-2 552	540 300	-3 252	370 837	-2 953	274 225	-5 968	118 395	-29 803	854 414
ČR celkem děky státní sociální podpory (SSP)	12 978	076 052	6 745	502 762	3 469	411 907	2 118	976 455	1 281	095 883	1 171	386 520	965	718 137	1 097	258 384	588	063 390	275	750 106	30 681	239 596
Zisk (Ztráta) ze zdanění investic do LK po započtení daně SSP	10 846	048 289	3 423	344 918	364	105 998	-234	951 228	-797	217 158	-886	431 897	-1 626	822 163	-2 155	112 453	-2 365	210 635	-5 692	368 289	877	385 182
Služby na sociální pojištění (domácnosti + zaměstnavatelé)	11 742	216 615	21 058	451 735	19 662	327 786	16 748	817 836	17 271	159 869	27 041	282 895	36 754	527 939	45 229	970 492	60	990 984	737	272 431	908 982	272 431
Ztráta z odvodu sociálního pojištění	-8 475	584 925	-11 624	113 351	-9 947	598 087	-6 370	531 114	-5 628	701 076	-5 177	194 432	-6 586	974 295	-7 666	382 832	-6 364	015 949	-7 372	536 617	-74 332	632 677
Ztráta ze zdanění a odvodu soc. pojištění	-10 605	612 889	-11 846	271 195	-12 452	903 996	-8 270	512 849	-7 707	014 117	-7 255	012 849	-9 169	514 595	-10 917	753 669	-9 317	290 173	-13 340	655 012	-104 336	487 081
Zisk (Ztráta) ze zdanění a odvodu soc. poj. po započtení SSP	2 372	463 365	-8 100	788 433	-8 993	492 088	-6 605	482 342	-6 425	918 234	-6 083	626 329	-9 213	796 458	-8 920	495 286	-8 729	226 784	-13 064	904 906	-73 655	247 495

Pramen: Statistika rodinných účtů za rok 2006; vlastní modelové výpočty.

Graf 1 Souvislost mezi počtem nezaopatřených dětí a daňovou částí ztráty domácností z investice do lidského kapitálu korigovanou započtením dávek státní sociální podpory celkem za ČR (modelové výpočty) [The relationship between the number of dependent children and the household loss due to taxation from investment into human capital corrected by the addition of state social support benefits in total for the Czech Republic (model calculations)]

Pramen: Statistika rodinných účtů za rok 2006.

lidského kapitálu. Hodnota tohoto kapitálu se přitom měří výdaji, které rodiny na děti vynakládají. Ty jsou dány součinem hrubého příjmu domácnosti a zlomku, v jehož čitateli je počet dětí (+ 1 pokud je jeden z manželů doma s dětmi) a ve jmenovateli celkový počet členů rodiny.

Takto lze spočítat, že například **průměrná domácnost se 3 a více dětmi investuje ročně do lidského kapitálu zhruba 314 tis. Kč.** Ve srovnání s kapitálovou investicí do rozvoje firem při tom utrpí ztrátu přibližně 13 tis. Kč jejím zdaněním a zhruba 107 tis. Kč odvodem na sociální pojištění. **Celková roční ztráta domácnosti ze zdanění a odvodu z investice do lidského kapitálu tak činí přibližně 120 tis. Kč/rok.** Hrubá investice průměrné domácnosti se 3 a více dětmi do lidského kapitálu za dobu jeho reprodukce (24 let) pak činí zhruba 7,5 mil. Kč. **Celková ztráta průměrné domácnosti se 3 a více dětmi ze zdanění a odvodu sociálního pojištění za tuto dobu přitom dosáhne výše asi 2,9 mil. Kč** (tab. 3). S rostoucím příjmem domácnosti přitom významně roste výše investice do lidského kapitálu a rovněž se výrazně prohlubuje i výsledná ztráta domácnosti, způsobená zdaněním a odvody z investic do lidského kapitálu.

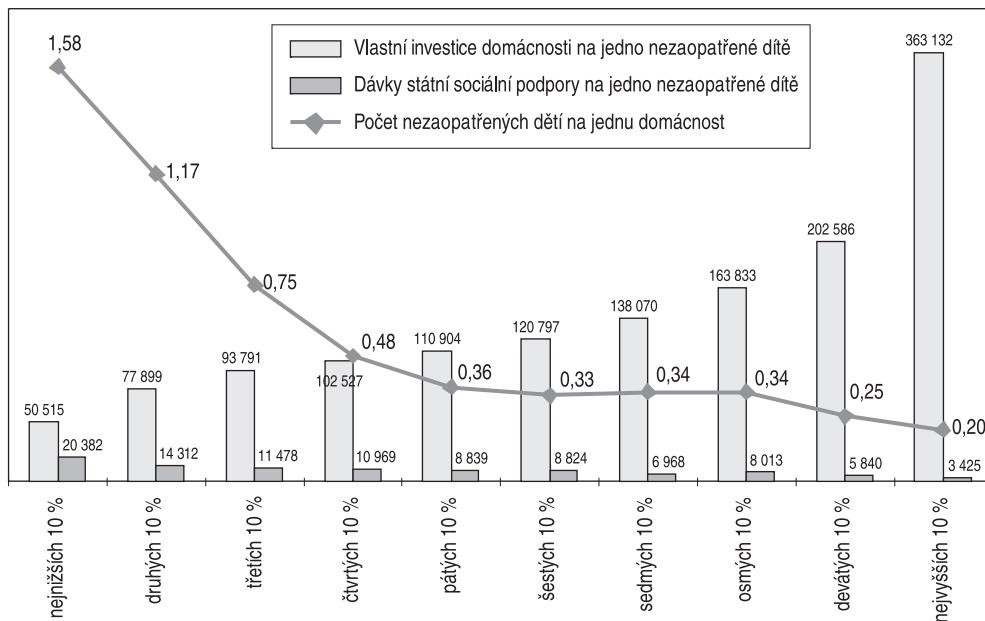
S rostoucím příjmem domácnosti významně roste výše investice do lidského kapitálu a rovněž se výrazně prohlubuje i výsledná ztráta domácnosti, způsobená zdaněním a odvody z investic do lidského kapitálu.

Kromě takto vyčíslené ztráty vzniká domácnostem **další metodicky doložitelná ztráta při přerozdělování výnosů z investice do lidského kapitálu v rámci příjmů a výdajů systému sociálního zabezpečení.** Z hlediska způsobu následného rozdělení vybraného pojistného je potřeba tuto metodiku dále rozvést a zpřesnit rozdělením domácností podle čistých peněžních příjmů na osobu ze Statistiky rodinných účtů za rok 2006 lze vyčíslit, že znevýhodnění investic do lidského kapitálu zdaněním a odvody na sociální pojištění proti investicím do kapitálu firem vyjádřené roční ztrátou domácností s dětmi za celou ČR činí kolem 104 mld. Kč. Přitom v rámci toho jenom ztráta ze zdanění investic do lidského kapitálu představuje zhruba 29,8 mld.

Z výpočtu na základě decilového rozdělení domácností je zároveň zcela zřejmé, že **dávky státní so-**

Graf 2 Souvislost mezi počtem nezaopatřených dětí na jednu domácnost, výší vlastní investice domácnosti do lidského kapitálu a výší dávek státní sociální podpory v Kč v přepočtu na jedno nezaopatřené dítě za rok (modelové výpočty) [The relationship between the number of dependent children per household, the amount of household investment into human capital, and the amount of state social support benefits in Czk calculated per one dependent child per year (model calculations)]

Pramen: Statistika rodinných účtů za rok 2006.

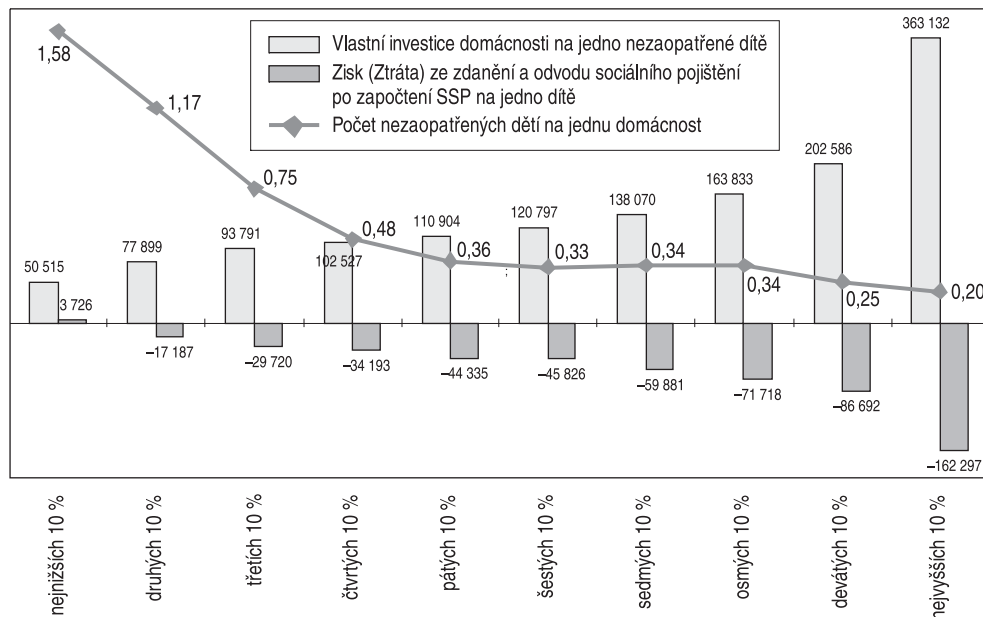
ciální podpory, určené pro podporu rodin s nejnižšími příjmy, **nemohou kompenzovat ani daňovou část ztráty**, která domácnostem rodin s dětmi vzniká znevýhodňujícím přístupem státu k investicím do lidského kapitálu. Nejméně od čtvrté decilové skupiny, tedy v domácnostech **od nižší střední až po vyšší příjmové skupiny**, proto **klesá průměrný počet dětí na jednu domácnost na víceméně konstantní a přitom velmi nízkou hodnotu**. Z hlediska tržní rovnováhy tak rodiny v rámci svého rozhodování o počtu dětí zcela evidentně reagují na nejviditelnější část očekávaných nákladů a přínosů. Toto zjištění ovšem může vést i k povzbuzujícímu závěru, a to, že **už jen narovnání této tržní deformace v podobě nejviditelnějšího (daňového) znevýhodnění investic do lidského kapitálu, jehož náklady by činily přibližně 29 mld. Kč ročně, by mohlo chování domácností do značné míry ovlivnit a přispět ke zvýšení počtu dětí v rodinách tam, kde je to nejvíc třeba, tj. ve středních a vyšších příjmových skupinách a postupně zlepšit i demografickou situaci v ČR.**

I když není záměrem předložené studie hledat zdroje na pokrytí nákladů v podobě chybějících daňových příjmů státního rozpočtu, které by (i jen částečně) zrovnoprávnění investic do lidského kapitálu přineslo, jednu možnost lze zmínit. Nabízí ji současná konstrukce daně z příjmů. Platný zákon počítá se snížením daně o pevně stanovenou částku odpočtem na poplatníka. Tato částka je chápána jako náhrada nákladů spojených s udržením a regenerací pracovní síly, tedy jako zohlednění určité investice poplatníka do lidského kapitálu. **Je příznačné, že daňová sleva na poplatníka je dvakrát vyšší než sleva na dítě, ačkoli v případě poplatníka – na rozdíl od dítěte – o investici do lidského kapitálu v pravém slova smyslu nejde.** Nastavené odpočty vytvářejí navíc disproporci mezi daňovým zatížením domácností bezdětných a rodin s dětmi. Jeho důsledkem je obrácená solidarita, v níž rodiny s dětmi vysoce doplácí na domácnosti bez dětí. **Jsou to paradoxně především rodiny s dětmi, které tak nesou na svých bedrech skryté náklady blahobytu takto nastaveného sociálního státu.**

Demografické zadlužení

K odhadu dluhu v oblasti lidského kapitálu je možno přistoupit ještě z jiné strany. A to vyčíslením **demografického zadlužení státu**. Demografické zadlužení státu představuje úbytek obyvatel a defor-

Graf 3. Souvislost mezi počtem nezaopatřených dětí na jednu domácnost, výší vlastní investice domácnosti do lidského kapitálu a výší ztráty ze zdanění a odvodu sociálního pojištění z investice do lidského kapitálu po započtení dávek SSP v Kč v přepočtu na jedno nezaopatřené dítě za rok (modelové výpočty) [Relationship between the number of dependent children per household, the amount of household investment into human capital, and the amount of loss due to taxation and social insurance payment from investment into human capital after adding in state social support benefits in CzK calculated per one dependent child per year (model calculations)]

Pramen: Statistika rodinných účtů za rok 2006.

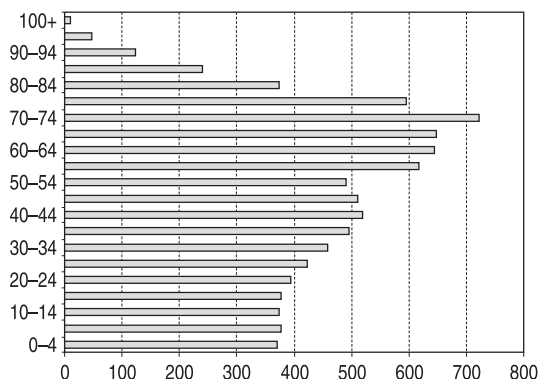
mace věkové struktury v porovnání s vyrovnaným demografickým vývojem. Z hlediska státního rozpočtu se to do budoucna projeví poklesem jeho příjmů z výběru daní a odvodů na sociální zabezpečení (a rovněž také ze zdravotního pojištění) a v důsledku toho i rostoucí nerovnováhou mezi rozpočtovými příjmy a výdaji. **Demografické zadlužení představuje spotřebované zdroje na úkor budoucnosti.** Dosažená individuální úspora z neobnovené investice do lidského kapitálu je přitom většinou spotřebována v rámci zvýšené individuální spotřeby.

S využitím modelového výpočtu na základě decilového rozdělení domácností podle čistých peněžních příjmů na osobu (Statistika rodinných účtů 2006), který **reflektuje skutečnost, že nejvíce děti chybí ve středních a vyšších příjmových skupinách**, lze vyčíslit, že **demografické zadlužení státu v oblasti lidského kapitálu za posledních 17 let od roku 1991 dosahuje zhruba 3,4 bilionu Kč (v cenách roku 2005)**. Odhadovaný pokles budoucích příjmů státního rozpočtu v důsledku demografického zadlužení pak dosáhne zhruba 29,3 miliardy Kč na daňových příjmech a 55,8 miliardy Kč na odvodech do systému sociálního zabezpečení ročně (vyjádřeno v cenách roku 2005). Obdobně by se dal vyčíslit i pokles budoucích příjmů zdravotního pojištění.

Přítom praktické možnosti reagovat na nepříznivý populační vývoj prostřednictvím imigrační politiky jsou omezené a zároveň velmi riskantní. Imigrační politika by měla být přiměřeně liberální, aby zajistila volný pohyb, nemůže však být bezbřehá, neboť **vytváří kulturní konflikty – problémy v soužití etnik. Náklady přistěhovalectví jsou někdy podceňovány.** Nejde totiž jen o náklady bezprostřední imigrace (které mohou být téměř nulové), nýbrž také o náklady integrace. **Jak ukazují zkušenosti západní Evropy, náklady integrace mohou být poměrně vysoké (Loužek, 2001).**

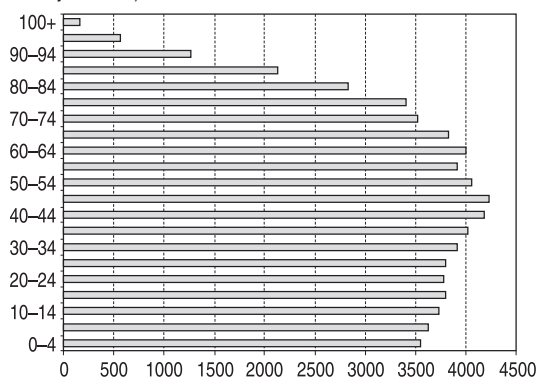
Zároveň lze vysledovat souvislost mezi realizovanými opatřeními v oblasti podpory rodiny některých evropských států a pozitivními výsledky v podobě nižšího demografického zadlužování budoucnosti. Počet těchto států roste. Z hlediska naší budoucnosti je důležité, aby se mezi ně co nejdříve zařadila i ČR (*Národní koncepce rodinné politiky, 2005*).

Graf 4 Celková populace podle věkových skupin – ČR, simulace roku 2050 (Total population by age group – Czech Republic, a simulation of the year 2050)

Pramen: Populační databáze OSN.

Graf 5 Celková populace podle věkových skupin – Francie, simulace roku 2050 (Total population by age group – France, a simulation of the year 2050)

Pramen: Populační databáze OSN.

relativně malý rozdíl v porodnosti mezi jednotlivými socioekonomickými skupinami. Ve srovnání s ostatními zeměmi také zůstávají francouzské ženy ve výrazně nižší míře bezdětné, a i když roste převažující standardu odpovídajícího rodině se dvěma dětmi, počet rodin s větším počtem dětí zůstává ve Francii stále vyšší než ve většině ostatních evropských zemí. **Redukce daní prostřednictvím „rodinného kvocientu“ je přitom výhodná především pro bohatší rodiny střední vrstvy, zejména pokud mají tři a více dětí. Z hlediska pro-rodinné (family-friendly) politiky má významný vliv rovněž vytváření podmínek pro soulad mezi pracovním a rodinným životem (Thévenon, 2008).**

Míra přerozdělení a skryté „znárodnování“ výnosů z investice do lidského kapitálu

Největší ošidností současného průběžného důchodového systému je vytváření iluze, že si lidé v rámci tohoto systému platí na svůj budoucí důchod. Ve skutečnosti ale touto nepřímo formou pouze splácí výnos z investice svým rodičům. Aby si kromě toho zajistili také svůj budoucí příjem z tohoto systému – musí nezbytně také sami investovat, přičemž je zřejmé, že investicím do budoucích výnosů průběžného důchodového systému nemůže být nic jiného než děti. Porovnání zisku rodičů z této investice se ziskem podnikatele z investice do hmotného a nehmotného kapitálu fírem ukazuje, že i zde jsou investice do lidského kapitálu výrazně znevýhodněny. V rámci průběžného důchodového systému jsou totiž **výnosy**

Vhodnou zemí pro benchmarkingové srovnání úspěšnosti rodinné politiky je v tomto případě Francie, která má zavedeno společné zdanění členů domácnosti. Tím se také nejvíce přibližuje ekonomickému modelu, který odstraňuje vyšší zdanění investic do lidského kapitálu – alespoň v oblasti daní z příjmu. Základem daně je součet příjmů všech členů domácnosti vydělený počtem jejich členů (první dvě děti se počítají jako 0,5 člena). Například šestičlenná rodina (2 rodiče a 4 děti) tak platí daně ze základu děleného číslem 5 (1+1+0,5+0,5+1+1). **Francie – mimo jiné díky odstranění vyššího zdanění investic do lidského kapitálu – nemá problém s reprodukcí lidského kapitálu – jak dokládá více méně vyrovnaný demografický scénář na grafu 5 ve srovnání se simulací vývoje za stejné období v ČR (graf 4).**

Uplatnění tzv. „rodinného kvocientu“ přitom není chápáno jako sociální dávka. Domácnosti rodin s dětmi s nízkým příjmem, které jsou osvobozeny od placení daní z příjmů, nezískávají žádnou výhodu, a domácnosti, které platí jen malé daně z příjmů, získají jen malé snížení daní. Zavedení tohoto systému se opírá o třináctý článek Deklarace lidských a občanských práv z roku 1789, která je součástí současné francouzské ústavy. Tento článek říká, že daň domácnosti nesmí záviset jenom jednoduše na příjmu, ale na „schopnosti přispívat“. Tato dikce je dlouhodobě vykládána jako nařízení zohlednit v daňových rozpisích velikost rodiny a Francouzský ústavní soud neustále připomíná parlamentu, že nemůže vytvořit novou daň nebo změnit daň existující, aniž by bral v úvahu velikost rodiny (Thévenon, 2008).

Sociální analýzy ukazují, že na rozdíl od jiných evropských zemí je ve Francii

z investice do lidského kapitálu prakticky v plné výši znárodňovány a následně rozdělovány podle vzorce, který investora znevýhodňuje, a to nejméně ve dvou ohledech:

a) Zatímco ze zisku z investice do kapitálu firm vyplaceného ve formě osobní odměny se kromě daně odvádí 34 % v rámci mezigenerační smlouvy do systému sociálního pojištění a zbytek tvoří čistou osobní odměnu podnikatele – **zisk z investic do lidského kapitálu (rovněž po zdanění), který je ve skutečnosti tvořen právě těmito zmíněnými 34 %, se tedy prakticky v plné výši přerozděluje na vyplácené důchody. Opatření, které by tuto deformaci alespoň částečně narovnal, by mělo zisk z investice do lidského kapitálu rozdělit ve stejném poměru, jako zisk podnikatele, tj. zhruba dvě třetiny na přímý převod investorům (tj. rodičům) a jednu třetinu na solidární důchodový systém.**

b) **Nesprávně nastavená solidarita v rámci průběžného důchodového systému** jde zároveň dokonce tak daleko, že zahrnuje a dokonce zvyhodňuje i ty, kteří do systému sami neinvestují, neboť děti (ať už vlastní či adoptované) nemají, a nepodílejí se tak prostřednictvím investic do lidského kapitálu na vytváření zdrojů pro své budoucí důchody. **Zatímco například matky, které v domácnosti vchovaly více dětí jsou způsobem stanovení potřebné odpracované doby a také způsobem výpočtu výsledné výše důchodu tímto systémem značně znevýhodněny.** Není divu, že takovýto systém ve svém důsledku přispívá k prohlubování nepříznivého demografického vývoje a stále zřetelněji se ukazuje neudržitelnost jeho stávající podoby.

Na tuto skutečnost upozorňuje mimo jiné i Národní zpráva o rodině (2004), kde se uvádí, že: *„Postindustriální epocha spolu se vznikem sociálního státu vytvořila prostředí velmi znevýhodňující rodinu a život v rodině oproti jiným formám života. Význam dětí v rámci mezigenerační solidarity jako investice pro hmotné existenciální zajištění ve stáří byl omezen systémem sociální péče a důchodového pojištění, které eliminovalo bezprostřední závislost na dětech.“* ... a dále: *„Tvorba lidského kapitálu a plnění dalších funkcí rodiny nejsou materiálně a finančně oceněny, což při ztrátě přímého materiálního nebo finančního užítku z dětí výrazně znevýhodňuje rodiny s dětmi vůči ostatnímu obyvatelstvu ... V této situaci se proto jeví zcela přirozeně jako materiálně výrazně výhodnější náhradní formy života bez dětí“.* A že v konečném důsledku: *„...následkem je pokles porodnosti a dokonce úbytek populace“.*

Obdobné problémy v sousedním Německu popisuje Spieker (1996), když konstatuje, že rodiny s dětmi díky daňové právní úpravě a penzijnímu systému musí nést tíhu nároků vysoce mobilních singles (s vysokým příjmem a nepřerušovanou kariérou) na dorůstající generaci, přičemž dochází k obrovskému transferu od rodičů přes děti k bezdětným. Popisuje tento systém, jako systém „k odměňování bezdětnosti“, přičemž náklady na výchovu a výživu dětí společnost téměř ignoruje, zatímco hodnotu dětí, jejich „užitek“ pro systém sociálního zabezpečení, socializuje přes generační smlouvu. Spieker přitom dochází k závěru, že funkce rodiny s dětmi je tak přeměněna v „otročení penzím pro cizí bezdětné“ a že princip solidarity se tak plíživě mění ve svůj opak, kdy slabí (už tak silně zatížené rodiny) nesou silně. Ekonomickou podstatu tohoto problému v rámci průběžného systému podrobně rozebírá práce J. Hyzla, J. Rusnoka, T. Řezníčka a M. Kulhavého (2004). Její autoři konstatují, že existují dvě zcela legitimní cesty, jak si každý z nás může obstarat finanční zabezpečení na stáří. **Oba způsoby mají společné to, že se dělí na fázi investování a na fázi spotřeby, přičemž bez prvního zcela logicky není možné druhé.**

První cestou je ta, „kterou používali naši rodiče a prarodiče, tj. mít někoho (obvykle vlastní děti), kdo se o vás ve stáří postará“. Přeneseno na makroúroveň, naši prarodiče měli dost dětí, které platily do penzijního systému, což jim zaručovalo uspokojivou penzi. To je v podstatě princip tradičního modelu průběžného financování („plat jak jdeš“ – „pay as you go“, dále jen PAYG), kde mladí (aktivní generace) platí důchody seniorům (svým prarodičům a rodičům). „Investicí do budoucích výnosů takového systému jsou děti“.

Druhou cestou, jak se může člověk zajistit na stáří, je „našetřit v průběhu aktivního života dostatečnou zásobu peněz (majetku), kterou ve stáří použije pro financování potřeb této fáze svého života. Velmi zjednodušené řečeno: nemám-li děti, nemožu očekávat, že se ve stáří o mě postará někdo cizí (imaginární), proto si musím našetřit sám. Požadovat a očekávat v takovém případě důchodovou dávku z průběžného PAYG systému je totéž, jako žádat někoho úplně cizího, aby vám pravidelně přispíval na váš důchod“.

Řešení navrhované citovanými autory spočívá v tom, že I. pilíř důchodového systému (PAYG) bude vyplácet důchody jen těm, kteří do něj investovali tím, že měli a vchovali děti. To je naprosto klíčová podmínka tohoto návrhu. Příspěvkem do PAYG nejsou peníze, nýbrž řádně vchované děti. Takže řešením dlouhodobé stability průběžného systému je – neplatit dávky těm, kteří do systému nepřispěli. **Ti, kteří do průběžného systému neinvestují prostřednictvím svých dětí, se pak – podle autorů studie – musejí povinně zúčastnit spoření na stáří ve fondovém (Full Founded – FF) II. pi-**

líří. Oba pilíře a tedy i modely financování stáří tak jsou postaveny na stejnou úroveň. Systém zároven předpokládá samostatné vyčlenění problematiky invalidních důchodů.

Komplikujícím faktorem pro nalezení konsenzu pro takovéto řešení je deficit elementární důvěry ve společnost. Český občan má na základě historických zkušeností – nedůvěru vůči institucím státu (a politickým trhům) na jedné straně, a současně nedůvěru vůči soukromým penzijním fondům (a kapitálovým trhům) na straně druhé (Mlčoch, 2006). Zároveň ale dosavadní způsob vládnutí s rostoucím státním dluhem, povážlivě ztečenými (v rámci dokončované privatizace) státními aktivy schopnými krýt budoucí důchodové požadavky občanů a spolu s tím alarmující demografická situace a rostoucí demografické zadlužení na úkor rodin s dětmi ke zvyšování důvěry v tomto ohledu nepřispívá a může do budoucna nečekaně vyústit v politickou a sociální krizi.

Uvedený návrh řeší pouze základní směr narovnání tržních, a dodejme, zároveň i přirozených lidských vztahů. Neřeší ale princip solidarity v rámci systému FF, který je koncipován spíše jako určitá forma soukromých úspor. Přitom je pochopitelné, že oba způsoby „investice do zajištěného stáří“ mají svá úskalí, svá omezení a svá individuální rizika. Mezi mnohými jmenujme např. péči o zdravotně postižené dítě v rodině (když není „odloženo“ do ústavu), možnost nezaviněného neúspěchu výchovy dítěte (vlivem mimorodinného prostředí – např. krádeže, výtržnictví, užívání drog) nebo naopak otázky nedobrovolné bezdětnosti, která za určitých sociálních okolností může být doprovázena i tíživou ekonomickou situací. **Proto, aniž bychom předem předjímali různé možnosti organizačního a právního institucionálního zajištění obou zmíněných povinných pilířů, bychom dále považovali za nezbytné také znovu koncipovat systém, který by na základě využití části zdrojů z obou pilířů byl do budoucna dlouhodobě schopen zajistit i společensky a ekonomicky odpovídající a zároveň únosnou míru skutečné mezigenerační i vnitrogenerační solidarity důchodového systému, a to z pohledu všech tří základních generací ve společnosti – generace rodičů, generace prarodičů i generace dětí.**

Závěr

Lidský kapitál nejsou jen znalosti a schopnosti, ale celý člověk v jednotě jeho schopností, mravních a duševních kvalit. **Investice do lidského kapitálu představují zejména náklady na výchovu a výživu dětí, které na svých bedrech nesou domácnosti rodin s dětmi. Stát veřejnými transfery znevýhodňuje investice do lidského kapitálu ve srovnání s investicemi do kapitálu firem tím, že neumožňuje odpočet plné výše reprodukčních nákladů ze základu pro výpočet daní a pro stanovení odvodů sociálního pojištění. Ve srovnání s bezdětnými stát veřejnými transfery znevýhodňuje domácnosti rodin s dětmi navíc také skrytým znarodňováním následného výnosu z investice do lidského kapitálu v rámci průběžného systému důchodového zabezpečení.** Bezdětní tak dosahují individuálních úspor z neobnovené investice do lidského kapitálu, kterými v převážné míře zvyšují svou individuální spotřebu, aniž by je formou skutečných úspor v dostatečné míře investovali do zabezpečení svého stáří. **Lidský kapitál je přitom pro každý stát tou nejcennější hodnotou. Proto by měl stát považovat rodiny s dětmi i z ekonomického hlediska za důležité investory a jejich investic do lidského kapitálu si vážit alespoň stejným způsobem, jako investic do kapitálu firem.**

Česká republika, mimo jiné i v důsledku významného dopadu uvedených tržních deformací, patří k zemím s **nejnižší porodností** a tím i k zemím s **vysokým rizikem pro budoucí vývoj veřejných financí. Demografické zadlužení společnosti se přitom neustále prohlubuje.** Z hlediska budoucích hrozeb, s ohledem na dobu reprodukce lidského kapitálu (24 let) a na nutnost časově rozložit náklady na potřebné změny, nelze reformu populační politiky spojenou s reformou veřejných financí odkládat. **Čím později se s reformou začne, tím vyšší budou její náklady.** Bylo by ale omylem se domnívat, že současná situace nás nic nestojí – **skryté náklady blahobytu současného sociálního státu nesou paradoxně na svých bedrech především rodiny s dětmi.** Brání se tomu nižším počtem dětí, což je normální tržní reakce.

Literatura

- Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006–2009.* 2006. Praha: MPSV. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2991/Akcní_plan.pdf
- Baclet, A. – Dell F. – Wrohlich, K. 2005. *Income Taxation and Household Size: Would French Family Splitting Make German Families Better off?* IZA Discussion Paper No. 1849.
- Becker, G. S. 1997. *Teorie preferencí.* Praha: Liberální institut, Grada Publishing.
- Heyne, P. 1991. *Ekonomický styl myšlení.* Praha: VŠE.
- Hyzl, J. – Rusnok, J. – Rezníček, T. – Kulhavý, M. 2004. *Penzijní reforma pro Českou republiku – inovativní přístup.* Praha.
- Kubátová, K. 2006. *Daňová teorie a politika.* Praha: ASPI.

- Kučera, M. 2002. *Propopulační politika je krok správným směrem*. Seminář Propopulační politika: spása, nebo chiméra? Praha.
- Lomborg, B. 2006. *Skeptický ekolog. Jaký je skutečný stav světa?* Praha: Dokořán, Liberální institut.
- Louček, M. 2002. *Odolíme svádění socialistické propopulační politiky*. Seminář Propopulační politika: spása, nebo chiméra? Praha.
- Martinovský, V. 2007. *Finanční situace rodin v České republice*. I. Analýza statistických údajů charakterizujících finanční situaci rodin s dětmi. HR154/06. Praha: Národní centrum sociálních studií.
- Mc Eachern, W. A. 1988. *Microeconomics*. Cincinnati: South-western Publishing.
- Mlčoch, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. 2006. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum.
- Mlčoch, L. 2009. Rodina z pohledu institucionální ekonomie. *Demografie*, 51, s. 43-49.
- Národní koncepce rodinné politiky*. 2005. Praha: MPSV. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf
- Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003*. 2004. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <http://czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3010-04>
- Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech*. 2005. Praha: MPSV. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1449>
- Národní zpráva o rodině*. 2004. Praha: MPSV. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/898>
- Populační databáze OSN*. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>
- Programové prohlášení vlády ČR*. 2007. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>
- Rothbard, M. N. 2005. *Ekonomie státních zásahů*. Praha: Liberální institut.
- Samuleson, P. A. – Nordhaus, W. D. 1991. *Ekonomie*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Soubor prorodinných opatření – Prorodinný balíček*. 2008. Praha: MPSV. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5888>
- Spieker, M. 1996. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie.
- Statistiky rodinných účtů za rok 2006 a 2007. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <http://czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/aktual/ep-3>
- Steiner, V. – Wrohlich, K. 2007. *Introducing Family Tax Splitting in Germany: How Would It Affect the Income Distribution, Work Incentives and Household Welfare?*
- Thévenon, O. 2008. *Does Fertility Respond to Work and Family-life Reconciliation Policies in France?* CESifo Conference on Fertility and Public Policy.
- Varadzin, F. a kol. 2004. *Ekonomický rozvoj a růst*. Praha: Professional Publishing
- von Mises, L. 2006. *Lidské jednání. Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut.
- Závěrečná zpráva Bezděkovy komise*. 2005. Praha. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2228>
-

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

18. ročník, 4/2008

I. VEDECKÉ ČLÁNKY

1. Ján MÉSZÁROS
Vývoj odvrátiteľnej úmrtnosti v okresoch Slovenskej republiky
v období 1993 až 2007 3
2. Eva KOTLEBOVÁ, Daniela SIVAŠOVÁ
Bayesovský odhad vybraných ukazovateľov z výberového zisťovania
EÚ SILC 2006 15
3. Branislav ŠPROCHA
Dojčenská úmrtnosť na Slovensku v medzivojnovom období 32
4. Michaela POTANČOKOVÁ
Intenzita a časovanie plodnosti na Slovensku – štandardné a očistené
ukazovatele plodnosti 54

II. INFORMATÍVNE ČLÁNKY, DISKUSIA, NÁZORY

1. Branislav BLEHA
Prieskum percepcie demografickej problematiky na Slovensku 70

III. OZNAMY – IV. REGISTER ČLÁNKOV, ROČNÍK 2008

OBSAH SČÍTÁNÍ LIDU 2011 Z POHLEDU EVROPSKÉ LEGISLATIVY A MEZINÁRODNÍCH DOPORUČENÍ

Jak již bylo uvedeno v příspěvku v posledním čísle *Demografie* v loňském roce¹⁾, v létě roku 2008 byl přijat základní dokument upravující problematiku sčítání v zemích Evropské unie: **Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 ze dne 9. července 2008, o sčítání lidu, domů a bytů** (dále jen „Nařízení“).

Nařízení, které je závazným a přímo použitelným právním předpisem pro všechny členské státy EU, definuje společná pravidla pro poskytování souhrnných údajů o obyvatelstvu, domech a bytech v desetiletých intervalech, přičemž prvním referenčním rokem, kdy bude sčítání provedeno jednotně ve všech státech EU, je rok 2011.

V dokumentu není závazně stanoven způsob provedení sčítání. Jednotlivé země mohou podle svých podmínek využívat různé zdroje údajů – klasické sčítání, registry, výběrová šetření nebo kombinace těchto zdrojů. Jsou však povinny zajistit, aby zvolené zdroje údajů a metodika v co největší míře splňovaly základní rysy sčítání, které Nařízení definuje: individuální zjišťování, souběžnost, všeobecnost na vymezeném území, dostupnost údajů z malých oblastí a stanovená pravidelnost. Dále jsou povinny poskytnout Evropské komisi (Eurostatu) požadované údaje do 27 měsíců po skončení referenčního roku, spolu s příslušnými metadaty a zprávou o kvalitě předávaných údajů. V příloze Nařízení je uveden seznam povinně zjišťovaných témat/ukazatelů, za něž mají být údaje poskytnuty na stanovených regionálních úrovních. Nařízení zároveň zmocňuje komisi k vydání prováděcích předpisů, které definují soubor tabulačních výstupů (tzv. hypercubes), obsahují metodické a technické specifikace jednotlivých ukazatelů a požadované členění.

Všechny tyto dokumenty přitom vycházejí z již existujících **Doporučení Konference evropských statistiků (KES) ke sčítání lidu, domů a bytů kolem roku 2010** (dále jen „Doporučení“), která byla zpracována Statistickou divizí Evropské hospodářské komise OSN (EHK) v úzké spolupráci s Eurostatem a schválena v červnu 2006. Cílem Doporučení KES bylo především poskytnout jednotlivým zemím metodickou podporu při plánování a realizaci sčítání lidu, domů a bytů a zlepšit srovnatelnost dat na regionální úrovni výběrem základních témat pro sčítání a harmonizací definic a klasifikací. Doporučení byla zároveň vytvářena i s cílem poskytnout obecný rámec programu EU pro sčítání lidu, domů a bytů v jejich členských zemích kolem roku 2010, avšak nemají právní závaznost.

Doporučení obsahují přehled a podrobný rozbor přibližně 100 různých témat pro sčítání, která jsou pro region EHK významná. Jsou uvedeny nejen definice, popis standardů a doporučené klasifikace, ale i analýza jejich relevantnosti a relativních výhod ve vztahu k ostatním tématům sčítání i jiným způsobům šetření. Témata jsou rozdělena na základní (hlavní, core topics), jejichž zahrnutí do sčítání je zvláště doporučeno, a vedlejší (doplňková, non-core topics).

Schválené Nařízení Evropského parlamentu a Rady tato Doporučení plně respektuje. Soubor povinně zjišťovaných témat stanovených Nařízením je totožný se souborem základních témat uvedených v Doporučeních KES. Metodická vymezení ukazatelů, definice a stanovené klasifikace jsou rovněž založeny na těchto Doporučeních.

Zástupci Českého statistického úřadu (ČSÚ), resp. České republiky se od počátku účastnili přípravy Nařízení ES, stejně jako Doporučení KES. Přípravovaná metodika příštího sčítání v České republice v roce 2011 i zákon, který jej legislativně zakotví, byly již v průběhu tvorby s uvedenými mezinárodními dokumenty obsahově i metodicky koordinovány. Za předpokladu úspěšného provedení samotného sčítání bude tedy ČSÚ schopen poskytnout Eurostatu všechny stanovené údaje v předepsaném členění, odpovídajícím metodickému vymezení a dostatečné kvalitě. Navrhovaný obsah sčítání, který je taxativním výčtem stanoven v návrhu zákona o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011, zahrnuje všechny údaje potřebné pro naplnění požadavků Nařízení. (Zatím je stále nutno hovořit o návrhu, neboť legislativní proces dosud nebyl ukončen; v době přípravy časopisu byl návrh zákona stále zařazen na programu jednání schůze Poslanecké sněmovny.)

¹⁾ Čtrnáct, Pavel. Sčítání lidu 2011 už má legislativní základ. *Demografie*, 2008, 50, s. 297–298.

Tab. 1 Témata stanovená Nařízením Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 pro sčítání lidu, domů a bytů
(Themes set out in Regulation no. 763/2008 of the European Parliament and of the Council on population and housing censuses)

Téma v Nařízení ES	Ukazatel v návrhu obsahu SLDB 2011
Témata pro sčítání lidu	
<i>Neodvozená témata</i>	
Místo obvyklého pobytu	ODV
Místo pracoviště	ZJ
Pohlaví	ZJ
Věk	ODV
Rodinný stav	ZJ
Typ současné ekonomické aktivity	ZJ
Zaměstnání	ZJ
Odvětví (obor ekonomické aktivity)	ZJ
Postavení v zaměstnání	ZJ
Nejvyšší ukončené vzdělání	ZJ
Země/místo narození	ZJ
Státní občanství	ZJ
Osoby, které v minulosti žily v zahraničí a rok jejich přistěhování do země sčítání (od roku 1980)	ADM
Předchozí místo obvyklého pobytu a datum přistěhování na současné místo obvyklého pobytu <i>nebo</i> Místo obvyklého pobytu jeden rok před sčítáním	ZJ
Vztahy mezi členy domácnosti	ODV
Právní důvod užívání bytu domácností	ZJ
<i>Odvozená témata</i>	
Celkový počet obyvatel	ODV
Lokalita	ODV
Postavení v domácnosti	ODV
Postavení v rodině	ODV
Typ rodinného jádra	ODV
Velikost rodinného jádra	ODV
Typ soukromé domácnosti	ODV
Velikost soukromé domácnosti	ODV
Témata pro sčítání domů a bytů	
<i>Neodvozená témata</i>	
Způsob bydlení	ODV
Typ obydlých prostor	ODV
Lokalita (poloha) obydlých prostor	ODV
Obydlenost bytů	ODV
Typ vlastnictví	ZJ
Počet bydlících osob	ODV
Užitná podlahová plocha/počet obytných místností	ODV
Systém dodávky vody	ZJ
Hygienické zařízení	ZJ
Koupelna	ZJ
Způsob vytápění	ZJ
Byty podle typu domu	ODV
Byty podle období výstavby domu	ODV
<i>Odvozená témata</i>	
Charakteristiky zalidnění	ODV

Vysvětlivky zkratk: ZJ – zjišťovaný, ODV – odvozený, ADM – převzatý z administrativního zdroje.

Pozn.: V tabulce jsou uvedena témata povinná pro zeměpisné úrovně: NUTS 0 (národní úroveň), NUTS 1, NUTS 2. Pro zeměpisné úrovně NUTS 3 a LAU 2 jsou požadována pouze vybraná z těchto témat. Text Nařízení ES v českém jazyce je k dispozici na internetových stránkách ČSÚ www.czso.cz v rubrice Sčítání lidu.

Příloha Nařízení ES uvádí seznam celkem 24 povinných témat pro sčítání lidu (osob a domácností), z toho 8 témat odvozených, a 14 témat pro sčítání domů a bytů, z toho pouze 1 téma odvozené. Jak je patrné z tabulky, ve sčítání připravovaném na rok 2011 v ČR bude část požadovaných témat zjišťována přímo – otázkou na sčítacím formuláři, ovšem více než polovinu témat je nutno pokrýt odvozenými ukazateli. Často se však jedná o odvození jednoduchým výpočtem (např. věk z data narození a data sčítání), nápočtem (počet obyvatel), kombinací ukazatelů nebo přiřazení zjištěné charakteristiky k jiné jednotce (např. typ a období výstavby domu zaznamenat i u všech bytů v domě). Naopak nejsložitější část zpracování budou představovat procesy odvozování místa obvyklého pobytu a na něj vázaných ukazatelů – obydlí bytů, resp. domů a složení a charakteristiky domácností.

Rok přistěhování do České republiky u osob, které v minulosti žily v zahraničí, resp. cizinců, je z vyžadovaných témat jediným, které bude naplněno údaji převzatými z administrativního zdroje [z informačního systému evidence obyvatel (ISEO), spravovaného Ministerstvem vnitra ČR], jak to umožňuje novelizace zákona 89/1995 Sb., o státní statistické službě. Sčítání v roce 2011 je v ČR koncipováno jako kombinace klasického sčítání a sčítání založeného na registrech, přičemž využití registrů [Registru sčítacích obvodů a budov (RSO), ISEO] se předpokládá zejména pro územní přípravu sčítání, předvyplnění identifikace (adresy) do sčítacích formulářů a předvyplnění údajů za domy a některé byty. Počítá se ale i s přebíráním vybraných údajů, které nebudou přímým dotazem zjišťovány, a případně doplněním některých nezjištěných údajů.

Kromě uvedených povinných ukazatelů bude ovšem příští sčítání v České republice zahrnovat i řadu dalších, které v Doporučeních KES figurují jako doplňkové. Jedná se převážně o ukazatele v českých sčítáních tradičně zjišťované, u nichž je sčítání často jediným úplným zdrojem údajů. Za osoby tak bude zjišťován např. mateřský jazyk, obor vzdělání, počet narozených dětí u žen, údaje o dojíždě do zaměstnání a škol, jako nepovinné údaje pak národnost a náboženská víra. U bytů a domů se počítá zejména s rozšířenou škálou údajů o technickém vybavení, jako např. kuchyň, teplá voda, plyn, zdroj energie k vytápění, připojení na odpad nebo materiál nosných zdí domu. Definitivní obsah sčítání však bude stanoven teprve schválením příslušného zákona.

Marie Radolfová

Sociologický časopis Czech Sociological Review

2009, ROČNÍK 45, ČÍSLO 1

Úvodem: Kombinace soukromého a pracovního života – důležité téma politické debaty demokratických společností (Alena Křížková) 5

STATI

Zuzana Uhde: K feministickému pojetí péče jako kritické kategorie sociální nerovnosti 9

ZE SOCIOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

Alena Křížková, Marta Vohlídalová: Rodiče na trhu práce: mezi prací a péčí 31

Michaela Potančoková: Neplnohodnotné matky? Imperativ dobré matky a participácia matiek maloletých detí na trhu práce 61

Hana Maříková: Pečující otcové: Příběhy plné odlišností 89

Věra Sokolová: Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství 115

Michaela Bartošová: Ženy po třicítce – příklad specifických reprodukčních strategií a jejich zdrojů 147

Lenka Slepíčková: Neplodnost jeho a neplodnost její: Genderové aspekty asistované reprodukce 177

RECENZE – ZPRÁVY

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce, Jilská 1, 110 00 Praha 1,

tel. +420 222 221 761, +420 221 183 217-218, fax +420 222 220 143, e-mail: sreview@soc.cas.cz

NELEGÁLNÍ EKONOMICKÉ AKTIVITY MIGRANTŮ (ČESKO V EVROPSKÉM KONTEXTU)¹⁾

Dne 29. února 2009 se na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze konal křest nové knihy věnované problematice nelegálních ekonomických aktivit migrantů u nás i ve vybraných evropských zemích, kterou zpracoval kolektiv autorů pod vedením *Dušana Drbohlava*. Knihu vydalo nakladatelství Karolinum. Publikace je jedním z hlavních výstupů projektu „Mezinárodní migrace a nelegální ekonomické aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu“ (č. IJO57/05-DP1 – podporovaného MPSV ČR) a vychází z definovaných klíčových výzkumných směrů Národního programu výzkumu – tematického programu TP5 „Moderní společnost a její proměny“.

Nelegální migrace a neoprávněné ekonomické aktivity cizinců představují fenomén, který je v současnosti skloňován politiky i odborníky nejen v Česku, ale i dalších vyspělých zemích. Je zřejmé, že i přes určité dílčí přínosy doprovází tento jev řada nezanedbatelných rizik. Tato rizika se váží nejen na samotného migranta, ale i na prostředí hostitelských zemí, eventuálně zemí tranzitních a zdrojových.

Jedním z hlavních přínosů knihy je snaha autorů o komplexní představení dané problematiky, které spočívá nejenom v pestrosti studovaných témat, ale především v metodickém uchopení. Kniha je napsána čtivým, srozumitelným jazykem nejenom pro odborníky zabývající se mezinárodní migrací, ale i pro zájemce reprezentující širší laickou veřejnost.

První, **úvodní část knihy** je členěna do tří kapitol. V první kapitole autor *Dušan Drbohlav* vymezuje terminologické, konceptuální a metodické pojetí zkoumané problematiky. Vysvětluje zde používané termíny jako „nelegální migrace“, „nelegální zaměstnávání“ a „nelegální podnikání“ a jejich výklad vzhledem ke vztahu k platným zákonům ČR. Dále uvádí definice a význam i některých dalších běžně užívaných termínů relevantních dané problematice, a to „nelegálních“ a „kvazi-legálních ekonomických aktivit“, „švarc-systému“ nebo „klientského systému“. Ve stejné kapitole konstatuje, že v teoretické rovině je nelegální migraci a neoprávněným ekonomickým aktivitám migrantů zatím věnován pouze velmi malý prostor a uvádí příklady některých ucelenějších konceptů zabývajících se nelegální migrací. Závěrečná část první kapitoly je pak zaměřena na použité metody výzkumu nelegální migrace a neoprávněných ekonomických aktivit migrantů. Výzkumnou metodou byla v tomto případě zvolena metoda Delfy.

Druhá kapitola, jejímž autorem je rovněž *Dušan Drbohlav*, je věnována zejména vývoji a širším podmíněnostem nelegální migrace v Evropě, jejím dopadům na cílové země a uplatňovaným politikám v rámci zemí EU v boji proti nelegální migraci.

Tématem vytváření společných politik EU k regulaci ekonomické migrace se zabývá třetí kapitola knihy, autorky *Andrey Baršové*. V této kapitole autorka věnuje pozornost ústavnímu rámci tvorby politik ES/EU pro regulaci ekonomické migrace, politikám zaměřených na potírání nelegálních ekonomických aktivit cizinců a politikám EU regulujícím legální ekonomické přistěhovalectví.

Další ucelená část publikace nese název **Širší zarámování neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v Česku**. Kapitoly této části se věnují problematice legální pracovní migrace v Česku (kapitola 4 autora *Dušana Drbohlava*), popisují vývoj na trhu práce v ČR od roku 1990 (kapitola 5 autora *Zdeňka Čermáka*) a charakter trhu práce na černo ve vztahu k situaci v ČR (kapitola 6 autora *Martina Fassmanna*), nastiňují právní a politický rámec potírání neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v Česku (kapitola 7 autorky *Andrey Baršové*) a zabývají se výsledky kontrolní činnosti kompetentních orgánů (kapitola 8 autorky *Dity Čermánkové* a *Lenky Lachmanové*).

Třetí, stěžejní část celé publikace přináší **výsledky projektu „Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu“**.

Úvodní kapitola této části autorů *Dušana Drbohlava* a *Lenky Lachmanové* nastiňuje cíle, výzkumné otázky a design výzkumu, který si autoři zvolili. Jak již bylo zmíněno výše, použitá metoda výzkumu byla metoda Delfy, jež je založena na opakovaném a systematicky organizovaném šetření názorů a postojů vybraných expertů na vybraný fenomén. Experti byli vyzváni, aby se vyjádřili k nejčastějším formám neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v Česku, důvodům těchto aktivit, základním charakteristikám migrantů zapojených do nelegálních ekonomických aktivit, k odhadu počtu těchto mi-

¹⁾ Drbohlav, Dušan (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2008, 311s.

grantů, k budoucímu vývoji nelegálních ekonomických aktivit migrantů v Česku, dopadům těchto aktivit a k opatřením, která by tyto aktivity mohla omezit.

Výsledky výzkumu na jedné straně potvrdily některé všeobecně povědomé skutečnosti nebo dřívější zjištění (např. přetrvávající „Švarc-systém“ a klientský systém jako nejčastější formy nelegálních a kvazi-legálních ekonomických aktivit v ČR, významnou roli lobby zprostředkovatelů, silnou poptávku po nelegální zahraniční pracovní síle ze strany domácích zaměstnavatelů nebo dominantní roli Ukrajiny jako zdrojové země nelegálně ekonomicky činných migrantů v ČR). Na druhé straně některá zjištění výzkumu nebyla zcela jednoznačná (např. odhad počtu nelegálně ekonomicky aktivních migrantů na českém trhu práce se podstatně lišil, obdobně nejednoznačný byl celkový odhad daného fenoménu pro roky 2006–2010).

Další kapitola této části autorky *Lenky Lachmanové* pak čerpá ze zkušeností kontrolních orgánů, tj. úřadů práce a živnostenských úřadů, mezi jejichž pracovníky proběhlo anketární šetření k dané problematice. Za zmínku stojí jistě to, že výsledky ankety víceméně potvrdily názory respondentů a hlavní výsledky z realizovaného Delfy výzkumu.

Následující kapitola autorů *Zdeňka Čermáka* a *Dagmar Džúrové* je zaměřena na pracovní a životní podmínky nelegálních migrantů v Česku. Kapitola přináší výsledky dotazníkového šetření uskutečněného mezi dvěma skupinami migrantů, a to migranty přicházejícími do Česka z post-sovětských zemí a migrantů z Vietnamu.

Ekonomická a tranzitní migrace v Česku – životní příběhy nelegálních migrantů je název další kapitoly třetí části publikace. V tomto příspěvku seznamují jeho autoři, *Dušan Drbohlav* a *Eva Janská*, čtenáře s výsledky interview uskutečněných s nelegálními migranty zdržujícími se v České republice. Na základě vyhodnocení životních příběhů jsou respondenti-migranti členěni do skupin podle migračních typů. Důležitým zjištěním vyplývajícím z tohoto výzkumu je to, že situace v oblasti nelegální tranzitní migrace a neoprávněných ekonomických aktivit na území ČR se již v mnoha aspektech podobná situaci v tradičních vyspělých imigračních zemích.

Další kapitola autorky *Diity Čermákové* se týká v České republice rozšířeného klientského systému a jeho specifika. Autorka si všímá počátku vzniku klientského systému v Česku a popisuje základní principy jeho fungování a hlavní aktéry. Mimo jiné poukazuje i na to, že celý systém funguje v prostředí, které je velmi silně ovlivněno restriktivní legislativou státu vůči migrantům z třetích zemí a následným nedostatečným vymáháním práva. Poslední kapitola třetí části, kterou zpracovali autoři *Dušan Drbohlav* a *Lenka Lachmanová*, pak nastiňuje některé možné přístupy týkající se odhadu počtu nelegálních migrantů v Česku a zvláště v Praze. Zajímavý je zejména navrhaný přístup vedoucí k odhadu nelegálně bydlících migrantů v Praze, založený na terénním šetření počtu bydlících cizinců ve vybraných lokalitách, které reprezentují specifické typy zástavby.

Následující, čtvrtá ucelená část knihy je věnována **dalším aspektům nelegální migrace a neoprávněným ekonomickým aktivitám migrantů v Česku.**

Autoři *Pavla Rozumková* a *Martin Rozumek* se v první kapitole této části zabývají nelegálními ekonomickými aktivitami žadatelů o mezinárodní ochranu. Pro mnohé čtenáře může být překvapivé, jak různorodou škálu forem nelegálních ekonomických aktivit tyto migranti na našem území využívají. *Vlastimil Vintř* se v další kapitole zamýšlí nad úlohou neziskového sektoru v oblasti nelegální migrace a nelegální práce migrantů.

Pátá část publikace pak pojednává **o situaci zdrojových zemí a jejich pohledu na pracovní migraci do Česka.** Úvodní kapitola této části autorů *Valerije Mošňjaga* a *Milana Luptáka* popisuje pozici Česka v plánech a strategiích moldavských pracovních migrantů. Následující kapitola autorky *Oleny Malynovské* se zabývá pracovní migrací směřující do Česka z Ukrajiny. *Milan Lupták* se pak v další kapitole věnuje „push“ faktorům pracovní migrace do zahraničí jako takové z území dnešní Ukrajiny. Podmíněnosti současné migrace Vietnamců do Česka jsou hlavním tématem následující kapitoly zpracované *Jiřím Kocourkem*.

Šestá, neméně zajímavá část knihy je věnována výsledkům výzkumů nelegální migrace a neoprávněných ekonomických aktivit migrantů, které proběhly v dalších středoevropských zemích, a to v **Rakousku a Maďarsku.** V této souvislosti za zmínku stojí jistě to, že výsledky výzkumů z těchto zemí se v mnohém shodují s tím, co bylo zjištěno v Česku.

Sedmou část publikace pak představuje závěr, ve kterém autoři, *Dušan Drbohlav* a *Lenka Lachmanová*, shrnují hlavní zjištěné poznatky.

Celá publikace je napsána velmi čtivým, srozumitelným jazykem. Přes to, že se na jejím vzniku podílelo více autorů, působí kompaktním, uceleným dojmem. Na příkladu Česka a některých dalších evropských států poddhaluje zvidavému čtenáři podstatu a mechanismy fungování systému spojeného s nelegální migrací a nelegálními ekonomickými aktivitami cizinců v hostitelské zemi, společenské dopady těchto aktivit a v neposlední řadě navrhuje i některá opatření pro jejich efektivní potírání. V každém případě knihu vřele doporučuji k přečtení.

Jarmila Marešová

O SVOBODNÉM MATEŘSTVÍ

Nový, resp. pod novým názvem obnovený časopis¹⁾ zaměřený na analýzu sociálních dat přinesl pro demografy zajímavé studie.

V první (**Diferenciace motivů svobodného mateřství: proč neprovdané matky nevstoupily před narozením svého prvního dítěte do manželství?**) hodnotí *Jana Chaloupková* na podkladě odpovědí 1160 těchto žen důvody neprovdaného prvního mateřství. Velmi pěkným způsobem zpochybňuje existující představu, že příčinou rození vyšších počtů dětí mimo manželství je materiální zvýhodnění svobodných matek „vysokými“ sociálními dávkami. Naopak prokazuje na vytvořených třech skupinách matek, že vstup do manželství byl odmítán ženou pro nejistotu budoucího vztahu partnerů (58 % úhrnu odpovědí), že sňatek odmítal partner (57 %) nebo že by sňatek byl jen formalita (41 %). Finanční výhodnost neuzavření sňatku naproti tomu uvedla jen čtvrtina matek (vždy odpovědi rozhodně ano a spíše ano – 10 předepsaných položek i souběžných odpovědí).

Vytvořený soubor „Nedobrovolné svobodné matky“ byl charakterizován s 54% nejistotou vztahu, 98% odmítáním sňatku partnerem – patřilo do něho 30 % celkového souboru respondentek a 26 % v době narození prvního dítěte žilo v nesezdaném soužití. Druhý podsoubor („Liberální svobodné matky“ – třetina úhrnu, 67 % v nesezdaném soužití) se odpověďmi více lišil – 56 %, že manželství je jen formalita, po 39 % manželství není vhodné, resp. nejistota vztahu, třetí („Pragmatické matky“ – 37 % z úhrnu, 59 % nesezdané soužití) vycházel z převažující nejistoty vztahu (85 %), odmítání partnera (78 %), nevýhodnosti manželství (69 %); ve 40 % projevila žena obavu, že by přišla o nezávislost.

Průzkum přesvědčivě prokázal, že česká společnost stále vysoce preferuje manželství, i když častěji až po předchozím nesezdaném soužití „na zkoušku“ – to považuje za ideální formu partnerského soužití jen pětina neprovdaných matek. V závěru autorka konstatuje, že výsledky šetření nepotvrzují, že by růst mimomanželského rození mohl být plně připisován změnám hodnotových orientací a rozšiřování oblíbenosti nesezdaného soužití.

Druhá studie (**Děti bez manželství nebo bez otců?** – autorka *Dana Hamplová*) vychází ze stejného vzorku žen, jinou statistickou technikou dochází ke shodným závěrům s tou první, a rozšiřuje pohled na svobodné mateřství jednak výpočtem šancí na to, že se žena stane osamělou matkou, jednak o chování otců – kontakty s dítětem, a to ve vztahu ke zjištěné úrovni vzdělání obou rodičů. Zjistila nejvyšší pravděpodobnost být osamělou matkou v případech, kdy matka i otec měli jen základní vzdělání – nejnižší naopak rodiče s maturitou nebo s vysokoškolským vzděláním. Odmítání sňatku partnerem bylo nejčastější u matek jen se základním vzděláním, obdobně míru kontaktů s otcem, že zásadně ovlivňuje jeho vzdělání. Cenné jsou opět závěry autorky – že růst mimomanželské plodnosti je dán jak vyššími počty osamělých žen, tak žijících v nesezdaném soužití. Opět poukazuje na určitou výhodnost pobírat sociální dávky pro chudší osamělé ženy, a z citací zahraniční literatury soudí, že ženy z nižších sociálních vrstev mají často idealizované představy o manželství, které by pro ně mělo představovat prostředek vzestupné sociální mobility včetně ekonomického zajištění. Za jedno z vysvětlení považuje tzv. demografickou teorii redukce nejistoty, kdy se nabízí jen málo jiných životních alternativ, z nichž lze čerpat jistotu a sociální zakotvení – takže pro mladé matky pocházející z neutěšených sociálních poměrů je hlavním zdrojem identity a statusu ve společnosti „vlastní“ dítě.

K závěrům obou studií mám tři poznámky. Postrádám v nich závěry demografů – že hlavní příčinou vzestupu počtu mimomanželsky narozených dětí byl silný pokles intenzity sňatečnosti, vedoucí ke zvýšení počtu svobodných žen až nad hranici 30 let, a **podílu** spojeného navíc s poklesem intenzity plodnosti vdaných žen – intenzita plodnosti svobodných žen totiž vzrostla jen málo a představovala tak jen doplněk souboru faktorů. Konkrétně: podíl svobodných žen 20–24letých vzrostl v letech 1991–2000–2007 z 35 % na 76 % až 90 %, intenzita jejich plodnosti v letech 2000–2007 v relaci na 1000 svobodných z 22 na 30 ‰; obdobně 25–29leté podíl svobodných 11–32–57 % a plodnost zůstala stejná na úrovni 32 ‰. Až u svobodných žen 30–34letých vzrostla plodnost zhruba na dvojnásobek, což považují za výraz vzrůstání se naděje svobodných žen na sňatek a „zajištění“ se do budoucnosti alespoň dítětem. Je škoda, že mezi výsledky výzkumu chybí informace o tom, zda žena byla ekonomicky aktivní nebo bez zaměstnání, a zda kdysi uvažovala o interrupci a proč ji případně vyloučila. Desetitisíce jiných svobodných žen totiž svobodnému mateřství zabránilo v pochybnostech o kvalitě budoucího partnerského vztahu (manželství i nesezdaného soužití) odmítnutím narození dítěte. Poslední chybějící informací z poctivě zpracovaného výzkumu nelze autorkám vyčítat: bylo by velmi zajímavé vědět, jak vysoký podíl mezi svobodnými matkami a jejich partnery se základním vzděláním a následně často bez trvalého zaměstnání představovali Romové.

¹⁾ *Data a výzkum – SDA Info*, roč. 1, č. 2, listopad 2007, vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

K výsledkům výzkumu je vhodné přidat pozitivní skutečnost, že svobodné matky a hlavně jejich narozené děti nejsou již dávno přijímány společností s nějakými výhradami. Nemalé problémy však mohou později vzniknout v nízké životní úrovni těchto neúplných rodin a následně i ve výchově dětí s jen slabými kontakty s otcem.

Milan Kučera

RODIČOVSTVÍ A BEZDĚTNOST¹⁾

Zajímavé studie vycházející z grantu **Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v české společnosti** se opírají o články uveřejněné na dané téma ve zpravidla více než deseti ročnících časopisů – čtyřech „ženských“ (96 článků) a třech „mužských“ (46 článků) od začátku jejich vydávání do června 2005. Obě studie jsou provázeny bohatým seznamem literatury a charakteristikami sledovaných časopisů – ze sedmi jsou čtyři mutacemi zahraničních. Údajně 40 % časopisů pro muže čtou také ženy, naopak 20 % časopisů pro ženy čtou také muži.

Jde o časopisy exkluzivní, nikoli „lidové“, se zvláštním okruhem čtenářů i autorů, někdy i redakcí, a tak je nutné přijímat jejich znění. Citované články ukazují především obsahově velkou názorovou šíří – od neúspěšných snah o početí se zpravidla úspěšným narozením dítěte, přes problematiku umělého oplodnění až po bezdětnost jako akceptovanou možnost dalšího života. Samozřejmě s tím souvisí role otců (můj partner dítě nechce – chci mít dítě, ale jsem sama) a příběhy takových případů.

Bezdětnost je přitom konfrontována s plánováním rodičovství – např. při odkládání rodičovství je 269krát uvedena ztráta svobody, 229krát konflikt mateřské a pracovní role, 56krát finanční situace, 49krát nepřipravenost partnerského vztahu a připomínán odlišný úhel pohledů žen a mužů. Neplánované těhotenství, výroky akcentující světlé a stinné stránky mateřství, dobrovolná bezdětnost, resp. tematická frekvence článků podle názorů autorky J. Pomahačové reprodukuje konvenční vzorce chování žen.

Druhá část studie se týká obsahu „mužských“ časopisů, s názorově ještě pestřejšími pohledy (viz např. výrok „většina mužů je biologicky naprogramována proti manželství“), i hodnocením kladů otcovství. Mužské časopisy se mi zdají v daných tématech méně seriózní – ono otcovství není tak silnou biologickou potřebou jako pro většinu žen mateřství.

Studie jsou nepochybně obsahově zajímavé, ale jako demograf s neskrývanými tradičními názory jsem je na některých místech četl s rozpaky. Zdá se mi, že v silných genderových pohledech se vytrácí pohled na děti a respektování jejich života, a že silně převažují hlediska zájmů matek, resp. obou rodičů.

Milan Kučera

¹⁾ Hašková, Hana (ed.) – Pomahačová, Jana. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, edice Sociologické studie 06:13, 2006.

Z České demografické společnosti

Praha

Februára, 418. demografická streda (18. 2. 2009) bola venovaná **Demografickej reprodukčii vo vybraných rómskych lokalitách na Slovensku**. Prednášajúci *Branislav Šprocha* (Výskumné demografické centrum v Bratislave) sa zaoberal metodickými predpokladmi, kde zdôraznil potrebu a dôležitosť diferencovaného pohľadu na rómsku populáciu na Slovensku z demografického, kultúrneho, sociálneho a kultúrneho pohľadu. Na základe rôznych sociologických výskumov (napríklad **Sociologický výskum rómskych komunít na Slovensku**) je možné uvažovať o troch typoch rómskych komunít – segregované, separované a integrované. Rozdiel medzi nimi vo všeobecnosti spočíva v miere a hĺbke kontaktov s majoritnou spoločnosťou, v jej vnímaní týchto lokalít, čo vytvára priestor pre vznik výrazných rozdielov medzi týmito lokalitami. Práve takéto vnímanie na problematiku následne aplikoval autor vo svojej práci. S použitím bežnej evidencie obyvateľstva, výsledkov sčítaní 1970, 1980 a 2001 a špeciálneho zisťovania UNDP: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku* sa pokúsil popísať základné informácie o plodnosti a úmrtnosti v lokalitách s najvyšším zastúpením rómskeho obyvateľstva (obce s viac ako 95 % Rómov podľa Sociologického výskumu rómskych komunít na Slovensku).

Na základe takto koncipovanej predmetnej populácie môžeme vidieť pomerne výrazné rozdiely v intenzite plodnosti. Kým u segregovaných rómskych žien sa úhrnná plodnosť pohybuje na úrovni približne 5,2 dieťaťa na ženu, u separovaných komunít dosahuje úroveň približne 2,5–3,2 dieťaťa. Určitý rozdiel je aj v časovaní plodnosti, kde v segregovaných lokalitách sa priemerný vek ženy pri prvom pôrode pohybuje na úrovni približne 19,5–20 rokov a u separovaných to je asi o rok viac. Celková intenzita plodnosti je predovšetkým v segregovaných komunitách ovplyvnená intenzitou rodenia detí vyššieho poradia. Kým v celej populácii Slovenska tvoria deti tretieho a vyššieho poradia asi 20 %, v segregovaných komunitách predstavujú viac ako 60 %. Úhrnná redukovaná plodnosť podľa poradia sa nad hladinou 0,5 dieťaťa na ženu pohybuje až do 5. poradia.

Dôležitou charakteristikou reprodukcie rómskych žien je vysoká intenzita plodnosti mimo manželstva. Celkovo až 52 % detí sa v sledovaných lokalitách narodí mimo manželský zväzok.

Príčiny tohto javu je pravdepodobne treba hľadať jednak v stále pretrvávajúcej tradícii, ktorou komunita uznáva partnerov za manželov, ďalej v možnosti využitia väčších sociálnych výhod pre slobodné matky a tiež v niektorých prípadoch v nízkom veku, kedy rodičia ešte nemôžu uzavrieť manželstvo. Prvé deti sa tak vo väčšine prípadov rodia mimo manželstva a až deti vyšších poradií prichádzajú na svet v manželstve.

Okrem typu komunity sa ukazuje, že dôležitú úlohu v transformácii reprodukcie zohráva úroveň ukončeného vzdelania. Vo všeobecnosti sa ukazuje, že čím vyššie vzdelanie dosiahli rómske ženy, tým nižšiu mali konečnú plodnosť.

Intenzita úmrtnosti mužov i žien žijúcich vo vybraných segregovaných komunitách je vo všetkých vekových skupinách vyššia, ako tomu je u celej populácie Slovenska. Intenzita dočeskej úmrtnosti je približne štvornásobne vyššia, ako tomu je v populácii Slovenska. Výsledkom týchto disproporcií sú nižšie hodnoty strednej dĺžky života pri narodení. Tie sa vo vybraných segregovaných lokalitách pohybovali u mužov na úrovni 62 rokov a u žien na hladine 68,6 roka, čo je približne o 8 rokov menej ako u populácie Slovenska. Určité rozdiely je možné vidieť tiež v príčinách smrti, kde vyššiu váhu majú ochorenia dýchacej sústavy a tiež vonkajšie príčiny smrti pri nižšom zastúpení kardiovaskulárnych a nádorových ochorení.

Výbor ČDS zvolil ako ďalší téma 419. demografické stredy (18. 3. 2009) prípravu sčítaní 2011 (**Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 – věc veřejná**) a setkání pojal jako panelovou diskusi s jeho hlavními tvůrci: *Pavlem Čtrnáct, Štěpánkou Morávkovou, Jiřinou Růžkovou a Josefem Škrabalem* – všichni jsou z Českého statistického úřadu.

V úvodu *Josef Škrabal* vysvětlil, že koncepce sčítání 2011 vychází z **Nariadení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 z 9. července 2008, o sčítání lidu, domů a bytů** a z dosavadních zkušeností ze sčítání prováděných na našem území. Snahou všech, kteří se podílejí na jeho přípravě, je, aby bylo „přátelské k veřejnosti“. Těto přátelskosti chtějí dosáhnout různými vstřícnými kroky vůči sčítaným. Např. některé údaje na sčítacích formulářích za dům a ve vybraných případech i za byt budou vyplněny předem (využívá se registrů), a sčítaný je jenom zkontrolovat; lidé budou mít k dispozici i elektronický formulář. Novinkou je zpracování počtu obyvatel podle tzv.

místa obvyklého pobytu (přinese přesnější výsledky než dosavadní zpracování údajů podle trvalého bydliště). Rozhodným okamžikem sčítání bude 26. březen 2011. Definitivní zpracování výsledků sčítání se předpokládá do konce roku 2012 (předběžné výsledky budou zveřejněny na podzim 2011). *Štěpánka Morávková* informovala o obsahu sčítání. Zdůraznila, že formulář se příliš neliší od předchozích sčítání (novým tématem je „registrované partnerství“). Celkem bude v souladu se zákonem o sčítání sledováno 55 témat – 26 se bude týkat osob, 18 bydlení, bytů a domácností a 11 domů. Přednášející se znovu vrátila k tzv. místu obvyklého pobytu a blíže vysvětlila jeho konstrukci. Uvedla, že na sčítacích formulářích se neobjeví, ale bude odvozováno z uvedeného faktického místa bydliště, faktického bydliště před rokem a z údaje o místě trvalého bydliště. Podle místa obvyklého pobytu, tj. společného obvyklého bydliště všech členů domácnosti, budou zpracovány (konstruovány) i domácnosti. Dotkla se i dobrovolného údaje o náboženství, který byl v minulosti zpochybňován představiteli katolické církve. V dotazu na náboženskou víru je nově uvedena i možnost pro věřící, jež se nehlásí k žádné konfesi.

Jako třetí vystoupila *Jiřina Růžková* – zkušená organizátorka sčítání v ČSÚ již od 70. let, která využila otázek často opakovaných laiky, „k čemu je sčítání, zda je vůbec potřeba, proč se údaje nezjišťují na úřadech...“, aby podrobně vysvětlila smysl a účel sčítání. (Např. SLDB je jediným zdrojem informací o vzdělání obyvatelstva.) Uvedla rozsáhlý výčet institucí, které používají výsledky sčítání, jež jsou pak dále aplikovány v řadě koncepcí jednotlivých odvětví národního hospodářství, sociální politiky státu, regionech, pro marketingové účely, mezinárodní instituce apod. Nepřekvapí proto, že sčítání je nejnavštěvovanější webovou stránkou ČSÚ.

Srovnání sčítání u nás a ve světě, tj. zákonům o sčítání, úloze místních samospráv, metodologii sčítání a různým zdrojům údajů (např. sčítání v ČR bude nově založeno na kombinaci registrů a klasického sčítání) se věnoval *Pavel Čtrnáct*. Zmínil také jednu z novinek výstupů požadovaných Nařízením z 9. 7. 2008, tzv. hypercubes. Obecně jde o rozsáhlé kombinační tabulky, které budou uloženy v databázích národních statistických úřadů a budou zpřístupněny uživatelům všech zemí EU.

V závěru přítomní diskutovali zejména o novinkách chystaného sčítání, tj. hypercubes a místu obvyklého pobytu, resp. jeho srovnatelnosti s trvalým bydlištěm dosud uváděným v bilancích obyvatelstva.

Na programu 420. diskusního večera (15. 4. 2009) byla prezentace publikace **Populační vývoj České republiky v roce 2007**, vydané PrF UK

(katedrou demografie a geodemografie). Prezentace byla připravena formou panelu, jednotlivé kapitoly představili jejich autoři, kteří kladli akcent na postavení České republiky v rámci dalších zemí Evropské unie. Úvodem *Dagmar Bartoňová* pohovořila o struktuře Evropské unie z hlediska početní velikosti členských zemí a neopomněla zdůraznit rozdílný vývoj jednotlivých zemí, pokud jde o tempo růstu počtu obyvatelstva a skladbu tohoto růstu, neboť na straně jedné se zvyšuje podíl zemí s úbytkem obyvatelstva přirozenou měnou, na straně druhé se ale zvyšují počty imigrantů do EU a právě ty mění některé země historicky zpravidla emigrační v země imigrační (např. země jižní Evropy, ale také Česká republika). Zvláštní pozornost věnovala diferencím ve vývoji struktur obyvatel podle věku a tempu demografického stárnutí. *Jitka Rychtaříková* se zaměřila na současné trendy v porodnosti v zemích EU, Norsku, Švýcarsku a také na Islandu; zdůraznila, že v současné Evropě nastolený model nízké plodnosti je bezprecedentní a že nezaručuje ani výhledově prostou reprodukci (v roce 2007 byla pouze v Irsku úhrnná plodnost vyšší než 2,0, pod hladinou extrémně nízké plodnosti, za kterou je považována úhrnná plodnost 1,3, se nacházely Slovensko a Rumunsko, v dalších 16 zemích včetně České republiky byla úhrnná plodnost nižší než 1,5). Optimističtěji vyzněl příspěvek *Borise Burcina* a *Tomáše Kučery* zaměřený na trendy v úmrtnosti. Autoři vtipně dokumentovali, jak se v letech po 2. světové válce změnilo postavení České republiky od země, jejíž hladina úmrtnosti byla téměř srovnatelná se situací v řadě vyspělých západoevropských zemí (např. s Francií), přes období stagnace od počátku 60. do poloviny 80. let, které zařadilo Českou republiku do rámce méně rozvinutých zemí Evropy, až k současné fázi, kdy se úmrtnostní poměry v republice sice trvale zlepšují, ale stále zaostávají za vyspělými zeměmi. Podle autorů je však vysoce pravděpodobné, že úmrtnostní poměry budou v České republice i dále stále příznivější, takže by se mohly více přiblížit k vyspělým evropským zemím. Evropské země se však v úrovni úmrtnosti diferencují v současnosti snad ještě více než před padesáti lety, neboť v některých zemích východní Evropy jsou úmrtnostní poměry stále velmi nepříznivé a zatím se příliš nelepší. *Ludmila Fialová* se stručně zmínila o tradičních rozdílných typech sňatkového chování v jednotlivých evropských regionech, které do určité míry stále přetrvávají a diferencují úroveň sňatečnosti a průměrný věk vstupu do manželství; v celé Evropě se však posunuje věk vstupu do prvního manželství a významně klesá podíl osob žijících v manželství, ačkoli ne všude je manželství nahrazováno nesezdanými svazky. Obdobně *Květa Kalibová* konstatovala, že obecně stoupá podíl

manželství ukončených rozvodem, neboť s výjimkou Malty je již ve všech členských zemích Evropské unie rozvod možný, třebaže přetrvávají značné rozdíly v podmínkách, na základě kterých může soud manželství rozvést. *Jiřina Kocourková* se zaměřila na možnosti komparace rodinných politik jednotlivých států Evropské unie. Upozornila na to, že rodinná politika patří do té části evropské legislativy, která zůstává plně v kompetenci jednotlivých členských států a vyznačuje se značnou různorodostí. Soustředila se proto jen na srovnání opatření určených k harmonizaci placené práce vdaných žen s dětmi s jejich péčí o děti a na módní téma rodičovské dovolené.

Závěrečné vystoupení patřilo *Jitce Rychtařkové*; ta přestavila perspektivy populačního vývoje Evropské unie založené na nové prognóze publikované Eurostatem na podzim 2008 s horizontem roku 2060. Zdůraznila důsledky nízké úrovně plodnosti a prodlužující se délky života pro budoucí vývoj; zatímco v současnosti klesá počet obyvatel v osmi zemích, během příštích třiceti let by se podle střední varianty prognózy mohl začít snižovat v dalších jedenácti (v tom i v České republice od roku 2021); zároveň obyvatelstvo všech zemí významně demograficky zestárne, nejvíce ale v zemích s dlouhodobě nízkou úrovní plodnosti, což jsou takřka všechny země východní a jižní Evropy. Závěrem konstatovala, že současnou demografickou a ekonomickou situaci Evropské unie včetně Norska a Švýcarska lze označit do určité míry za polarizovanou. Na jedné straně jsou země, které mají v průměru na jednu ženu reprodukčního věku málo dětí, kratší naději dožití a podprůměrný hrubý domácí produkt, ale také nižší podíl seniorů. Jim jsou pak protějškem populace ekonomicky bohatších států s nižší úrovní úmrtnosti a vyšší úrovní plodnosti. Přechodný typ reprezentují některé populace s nízkou úmrtností, ale také nízkou plodností. Postupně se sblíží země „východní“ Evropy, v nichž se spojí všechny nepříznivé jevy: nižší hrubý domácí produkt, menší počet dětí a přes horší úmrtnostní poměry nejvyšší zastoupení seniorů. A podle současné demografické situace a předpokládaného vývoje by do této skupiny měla patřit i Česká republika.

Olomouc

Pro 10. olomoucké setkání (29. dubna 2009) organizátoři (ČDS a Středomoravská pobočka ČGS) zvolili téma – soužití mužů a žen. Nazvali je **Ženy a muži – spolupráce nebo soupeření? Ted' už máme, co jsme chtěly/i !** (?) a kromě *Vladimíra Poláška* (ČSÚ) vystoupili s příspěvky *Ladislav Lászlo* (partnerský poradce z Brna), *Bohdana Holá* (ČSÚ), *Irena Smolová* (Přírodovědecká fakulta UP Olomouc) a *Vlasta Šanteková* (farářka Církve československé husitské z Olomouce).

Nejdříve posluchače (opět v zaplněné posluchár-

ně) seznámil *Vladimír Polášek* s rozdíly mezi muži a ženami v ČR z hlediska základních demograficko-statistických údajů; podle počtu mužů a žen v letech 1920–2008, podle živě narozených (M 51,4 : Ž 48,6) a zemřelých (50,2 : 49,8) v letech 1998–2007, střední délky života 2007 (73,7 : 79,9), průměrného věku při 1. sňatku v roce 2008 (30,3 : 27,6), průměrného pořadí rozvodu v roce 2008 (1,22 : 1,21), vnitřního stěhování v letech 1999–2008 (48,2 : 51,8), imigraci (62,1 : 37,9) a emigraci (65,8 : 34,2) v letech 1999–2008.

Poté vystoupil *Ladislav Lászlo*, který po krátkém úvodu o tradičně vnímaném rozdílu mezi mužem a ženou (princip jang a jin) hovořil o současné krizi přirozenosti muže a ženy projevující se mimo jiné v tom, že ženy bojují proti mužům. Uvedl, že boj je doménou mužů (bojovat, opatrovat a chránit), kdežto přirozeností ženy (jin) je odevzdání a přijetí. Dnešní krize je krizí především mužských hodnot. Muži opět musí najít svou přirozenou mužskou sílu a prostor pro její projevení. Jenom tak se mohou ženy vrátit ke své přirozené energii, nebojovat s muži a začít mít důvěru v probíhající proces ve společnosti.

Irena Smolová se zaměřila na pozice žen ve vědě a výzkumu v přírodovědných oborech. Vycházela z výzkumného projektu NPV II MŠMT ČR „Inovativní medializace zapojení žen do vědy a výzkumu jako faktor posílení znalostní společnosti a rovných příležitostí a zvýšení konkurenceschopnosti v podmínkách rozvoje přírodovědných oborů“. Zátlm byly realizovány dva dílčí cíle: 1) struktura současného systému mediální podpory žen ve vědě a výzkumu a její srovnání s některými zeměmi (Slovensko, Itálie, Španělsko) a 2) názory studentů, doktorandů a absolventů přírodovědných oborů UP Olomouc na důvod volby studijního oboru, vč. vlivu informací na rozhodování o volbě studijního oboru a budoucí uplatnění, zkušenosti s hledáním zaměstnání po absolutoriu, stávající zaměstnanost doktorandů a absolventů, vztah k vědecko-výzkumné činnosti, názory na rovné postavení mužů a žen ve vědě.

Další přednášející *Bohdana Holá* (ČSÚ) hovořila o historii gender statistiky v Českém statistickém úřadu a o problému agregovaných statistických údajů, kterých nelze použít jako důkaz tak individuálního fenoménu, jakým je platová diskriminace.

Český statistický úřad se v minulosti podílel na šetřeních reprodukce a zdraví, která byla v roce 1997 nahrazena mezinárodně standardizovaným šetřením rodiny a reprodukce. Do roku 2000 probíhaly zpracování a publikace výsledků a analýz z tohoto šetření.

V roce 2001 byla v reakci na závěry Pekingské konference o ženách 1995, ke kterým se Česká republika připojila, založena *Rada vlády pro rovné*

příležitosti žen a mužů. Členem této Rady se stala i tehdejší předsedkyně ČSÚ *Marie Bohatá.* Ze závěrů konference ke statistice směřovaly čtyři základní doporučení:

- 1) všechny statistiky o jednotlivcích by měly být sbírány s rozlišením pohlaví,
- 2) všechny statistiky o jednotlivcích by měly být zpracovávány, publikovány a analyzovány s pohlavím jako primární proměnnou,
- 3) všechny statistiky by se měly snažit respektovat genderovou dimenzi,
- 4) ročenka gender statistiky je dobrý způsob, jak prezentovat problematiku široké veřejnosti.

ČSÚ na tato doporučení zareagoval tak, že rozpoznal gender statistiku jako samostatnou oblast, a počínaje rokem 2001 začal vydávat publikaci **Zaostřeno na ženy a muže**, která obsahuje podrobné tabulkové údaje pro odbornou veřejnost. V roce 2003 začal každé tři roky ve velkém nákladu vydávat brožurku pro širokou veřejnost. Gender statistika je součástí agendy samostatného oddělení specifických statistik obyvatelstva, které kromě výše zmíněných publikací vydává každoročně i genderové analýzy zaměřené na různá dílčí témata související s problematikou.

Ve druhé části se Bohdana Holá věnovala ukazateli Gender pay gap (rozdíl mezi mzdou žen a mužů), což je nejviditelnější ukazatel z oblasti

gender statistiky, o kterém se často hovoří jako o indikátoru mzdové diskriminace. Diskriminace se však definuje jako nižší mzda obdržena za stejnou práci. Problém je, že průměrná mzda muže a ženy je v podstatě nesrovnatelná, protože struktury zaměstnanosti a socioekonomických charakteristik žen a mužů (obor a stupeň vzdělání, počet let praxe, flexibilita, počet odpracovaných hodin, množství absencí atp.) jsou u mužů a žen diametrálně odlišné.

Na několika grafech a tabulkách demonstrovala odlišnosti struktur zachytitelných v oficiálně dostupných statistikách a ukázala, že GPG demonstruje spíše fenomén segregace než fenomén diskriminace a že v čase nedochází k výraznému průniku žen do mužských povolání, ale spíše k opačnému procesu, kdy muži pronikají do tradičně ženských povolání.

Vlasta Santeková hovořila o historii farářek v církvi československé husitské i o svých zkušenostech s misijní činností. Na konkrétních ukázkách z Bible demonstrovala, že záповěď kněžského řemesla pro ženy nepochází od Ježíše, ale že se objevila mnohem později. Zmínila rovněž 50leté výročí vysvěcení první české farářky, hovořila i o jejím odkazu, o sladění rodinného a farářského života a vyvracela předsudky proti ženám na postu farářek.

BŠ – hru – lf, VP – LL – IS – BH

K životnímu jubileu Václava Touška

Před šedesáti lety, dne 24. dubna 1949, se ve Zlíně narodil *doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.* Celý svůj profesní život věnoval působení v ekonomické geografii a geodemografii a je dlouholetým členem *České demografické společnosti*, stejně jako *České geografické společnosti*.

Je absolventem brněnské Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, na které v roce 1972 dokončil studia oboru matematika – zeměpis diplomovou prací na téma **Sídelní geografie města Hodonína**. Poté pokračoval v postgraduálním studiu na téže instituci a v roce 1975 úspěšně obhájil rigorózní práci na téma **Funkční klasifikace obcí Jihomoravského kraje**.

Od roku 1973 působil v Geografickém ústavu ČSAV v Brně, nejprve jako vědecký aspirant a odborný pracovník, později jako samostatný vědecký pracovník. V letech 1980–1990 byl vedoucím oddělení ekonomické geografie. Zde také získal v roce 1988 vědeckou hodnost kandidáta věd v oboru ekonomická geografie prací s geodemografickou tematikou: **Geografické hodnocení vybraných aspektů vývoje osídlení ČR (na příkladu střediskových obcí)**.

Od roku 1990 působí nejprve jako odborný asi-

stent, později jako docent na Katedře geografie (později Geografickém ústavu) PřF MÚ v Brně. Od roku 2000 je potom také ředitelem Výzkumného centra regionálního rozvoje, společného mezifakultního pracoviště Přírodovědecké a Ekonomicko-správní fakulty a Fakulty sociálních studií. V roce 2004 získává titul docenta v oboru humaní geografie na Univerzitě Komenského v Bratislavě prací **Geografické aspekty transformace českého průmyslu**. Od roku 2004 do roku 2007 také působí jako vedoucí katedry geografie PřF UP v Olomouci, kde je jeho hlavní působiště dodnes.

Ve své vědecké činnosti se jubilant věnoval zejména problematice obyvatelstva a sídel a tematické kartografie (aktualizovaná kartografická tvorba) a byl odpovědným řešitelem dvou významných mapových děl: **Atlasu ze sčítání lidu, domů a bytů v roce 1980** a zejména doposud nepřekonaného **Atlasu obyvatelstva ČSSR** z roku 1987. Také se podílel na tvorbě **Atlasu životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR** z roku 1992, který je také doposud hojně využíván. Kromě toho se na Masarykově univerzitě a později na Palackého univerzitě věnoval rozsáhlé vědecké

činnosti zejména v oblasti geografie průmyslu a geografie trhu práce, účastní se zpracování pěti projektů v rámci Grantové agentury ČR, Fondu rozvoje vysokých škol a byl také odpovědným řešitelem desítek výzkumných úkolů pro potřeby veřejné správy (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Ministerstvo vnitra ČR, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, kraje, okresy a městské úřady).

Nesmíme ale také opomenout jeho pedagogickou činnost. Ve svých přednáškách se věnuje zejména problematice geografie průmyslu, regionální geografii ČR, regionální politiky a regionálnímu rozvoji, metodám sociálně geografického výzkumu, geografické analýze trhu práce a geografickým aspektům správní struktury. Za svoje působení na vysoké škole vychoval celou řadu absolventů magisterského a postgraduálního studia a bez nadsázky lze mluvit o „Touškově škole“, která v tom nejlepším slova smyslu poznamenala už celé generace geografů.

Přejeme Václavu Touškovi mnoho sil a elánu do další práce a těšíme se na další setkávání s ním, která jsou vždy okořeněna jeho nezaměnitelným humorem a výjimečným lidským přístupem.

Vybraná bibliografie

Schmidt, Ralf – Toušek, Václav – Berényi, István und koll. *Ergebnisse der regional differenzierten Urbani-*

sierung in sozialistischen Ländern. Wissenschaftliche Mitteilungen 25. Leipzig: Institut für Geographie und Geoökologie der Akademie der Wissenschaften der DDR, 1988, 224 s.

Bína, Jan – Králová, Marie – Macka, Miroslav – Tomášek, Pavel – Toušek, Václav. *Vybrané aspekty geografie obyvatelstva a sídel ČSR* [Izbrannye aspekty geografii naselenija i naselennych punkto Češskoj socialističeskoj republiky, Selected Aspects of Geography of the Population and of Settlements in the Czech Socialist Republic]. *Studia geographica* 77, Brno: Geografický ústav ČSAV, 1984, 88 s.

Kolektiv. *Atlas ze sčítání lidu, domů a bytů 1980*. Česká socialistická republika. Brno, Praha, Harmanec: Geografický ústav ČSAV, Český statistický úřad, Vojenský zeměpisný ústav, Vojenský kartografický ústav, 1984, 30 mapových listů.

Kolektiv. *Atlas obyvatelstva ČSSR*. Brno, Praha, Bratislava: Geografický ústav ČSAV, Federální statistický úřad, Geodézie, Vojenský kartografický ústav, Slovenská kartografia, 1987, 24 mapových listů.

Kolektiv. *Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR* [Atlas of the Environment and Health of the Population of the ČSFR]. Brno, Praha: Geografický ústav ČSAV, Federální výbor pro životní prostředí, 1992, 21 mapových listů.

Bínek, Jan – Toušek, Václav – Galvasová, Iva. *Venkovský prostor – východiska, pojmy, typologizace*. In Bínek, J. a kol. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown, 2007, s. 13–27.

Pavel Ptáček

JUDr. Michal Illner se dožívá sedmdesáti pěti let

JUDr. Michal Illner se narodil 19. května roku 1934 v Praze. Po ukončení studia na Akademickém gymnáziu v roce 1952 stál před těžkou volbou. Jeho zájem o studium společnosti ho táhl ke společenským vědám, ale okolnosti, které v padesátých letech v tehdejší komunistické Československu panovaly, byly pro svobodomyšlné bádání ve většině společenskovědních oborů krajně nepříznivé. Nakonec se Michal Illner rozhodnul zapsat na Právnickou fakultu Karlovy University a po jejím úspěšném absolvování v roce 1956 začal pracovat jako podnikový právník. Myšlenka na to, že by se mohl profesně zabývat studiem společnosti a jejího fungování, ho však neopustila, takže když se v polovině 60. let naskytlá příležitost přihlásit se do konkurzu do oddělení metod a technik nově založeného *Sociologického ústavu ČSAV*, udělal to, uspěl, a tím zcela změnil svoji další profesijní dráhu.

V akademickém prostředí Sociologického ústavu se rychle adaptoval a brzy patřil k nepřehlédnutelným pracovníkům. Jeho profesnímu rozvoji nepochybně napomohlo i uvolnění politických poměrů ve druhé polovině 60. let, které nabídko řadu zajímavých příležitostí i pro nestraníky. Dob-

ře jazykově vybavený Michal Illner nově otevřených možností uměl využít. V roce 1967 odjel na stáž do Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung v německém Kolíně nad Rýnem. V roce 1968 získal na právnické fakultě titul JUDr. v oboru správního práva a úspěšně vykonal kandidátské zkoušky v oboru sociologie. Jeho další kariérní postup však byl významně zkomplikován násilným potlačáním Pražského jara. V letech 1969–1970 se mu sice ještě podařilo uskutečnit stáž na Bureau of Applied Social Research v New Yorku, ale po návratu byla jeho profesní kariéra náhle, a v mnohém ohledu nenapravitelně, narušena. Jako politicky nespolehlivému mu nebylo v době nastupující normalizace dovoleno obhájit již napsanou disertační práci, jako nestraníků ztratili šanci na kariérní postup v rámci Sociologického ústavu. Soustředění na výsostně nepolitické téma – sociální indikátory – mu umožnilo v ústavu zůstat a přechkat období nejtvrděší normalizace, aniž by se musel kompromitovat ideologickými úlitbami vládnoucímu režimu, jako to udělal mnoho sociologů jeho generace. Kniha **Sociální ukazatele**, kterou publikoval v roce 1980 spolu s kolegou *Fořetem*, je text, který si mohou bez obav přečíst

i dnešní studenti. Období normalizace bylo také dobou, kdy se Michal Illner začal stále více zapojovat do odborných aktivit stojících na pomezí sociologie a dalších oborově příbuzných věd. Z té doby pochází nejen jeho členství v České společnosti demografické, ale i celá řada profesních a přátelských vztahů s mnoha demografy a sociálními geografy.

Pád komunistického režimu v roce 1989 po dlouhých dvaceti letech znovu otevřel příležitosti ke svobodnému bádání v oboru, který byl Michalu Illnerovi nejbližší. Spolu s dalšími kolegy se aktivně podílel na znovuoobnovení Sociologického ústavu jako samostatného pracoviště v rámci Akademie věd. Stal se vedoucím oddělení, které se soustředilo na výzkum lokálních a regionálních aspektů společenské transformace, a svým tematickým zaměřením propojoval sociologii s demografií a sociální geografii. Stal se zástupcem ředitele a posléze byl po dvě volební období ředitelem ústavu. I přes své vytížení manažerskými a administrativními úkoly pokračoval ve své výzkumné práci. Jeho profesní témata zahrnovala lokální a regionální politiku, studium prostorových aspektů společenského vývoje a sociologii sídel. Jeho práce v těchto tematických oblastech si vydobyla značné renomé v domácích odborných kruzích i na mezinárodní scéně. To se promítlo v účasti v řadě mezinárodních projektů, z níž vzešlo mnoho jeho odborných článků, kapitol v knihách a knih. Z celé řady publikací Michala Illnera stojí za to jmenovat přinejmenším knižní publikace, jichž byl spolueditorem, a které měly ve vědecké komunitě největší ohlas: **Changing territorial administration in Czechoslovakia** (1992), **Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe** (1996), **Central Europe in Transition: Towards EU Membership** (2001), **Local Democracy in Post-Communist Europe** (2003).

Profesionální aktivity Michala Illnera po roce 1989 zahrnovaly také řadu funkcí v mezinárodních i domácích vědeckých a odborných organizacích – připomeňme členství ve *Standing Committee for the Social Sciences* Evropské nadace pro vědu a členství v Core Group tohoto výboru, členství v *Board of Research Committee 05 „Comparative studies in local government and politics“* mezinárodní politologické asociace *IPSA*, předsednictví v *Podoborové komisi sociologie a členství v Oborové komisi společenských věd Grantové agentury ČR*, členství v hlavním výboru *Masarykovy české sociologické společnosti*, členství v *České statistické radě* nebo členství ve vědeckých radách *Akademie věd ČR*, *Fakulty sociálních věd UK*, *Ministerstva zahraničních věcí ČR* a *Ministerstva životního prostředí ČR*. Přes všechny aktivity si Michal Illner vždy našel čas na to, aby předával svoje zkušenosti studentům. Již od roku 1990 pravidelně vyučuje na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK. Od roku 1992 přednáší i na Fakultě sociálních věd UK.

V roce 2001, po skončení druhého volebního období ve funkci ředitele Sociologického ústavu, se Michal Illner vrátil zpět z pracovního ředitele mezi kolegy do oddělení Lokální a regionální studia, kde pokračuje v práci na svých oblíbených odborných tématech. Ačkoliv dnes kromě členství v Dozorčí radě již Michal Illner nezastává v Sociologickém ústavu žádnou významnou exekutivní funkci, nelze o něm žádným případě říci, že je „řadovým pracovníkem“. Svými zkušenostmi, odbornými znalostmi, profesionálními kontakty, ale i silou své osobnosti a povahou výrazně vybočuje z jakékoliv řady. Přejeme mu do dalších let mnoho zdraví, elánu a úspěchů jak v soukromém, tak profesionálním životě. Jsme rádi, že můžeme být jeho spolupracovníky.

Tomáš Kostecký

Mezinárodní konference Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti, Praha

Ve dnech 5. a 6. února 2009 se v Praze konala mezinárodní konference **Rodičovská péče a politika zaměstnanosti „kolize nebo komplementarita?“** pořádaná *Českým předsednictvím v radě EU* a dnes již bývalým místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí *Petrem Nečásem* za podpory *Evropské komise*. (Podrobnější informací o konferenci najdete na Demografickém informačním portálu dostupném z: www.demografie.info.)

Konference byla zaměřena na **problematiku vztahu rodinné politiky, resp. domácí rodičov-**

ské péče o děti a politiky zaměstnanosti. Pořadatelé a účastníci chtěli upozornit na význam domácí rodičovské péče o děti pro zdravý vývoj dítěte s tím, že politika zaměstnanosti nesmí být důvodem pro omezování svobody rodičů v rozhodování o způsobu zabezpečení péče o děti v rané fázi jejich života. Rodičům by měla být ponechána možnost individuální domácí péče bez důsledku sociálního či ekonomického znevýhodnění, což samozřejmě neznamená kolizi s cíli podpory jiných, nerodičovských typů péče o děti. Cílem konference bylo ukázat, že obě varianty nejsou

v rozporu, ale že se vzájemně doplňují a pomáhají společně vytvářet takové prostředí, v němž mohou jednotlivci a rodiny naplnit své představy o rodinném a soukromém životě.

Účastníky přivítal *Petr Nečas*. Na něj navázal Evropský komisař pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti *Vladimír Špidla* připomenutím tzv. Barcelonských kritérií stanovených členskými státy EU, kde hrají významnou roli zařízení péče o děti, přispívající k rozvoji dětí a k jejich růstu.

Poté francouzská státní tajemnice odpovědná za oblast rodiny *Nadine Morano* nastínila situaci ve Francii, kde je nejvyšší porodnost v Evropě za současné vysoké zaměstnanosti žen, což je podpořeno velmi širokou nabídkou rozmanitých forem péče o dítě při zohlednění pracovních i geografických podmínek. V odlišné situaci se nachází Itálie, kde je nízká účast žen na pracovním trhu a zároveň nízká úroveň porodnosti. Italská ministryně pro rovné příležitosti a rodinu *Mara Carfagna* uvedla, že cílem politiky přátelské rodině proto je zvýšení porodnosti a nárůst zaměstnanosti žen o 5 % za současné podpory harmonizace práce a rodiny.

V úvodní přednášce nazvané **Rozvoj bez dětí?** přednesl ředitel Ústavu finančního a daňového práva Univerzity Heidelberg v Německu *Paul Kirchhof* sedm úvah týkajících se budoucí existence Evropy:

- 1) růst je možný jen tehdy, když budou růst i děti – ve společnosti se usiluje o ekonomický růst, který však závisí na tom, zda budou dorůstat děti, které budou v budoucnu produkovat hodnoty; dobrá rodinná politika je tedy v podstatě hospodářskou politikou,
- 2) trojí konflikt, před kterým stojí mladí lidé – 1. chtějí rodinu a děti, 2. chtějí vykonávat své povolání, 3. děti vyžadují čas svých rodičů, péče o děti je věcí a právem rodičů a děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči,
- 3) vztah mezi rodinou a zaměstnáním – musíme bojovat o to, aby mladé rodiny mohly přijmout nabízenou svobodu, rodičům pečujícím o děti by se měl odvádět adekvátní rodičovský plat,
- 4) otázka, zda v Evropě změnit průběh pracovních drah, tj. zda by se neměla změnit studijní a výdělečná dráha dnešních mladých lidí,
- 5) mezigenerační smlouva – rodina poskytuje pro mezigenerační smlouvu to nejdůležitější, poskytuje jednoho z partnerů této smlouvy – děti; proto musejí být na prvním místě v mezigenerační smlouvě matky a rodiny, které vychovávají děti, by měly dostat vyšší důchod než bezdětní,
- 6) daňové právo – upravit daň z příjmu tak, aby rodiče danili jen ty příjmy, které patří jim, nikoliv ty, které investovali do dětí,

7) rodinná politika je důležitá politika svobody – v rozmanitosti, autonomii a svobodě rodin tkví budoucnost států a celé Evropy.

V prvním tématickém bloku – **Moderní rodinná politika a její vztah k zaměstnání a rovným příležitostem** zazněly příspěvky *Spiridona Paraskewopoulose* z Univerzity v Lipsku **Moderní rodinná politika a její vztah k politice zaměstnanosti**, *Lubomíra Mlčocha* z Institutu ekonomických studií Univerzity Karlovy v Praze **Rodina jako priorita: sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná** a *Chiary Saraceno* **Od požadavků na péči k cílům rovných příležitostí ve prospěch žen i dětí** z Výzkumného centra pro sociální vědy v Berlíně.

Ve druhém bloku věnovaném tématu **Rodičovství jako povolání** vystoupili *Jay Belsky* z Ústavu pro studium otázek dětí, rodiny a sociálních věcí Birkbeck University of London s referátem **Když si rodiče mohou vybrat, jak vychovávat děti a pečovat o ně – proč a jak na to**, *Catherine Hakim* z Katedry sociologie London School of Economics s přednáškou **Sociální politika – pilíř rodičovství a činnosti ve prospěch rodiny**, *Wolfgang Bergmann*, ředitel Ústavu dětské psychologie a výukové terapie v Hannoveru s příspěvkem **Vyslov moje jméno a budu vědět, kdo jsem** a poté *Simon Chapple* z OECD s příspěvkem **Pohled OECD na rodičovskou péči o dítě**.

Druhý den konference zahájil přednáškou **Jak udržet rodinu v době demografické krize a stavu nouze ve vzdělání** předseda Pontifikální rady pro otázky rodiny ze Svaté stolice *Ennio Antonelli*.

První blok druhého dne **Formy veřejné podpory rodičů pečujících celodenně o děti** otevřel *Guillermo Barrios Baudor* z Univerzity krále Juana Carlose v Madridu referátem **Přiblížení tématu z hlediska pracovního práva a sociálního zabezpečení**. Na něj navázal *Günter Danhel* z Ústavu pro otázky manželství a rodiny v Rakousku příspěvkem **Právo rodičů na výchovu – ale i povinnost**. Následovaly příspěvky *Stéphane Buffetaut* z Evropského hospodářského a sociálního výboru, *Observatoře* udržitelného rozvoje z Belgie **Státní finanční podpora rodičům při celodenní péči o dítě – diversifikace za účelem efektivnosti** a *Wolfganga Mazala* z Vídeňské Univerzity a Rakouského ústavu pro studium rodiny **Hledání rovnováhy mezi prací a rodinou – utváření života (reality!)**. **Sladění rodiny a práce, uznání školy a veřejného sektoru z pohledu práva**.

Další blok druhého dne konference nesl název **Srovnání alternativních forem podpory péče o děti v jednotlivých zemích EU: Komplementarita rodičovské péče a inovativních forem nerodičovské péče o děti**. Jako první vystoupil *Allan C. Carlson*, předseda Howard Center a ředitel

Centra pro studium otázek rodiny v Americe s příspěvkem **Rozšiřování volby možností péče o děti pro všechny rodiny**. Poté hovořila *Marta Korintus* z Ústavu sociální politiky a práce na téma **Úkoly a budoucnost služeb péče o děti v Maďarsku** a *Helen Penn* z University of East London z Velké Británie vystoupila s referátem **Mají všichni stejný názor na péči o děti? Problémy s vymezením a řízením**. Tuto sekci uzavřel *François Héran* z Národního ústavu pro demografická studia ve Francii příspěvkem **Rodinná politika a formy podpory péče o děti v členských zemích EU**.

Poslední tematický blok konference byl zaměřen na **Kompetence v rodinné politice mezi národní a nadnárodní úrovní**, kde vystoupili *Eleanor Sharpston*, generální advokátka Evropského soudního dvora v Lucembursku s prezentací **Vývoj kompetencí v rodinné politice EU**, *Josef Isensee* z Univerzity v Bonnu, Fakulty práva a státu – Juridicum s příspěvkem **Rodinná politika Evropské unie? O hranicích nadnárodních kompetencí**, *Yves Roland-Gosselin* z Konfederace organizací pro rodinu v Evropské Unii (COFACE) ve Francii s přednáškou nazvanou **Evropská rodinná politika: rodinná dimenze evropských politik a iniciativ** a *Eleanore Hostasch*, předsedkyně Skupiny expertů pro demografické otázky Evropské komise s referátem **Modernizace rodinných politik: jaká je role EU?**.

Po tematickém bloku následovala **panelová diskuse s představiteli nestátních neziskových organizací**, které zastupoval *Albin Nees* z Německého svazu pro otázky rodiny, *Jana Jamborová* z belgické mezinárodní organizace Nové ženy pro Evropu (NWFE), *Jana Hainsworth* z Organizace EUROCHILD sídlící v Belgii a *Thérèse Murphy* z Evropských ženských lobby.

Závěrečné slovo konference pronesla *Anna Záborská*, předsedkyně Výboru pro práva žen Evropského parlamentu a *Jérôme Vignon* z Evropské komise v Belgii.

V úplném závěru konference proběhla **prezentace předsednické trojky**. Francii v ní zastupovala *Florence Lianos*, zástupkyně ředitele zodpovědná za politiky týkající se dětí, rodiny a seniorů na Vrchním ředitelství pro sociální akci Ministerstva práce, sociálních vztahů, rodiny a solidarity, za Švédsko se představil *Joakim Pettersson*, poradce ministra pro sociální věci na Ministerstvu zdraví a sociálních věcí a Českou republiku reprezentoval *Marián Hošek*, náměstek ministra pro sociální služby, veřejnou správu a sociálně-právní ochranu Ministerstva práce a sociálních věcí. V jejich vystoupeních opět zazněly nejdůležitější body týkající se tématu konference, mezi které lze zařadit nutnost svobodné volby, slučitelnost rodiny a zaměstnání, dostupnost a kvalitu zařízení denní péče o děti a ocenění rodičovské péče o děti.

Kamila Svobodová

Centrum pro hospodářské a sociální dějiny při Filozofické fakultě Ostravské univerzity

V květnu 2008 vzniklo v Ostravské univerzitě *Centrum pro hospodářské a sociální dějiny* (Centrum HSD) jako excelentní výzkumné pracoviště. Jeho badatelskou náplň tvoří projekt s názvem **Ekonomické a sociální faktory historického procesu modernizace**, který je zde chápán ve smyslu definice sociologa *Reinharda Bendixe* jako „určitý specifický typ ekonomické a sociální změny, který nastoupil v Evropě v 18. stol. a spočíval v hospodářském a politickém pokroku pionýrských společností a v na něj navazujícím procesu změn v retardovaných zemích“. Pro historický výzkum převzali tuto definici němečtí sociální historikové *Hans-Ulrich Wehler* (historische Sozialwissenschaft) a *Jürgen Kocka* či rakouský badatel *Michael Mitterauer* (kritische Sozialgeschichte). V jejich pojetí byla modernizace chápána jako proces přechodu od tradiční k moderní společnosti.

V tomto duchu mají pracovníci Centra HSD v úmyslu zkoumat na příkladu české části Slezska a severovýchodní Moravy v širším evropském

kontextu základní procesy, které působily na změnu společenského systému, tzn.

- 1) moderní industrializaci,
- 2) utváření občanské společnosti a adaptace sociálních skupin tradiční společnosti na nové společenské podmínky (šlechta, měšťanstvo, selské vrstvy apod.),
- 3) profesionalizace,
- 4) důsledky industrializace na populační vývoj, migrace, sociální struktury apod.,
- 5) proměny mentalit a utváření nových „mentálních map“,
- 6) proces alfabetyzace a úloha vzdělání.

Pracovní skupiny Centra HSD by se měly v rámci předložených témat věnovat podrobněji také dolním vrstvám společnosti či modernizaci agrárního sektoru. Duší projektu a vědeckým ředitelem Centra HSD je *Milan Myška*, jenž tuto problematiku dlouhodobě zpracovává na katedře historie Ostravské univerzity a přivedl k ní řadu svých žáků. Vytvořil kolem sebe kolektiv badatelů z katedry historie i jiných pracovišť, např. Vy-

soké školy báňské v Ostravě, Archivu města Ostravy, Muzea Mohelnice apod. Součástí výzkumného plánu se stala mj. problematika populačního vývoje a proměn populačního chování v moderní společnosti. Skupina pod vedením *Lumíra Dokoupila* by se měla zaměřit na základní demografické aspekty vývoje v průběhu 19. století a na počátku 20. století ve Slezsku a na severovýchodní Moravě.

Již v minulém roce vydalo Centrum HSD několik publikací, které navazují na jeho koncepci, i když pochopitelně ještě nemohou být chápány jako jeho přímé výstupy vzhledem k dosavadnímu krátkodobému působení Centra. *Petr Popelka* je autorem klasické podnikové monografie s výmluvným názvem **Dějiny Moravských chemických závodů**¹⁾. *Milan Myška* připravil s kolektivem spolupracovníků jednak druhý svazek **Historické encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska**²⁾, jednak první svazek **Pramenů k hospodářským a sociálním dějinám novověku**³⁾. *Pavel Kladiwa*, *Andrea Pokludová* a *Renata Kafková* vydali v rámci výzkumu procesu utváření občanské společnosti druhý díl publikace **Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914**⁴⁾. Z konference **Šlechtic-podnikatelem, podnikatel-šlechticem**, která se konala již na podzim 2007, byl organizátory *Jiřím Brňovjákem* a *Alešem Zářickým* vydán s podporou Centra stejnojmenný sborník příspěvků⁵⁾. Před nedávnem spatřily světlo světa další tři studie, a to druhé, rozšířené vydání monografie *Martina Jemelky* **Na Šalomouně**⁶⁾ z prostředí ostravské dělnické kolonie, **Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848-1914**⁷⁾ *Kamila Rodana*, které vycházejí z výzkumného záměru na téma modernizace agrárního sektoru, a v neposlední řadě **Zrození Baťovy průmyslové metropole**⁸⁾ *Ondřeje*

Ševečka. Centrum rovněž přispělo k pokračování **Biografického slovníku Slezska a severní Moravy**, jemuž vyšel již 11. sešit nové řady (tzn. 23. sešit)⁹⁾.

Radek Lipovskí

¹⁾ Popelka, P. *Dějiny Moravských chemických závodů*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 160 s. ISBN 978-80-7368-526-3.

²⁾ Myška, M. a kol. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska II*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 448 s. ISBN 978-80-7368-476-1.

³⁾ Myška, M. – Zářický, A. a kol. *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku I*. Ostrava 2008. ISBN 978-80-7368-585-0.

⁴⁾ Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. Díl II. Svazek 1. Muži z radnice. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 751 s. ISBN 978-80-7368-595-9.

⁵⁾ Brňovják, J. – Zářický, A. (eds.). *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století*. Nobilitas in historia moderna, Tomus 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 327 s. ISBN 978-80-7368-478-1.

⁶⁾ Jemelka, M. *Na Šalomouně. Společnost a každodenní život v největší moravskoostravské hornické kolonii (1870–1950)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7368-588-1.

⁷⁾ Rodan, K. *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848–1914. (Základní vývojové tendence)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 330 s. ISBN 978-80-7368-630-7.

⁸⁾ Ševeček, O. *Zrození Baťovy průmyslové metropole. Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938*. České Budějovice: Veduta & Ostravská univerzita, 2009. 416 s. ISBN 978-80-86829-42-5.

⁹⁾ Myška, M. – Dokoupil, L. a kol. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada 11. (23.) Ostrava: Ostravská univerzita 2008. 160 s. ISBN 978-80-7368-477-8.

ROZVODY V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 1991 – 2006 ANEB CO LZE NAJÍT V HLÁŠENÍ O ROZVDU (2. pokračování)

Hlášení o rozvodu, ze kterého vychází statistika rozvodovosti, obsahuje různorodé údaje, nejen ty nutné potřebné k zhodnocení demografického procesu – rozvodovosti. Údaji z hlášení, které se týkají průběhu procesu samotného rozvodového řízení, jsme se již v Demografii zabývali (2008, 50: s. 213–218), nyní se budeme věnovat právě demografické oblasti.

Rozvedené osoby podle údajů v Hlášení o rozvodu

Osoby, které byly u českého soudu rozvedeny, jsou v hlášení charakterizovány datem narození, státním občanstvím, nejvyšším dokončeným vzděláním a pořadím rozvodu. Všechny tyto jmenované údaje společně s příčinou rozvratu manželství jsou v hlášení uváděny pouze u těch řízení, která skončila schváleným návrhem na rozvod manželství. V této části přehledů tedy mluvíme výhradně o uskutečněných rozvodech, nevěnujeme se jinak ukončeným rozvodovým řízením.

Stejně jako ostatní demografické procesy také rozvodovost silně souvisí s dosaženým věkem osob. Věk rozvedeného muže/ženy se však v hlášení neobjevuje přímo, součástí statistického zpracování je jeho výpočet z uvedeného **data narození** (před rokem 1995 bylo uváděno celé rodné číslo) a data rozvodu, které symbolizuje datum odeslání hlášení, uvedené v tiskopise¹⁾.

Věkově specifické míry rozvodovosti lze nejjednodušeji vypočítat jako tzv. redukované, kdy se počet rozvodů osob daného věku vztahuje ke střednímu stavu obyvatel daného věku ve sledovaném roce. Rozložení hodnot těchto měř přitom výrazně souvisí s charakterem sňatečnosti, tj. s tím, kdy muži/ženy do manželství vstupují, a tedy v jakém věku se mohou rozvést. Ve sledovaném období 1991 až 2006 byly změny ve sňatečnosti velmi výrazné a v souladu s tím posunuly redukované míry rozvodovosti své těžiště i intenzitu do zcela jiné oblasti než před patnácti lety.

Tab. 1 Redukované míry rozvodovosti podle pohlaví a věku (Reduced rates of divorce by sex and age)

Věková skupina	1991	1994	1997	2000	2003	2006	1991	1994	1997	2000	2003	2006
	Muži						Ženy					
15–19	0,17	0,10	0,02	0,02	0,02	0,01	1,10	0,67	0,24	0,14	0,09	0,07
20–24	8,95	8,10	5,53	3,01	1,92	1,19	17,77	15,88	11,58	6,97	5,28	3,56
25–29	17,47	18,19	17,20	12,60	10,37	6,98	19,04	20,29	20,67	17,28	15,08	11,95
30–34	15,71	16,92	18,05	16,98	17,10	14,42	14,30	16,15	17,85	17,02	19,38	17,20
35–39	13,25	13,88	15,65	14,93	18,17	17,18	12,42	13,08	14,87	14,08	17,45	17,66
40–44	10,83	11,49	12,67	12,15	15,06	15,88	8,87	9,83	10,91	10,60	13,78	14,39
45–49	7,14	8,23	9,17	9,11	11,83	11,91	5,12	5,90	6,99	7,37	9,18	9,63
50–54	4,17	4,86	5,60	5,73	7,20	8,03	2,56	2,90	3,52	4,03	4,90	5,45
55–59	2,36	2,37	2,98	3,42	3,97	4,26	1,26	1,16	1,56	1,63	2,29	2,51

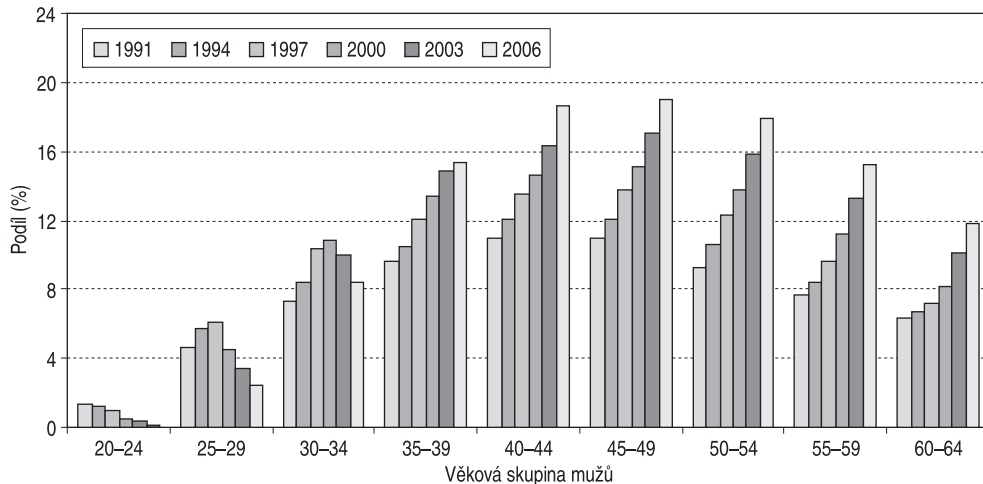
Zatímco v roce 1991 byla nejvyšší redukovaná míra rozvodovosti žen ve věku 25 let, dnes se podle tabulek sňatečnosti pouze 22 % žen stihne do tohoto věku vdát. V důsledku odkládání prvních sňatků do vyššího věku se nyní nejvyšší redukované míry rozvodovosti pohybují u žen ve věkovém intervalu 33 až 39 let, u mužů mezi věky 35 a 43 let, dosahující hodnot kolem 18 ‰. Změny ve sňatečnosti se v úrovni rozvodovosti podle věku začaly znatelněji projevit od 2. poloviny 90. let, kdy se počty rozvádějících v mladším věku významně snížily. Naopak od počátku 21. století je zřejmý trend výraznějšího zvyšování úrovně rozvodovosti zhruba od 35 let věku.

Hodnotícím kritériem rozvodovosti (z hlediska věku) může být také podíl rozvedených osob v určité věkové skupině (k 31. 12. daného roku, kdy máme k dispozici bilanci obyvatelstva podle rodinného stavu). Obdobně jako redukované míry odráží nejen změnu v rozvodovosti, ale také sňatečnosti. Klíčovým

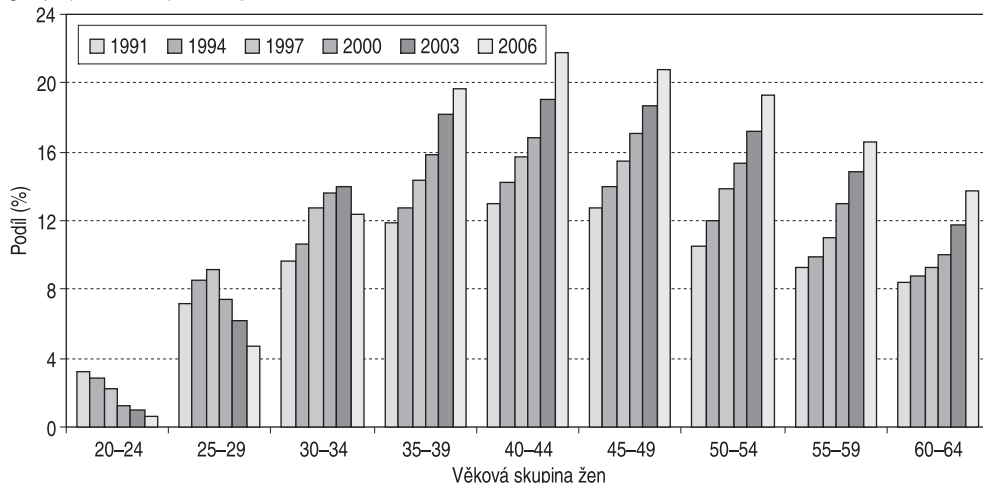
¹⁾ Počínaje rokem 2007 je používán k výpočtu věku nově zařazený údaj v hlášení – datum právní moci rozsudku, v kombinaci s datem narození.

procesem je zde společně s růstem rozvodovosti a odkládáním prvních sňatků také snižování úrovně opakované sňatečnosti. Druhý jmenovaný proces vede k poklesu podílu rozvedených v mladších věkových skupinách, první a třetí k jeho zvyšování ve vyšším věku. Jako „hraniční“ se jeví věk 35 let.

Graf 1 Podíl rozvedených v pětiletých věkových skupinách (k 31. 12.), muži [Share of divorced people in five-year age groups (as of 31. 12.), men]

Graf 2 Podíl rozvedených v pětiletých věkových skupinách (k 31. 12.), ženy [Share of divorced people in five-year age groups (as of 31. 12.), women]

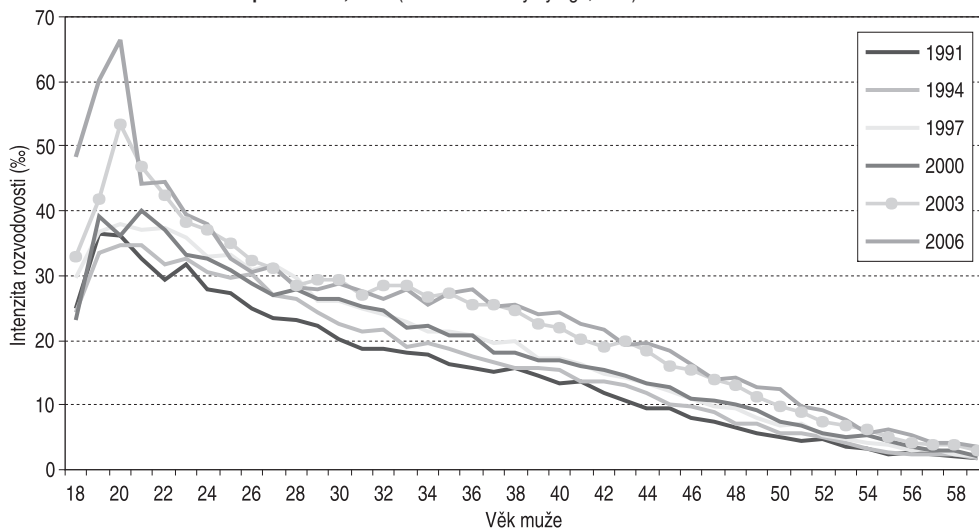
Vývoj podílu rozvedených v jednotlivých věkových skupinách je obdobný u obou pohlaví, přičemž v daném věku je vždy vyšší podíl rozvedených žen než mužů. Relativně nejvíce rozvedených žije mezi 45–49letými muži (zastoupení rozvedených zde postupně vzrostlo z 11 % až na 19 %) a mezi 40–44letými ženami (na počátku 90. let 13 %, na konci roku 2006 až 22 %). Nejstabilnější zastoupení rozvedených osob vykazovala v období 1991–2006 věková skupina 30–34 let, a to v průměru 9,4 % u mužů a 12,4 % u žen. Nejmladší věková skupina 15–19 let není v grafech 1 a 2 zakreslena, neboť hodnoty jsou velmi malé (pod 1 %), ale je nutné uvést, že se podíl rozvedených v této věkové skupině změnil velmi výrazně, o více než 90 %: u mužů poklesl z 0,12 na 0,01 %, u žen z 0,59 na 0,03 %.

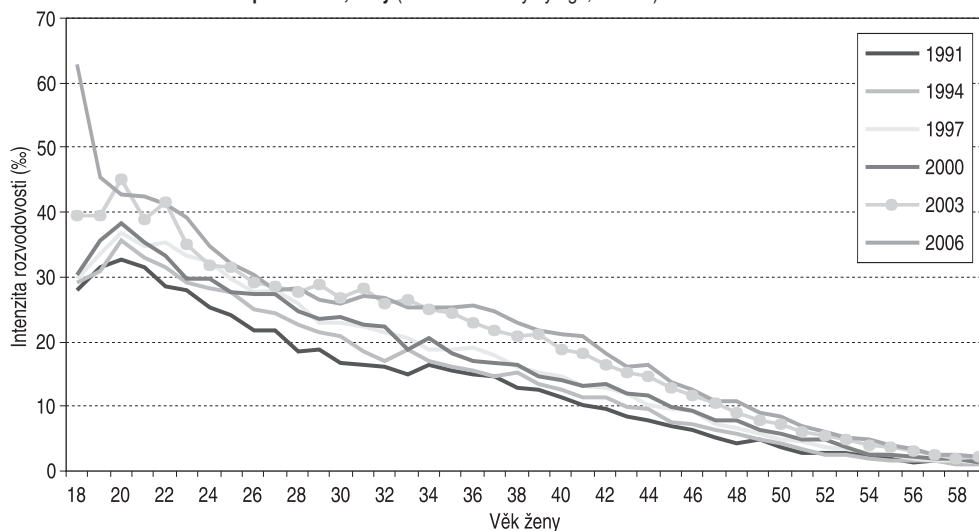
Intenzitu rozvodovosti v závislosti na věku lépe popisují tzv. čisté míry, porovnávající počet rozvodů pouze s osobami, které se reálně mohou rozvést (tj. s ženatými, resp. vdanými). Tyto intenzitní ukazatele se od počátku 90. let v určitém směru nezměnily: udržely si svá maxima v nejmladších věkových skupinách (graf 3 a 4). Avšak podstatně se změnila jejich úroveň. Zatímco v roce 1991 se ve věku 20 až 24 let průměrně rozvedlo 30 žen z tisíce vdaných, roku 2006 stálo u rozvodu průměrně 42 z tisíce vdaných žen této věkové skupiny. U ženatých mužů byl vývoj obdobný: ve věkové skupině 20–24 let stoupla intenzita rozvodovosti z 33 na 51 ‰.

Růst intenzity rozvodovosti podle věku se týkal všech věkových skupin. Největších změn doznala rozvodovost u mužů po 45. roku věku a u žen po 40. roku věku, která se oproti roku 1991 více jak zdvojnásobila. Naopak nejstabilnější vývoj intenzit rozvodovosti byl zaznamenán pro věkovou skupinu 25–29 let.

Graf 3 Intenzita rozvodovosti podle věku, muži (Divorce intensity by age, men)

Graf 4 Intenzita rozvodovosti podle věku, ženy (Divorce intensity by age, women)

Rostoucí trend rozvodovosti byl přerušen pouze na přelomu století, kdy úroveň rozvodovosti ovlivnila novelizace zákona o rodině (s účinností od 1. 8. 1998). Intenzity rozvodovosti podle věku se tak v roce 1999 vrátily na úroveň roku 1991, v mladších věkových skupinách byly dokonce ještě nižší (tab. 2).

Tab. 2 Intenzita rozvodovosti podle pohlaví a věku (II. hl. soubory) [Intensity of divorce by sex and age (cohort-period specific events)]

Věk	Muži						Ženy							
	1991	1994	1997	1999	2000	2003	2006	1991	1994	1997	1999	2000	2003	2006
15–19	17,2	8,3	9,0	8,0	9,0	16,8	23,4	14,4	12,6	12,8	8,6	11,1	30,1	29,3
20–24	33,2	33,4	37,0	30,6	37,2	44,6	50,9	30,4	32,0	34,6	26,8	34,4	40,0	42,2
25–29	25,3	28,8	31,7	23,2	29,4	32,7	32,2	22,2	25,4	28,6	21,1	27,3	29,7	30,5
30–34	19,6	21,7	24,8	18,8	25,0	28,5	27,7	16,5	19,2	22,0	16,5	22,1	27,1	26,2
35–39	16,2	17,6	20,6	15,0	20,0	25,9	26,3	14,8	15,6	18,1	13,3	17,7	22,9	24,7
40–44	12,8	14,3	15,9	12,2	16,0	20,7	22,5	10,3	11,6	13,4	10,5	13,3	17,8	19,5
45–49	8,2	9,5	11,1	9,0	11,5	15,3	16,5	6,0	7,1	8,5	7,3	9,2	11,6	12,7
50–54	4,7	5,5	6,4	5,8	6,8	8,8	10,4	3,2	3,4	4,4	4,1	5,0	6,2	7,0
55–59	2,6	2,6	3,4	2,8	3,9	4,6	5,1	1,6	1,4	1,9	1,9	2,1	2,9	3,3
mrm*)	11,5	12,2	13,1	9,6	12,2	14,0	13,6	11,4	12,2	13,1	9,7	12,2	14,0	13,7

Pozn.: *) Míra rozvodovosti manželství = počet rozvodů k celkovému počtu manželství (ženatých mužů / vdaných žen).

Součástí statistického zjišťování je tradičně údaj o nejvyšším dokončeném **vzdělání**, nicméně od roku 2005 je vyplnění této položky v hlášení dobrovolné²⁾. Ve více než polovině případů se rozvádějí manželé stejného stupně vzdělání, což koresponduje se vzdělanostní homogenitou sňatků. Obecně je nejvíce uváděno vzdělání střední bez maturity (u mužů zhruba 50 %, u žen 40 %), následuje skupina středního vzdělání s maturitou (20–30 % mužů a 30–40 % žen). Třetí nejčetnější skupinu tvoří rozvedení se základním vzděláním, v průběhu let ovšem jejich zastoupení pokleslo z více jak dvaceti na zhruba deset procent. Nejméně osob uvádí při rozvodu nejvyšší vzdělanostní kategorii, tedy ukončené vysokoškolské vzdělání. Jejich podíl se však postupně zvyšuje, počínaje rokem 2003 u mužů dokonce převyšuje skupinu rozvodů mužů se základním vzděláním.

Od roku 1991 máme k dispozici údaje o rozvodech podle vzdělání manželů také ve vzájemné kombinaci podle délky trvání manželství a roku sňatku. Můžeme tedy při srovnání se vzdělanostní strukturou původních sňatků, při předpokladu ukončeného vzdělání snoubenců v době sňatku, vypočítat úhrnnou rozvodovost zvláště pro jednotlivé kombinace vzdělání manželů. Při zachování intenzit rozvodovosti roku 2006 by se do 15 let od sňatku rozvedlo 33 % manželství. Relativně nejméně rozvodů by ukončilo manželství muže VŠ a ženy SŠ s maturitou a dvou vysokoškoláků (19, resp. 23 %), naopak nejvíce rozvodů by se týkalo manželství dvou absolventů SŠ bez maturity, partnerů se základním vzděláním a svazků muže základního vzdělání se ženou vysokoškolačkou (40–50 %). Rozvody vysokoškolsky vzdělaných osob přichází z průměru déle po sňatku než u osob nižších vzdělanostních kategorií.

Struktura rozvodů **podle pořadí** zůstává dlouhodobě neměnná. Opakované rozvody tvoří přibližně pětinu všech rozvodů v České republice, a to v případě mužů i žen. Zastoupení rozvodů vyššího pořadí se však pochopitelně liší v závislosti na věku rozvedených, jsou pozorovány také územní rozdíly v hodnotách tohoto ukazatele.

Dalším diferenačním faktorem rozložení rozvodů podle pořadí je vzdělání osob. Relativně nejvíce rozvodů druhého či vyššího pořadí je zaznamenáváno u osob se základním vzděláním, a to u mužů i u žen. V roce 2006 rozvedené ženy se základním vzděláním procházely rozvodem ve 28 % opakovaně, zatímco vysokoškolsky vzdělané ženy pouze ve 14 % případech. Pro vzdělanostní skupiny žen platí, že čím vyšší stupeň vzdělání, tím nižší zastoupení opakovaných rozvodů. U mužů je situace odlišná v tom, že zastoupení opakovaných rozvodů je ve všech vzdělanostních kategoriích, vyjma základního, kde je vyšší (poslední léta 24–25 %), přibližně stejné, a to na úrovni 17 až 20 % (tab. 3).

V období 1991–1994 byla součástí hlášení položka **národnost**. Celkem 93–95 % rozvedených uvedlo českou (moravskou, slezskou) národnost, z ostatních národností připadla většina na slovenskou (v roce 1991 až 68 %, v dalších letech 56–61 % z jiných národností než české).

V roce 1995 nahradilo položku národnost zjišťování **státního občanství**. V průběhu sledovaných let

²⁾ Dva roky byly při zpracování aplikovány autokorekce, po jejich odstranění v roce 2007 nebylo vzdělání zjištěno u 18 % žen a 18 % mužů.

Tab. 3 Zastoupení opakovaných rozvodů podle pohlaví a vzdělání (%) (Percentage of repeat divorces by sex and education)

Vzdělání	1991	1994	1997	2000	2003	2006	1991	1994	1997	2000	2003	2006
	Muži						Ženy					
ZŠ	21,9	21,3	22,8	24,7	24,0	25,2	26,7	25,4	26,7	28,3	27,7	28,1
SŠ bez maturity	17,4	16,7	18,4	19,4	19,0	19,7	17,3	16,9	18,5	18,7	19,6	19,9
SŠ s maturitou	17,2	16,0	17,6	18,1	17,3	19,1	15,3	14,5	15,3	15,8	16,4	16,5
VŠ	16,0	16,6	17,9	19,3	19,5	19,3	13,4	11,0	13,3	14,0	13,7	14,2
Celkem	18,2	17,4	18,8	19,7	19,1	20,0	19,1	17,7	18,7	18,8	19,0	19,2

rostl počet rozvedených manželství s alespoň jedním cizím státním příslušníkem nepřetržitě, v posledních letech se tempo růstu zrychlovalo. Stále se však pohybuje v řádu jednotek procent: v roce 2006 bylo takových rozvodů 6,0 % z celku, z rozvedených mužů bylo cizími státními příslušníky 3,7 %, z rozvedených žen 2,6 %. Roste taktéž počet rozvodů dvou cizích státních příslušníků, z čehož největší část tradičně připadá na manželství dvou občanů Slovenské republiky.

Škála zaznamenaných státních občanství vždy byla mnohem širší u mužů – cizinců než u žen – cizinek, u obou pohlaví se přitom v uplynulých letech rozšířila: v prvním roce zjišťování státního občanství (1995) bylo u mužů zaznamenáno 51 různých občanství, u žen 32 (včetně ČR, vyjma kategorie ostatní a nezjištěno), do roku 2006 se tento počet zvýšil na 81, resp. 47. Přestože roste rozmanitost zaznamenaných státních příslušností, cizinci jsou dlouhodobě koncentrováni v určitých skupinách občanství. Mezi čtyřmi nejčetnějšími se po celé sledované období střídala pouze šestice státních příslušností – občané Slovenska, Německa, Polska, Vietnamu, Ruska a Ukrajiny. U žen přitom nejčetnější skupiny zahrnují relativně více událostí než u mužů.

Tab. 4 Rozvody podle státního občanství (Divorces by citizenship)

Ukazatele	1995		1997		2000		2003		2006	
Celkem rozvodů	31 135		32 465		29 704		32 824		31 415	
– dva občané ČR	30 419		31 605		28 700		31 459		29 543	
– jeden cizinec	677		817		958		1 316		1 786	
– oba cizinci	39		43		46		49		86	
Podíl rozvodů s alespoň 1 cizincem (%)	2,3		2,6		3,4		4,2		6,0	
Rozvedený cizinec	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena
Celkem rozvodů	479	276	595	308	689	361	850	564	1155	803
v tom státní občanství:										
Německo	35	15	36	17	55	7	68	15	64	10
Polsko	32	47	28	53	22	49	41	48	31	29
Rusko	8	20	25	20	35	39	60	80	58	96
Slovensko	221	139	213	118	159	92	150	98	198	155
Ukrajina	7	14	19	28	45	96	79	164	114	271
Vietnam	32	8	47	10	83	23	123	48	250	110
v tom pořadí rozvodu:										
první	386	193	460	215	526	232	593	339	853	455
druhé a vyšší	93	83	135	93	163	129	257	225	302	348
Podíl opakovaných rozvodů (%)										
– u cizinců	19,4	30,1	22,7	30,2	23,7	35,7	30,2	39,9	26,1	43,3
– u občanů ČR	18,3	17,9	18,8	18,6	19,6	18,6	18,8	18,6	19,8	18,6

V letech 1995 až 1998 byly u obou pohlaví nejčetnější rozvody s občany Slovenské republiky, které z velké části pocházely z manželství, jež byla uzavřena ještě jako svazek dvou příslušníků jednoho státu. V roce 1995 byla dokonce každá druhá rozvedená žena – cizinka občankou SR. V dalších letech zastoupení Slováků prudce klesalo a roku 1999 poprvé ztratilo svou první pozici. Nejvíce rozvedených žen – cizinek bylo občanek Ukrajiny, které dodnes přicházejí nejčastěji k rozvodovému soudu. Odlišná je situace u rozvedených mužů – cizinců. Občané Slovenské republiky byli z cizinců nejčetnějšími účastníky rozvodu ještě roku 2003, teprve počínaje rokem 2004 je převyšují muži státního občanství Vietnamu.

Ve srovnání s občany České republiky cizinci přicházejí k rozvodovému soudu relativně méně poprvé (tab. 4). Zatímco u českých státních občanů se podíl rozvodů druhého či vyššího pořadí pohybuje u mužů i u žen mezi 18 a 20 %, u rozvedených mužů-cizinců byl zaznamenán v rozmezí 20 a 30 %. Nejvyšších hodnot dosahuje tento podíl u rozvedených žen-cizinek, který je běžně nad hranici 30 %, více jak dvojnásobný než u žen státního občanství ČR.

Rozvedená manželství podle údajů v Hlášení o rozvodu

Poslední okruh položek v hlášení, který byl pro potřeby příspěvku vymezen, se týká rozvedeného manželství. Obecně lze vybrané položky charakterizovat tím, že jsou společné oběma manželům. Datum uzavření manželství, počet nezletilých dětí a poslední společné bydliště manželů by sice měly být vyplňovány i pro řízení, která neskončila rozvodem manželství, ale tyto události zde ponecháme stranou.

Nejdůležitějším údajem pro studium rozvodovosti z hlediska demografického je položka **datum uzavření manželství** (od roku 2001 zaznamenáváno úplné datum, dříve pouze ve formátu měsíc-rok), ze které se v kombinaci s obdobím rozvodu generuje délka trvání manželství³⁾. Přestože se počet rozvodů v posledních letech příliš nemění, dochází k významným změnám právě ve struktuře rozvodů podle délky trvání manželství.

V průběhu let ubývá rozvodů krátce po sňatku. Svůj vliv na to částečně měla legislativa (novela z roku 1998 zpřísnila rozvodové řízení krátce po uzavření sňatku), více však skutečnost, že klesá počet nově uzavřených manželství, a ta uzavírají vyzrálejší páry, často až po určité době společného soužití. Naopak nastolen byl dlouhodobý trend růstu intenzity rozvodovosti starších manželství, nejvýraznější u svazků trvajících déle než 10 let. Ty dnes tvoří až 60 % všech zaznamenaných rozvodových událostí.

Tab. 5 Rozvody podle doby uplynulé od sňatku (Divorces by amount of time since the wedding)

Délka trvání manželství (roky)	1991	1994	1997	2000	2003	2006
0-1	2 668	1 724	1 366	1 263	1 331	1 280
2	2 471	2 268	1 639	1 624	1 526	1 400
3	2 422	2 624	2 026	1 790	1 705	1 441
4-5	3 957	4 474	4 477	3 145	3 317	3 225
6-7	3 077	3 470	4 292	3 123	3 008	2 984
8-9	2 446	2 813	3 364	3 179	2 582	2 594
10-14	4 749	4 935	5 871	6 180	7 148	5 681
15-19	3 843	4 029	4 003	3 797	5 188	5 479
20+	3 733	4 602	5 427	5 603	7 019	7 331
Celkem	29 366	30 939	32 465	29 704	32 824	31 415

Intenzita rozvodovosti se primárně liší právě podle doby, která uplynula od uzavření sňatku.

Nejvyšší úroveň tohoto ukazatele, která na počátku devadesátých let spadala do třetího a čtvrtého roku manželství, se během let posunula na pátý a šestý rok manželského života. Nejvíce se zvýšila intenzita rozvodovosti u dlouhotrvajících manželství, po více než 25 letech společného soužití se intenzita rozvodovosti během let 1991-2006 více jak zdvojnásobila. V souladu s tím se průměrná délka trvání manželství (vypočtena z rozložení intenzit podle délky trvání manželství) v uvedeném období zvýšila téměř o dva roky z 10,1 na 12,0 let.

Úhrnná rozvodovost, která určuje, jaký podíl manželství při zachování současných intenzit rozvodovosti podle doby trvání manželství by skončil rozvodem, se v posledních letech udržuje na úrovni jen málo pod hranici padesáti procent. Nejbliže jí byla roku 2004, kdy dosáhla úrovně 49,3 %. Na počátku devadesátých let se přitom pohybovala pod 40 %. Česká republika se tak tradičně umísťuje na předních příčkách v mezinárodním srovnání úrovně rozvodovosti.

Jednotlivé intenzity, tedy i úhrnnou rozvodovost, lze vypočíst odděleně pro první a opakované sňatky. Z tabulky 7 je zřejmé, že první sňatky vykazují vyšší úhrnnou rozvodovost než manželství opakovaná; na druhou stranu, když už se rozvádí manželství vyššího pořadí, tak je to v průměru zhruba o dva roky dříve než u prvního manželství.

Z časové řady intenzit rozvodovosti podle doby od sňatku pro jednotlivou sňatkovou kohortu lze získat konečnou rozvodovost dané sňatkové kohorty. Jelikož jsou data o rozvodech podle roku sňatku k dispozici pouze od roku 1991, lze prozatím získat rozvodovost maximálně do šestnácti let manželství. Za tuto

³⁾ Od roku 2007 je pro délku trvání manželství určující datum sňatku a datum nabytí právní moci rozvodu.

Tab. 6 Intenzita rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku (Intensity of divorce by the amount of time since the wedding)

Délka trvání manželství (roky)	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
0	0,65	0,60	0,39	0,41	0,37	0,42	0,47	0,57	0,41	0,00	0,28	0,31	0,36	0,38	0,36	0,30
1	2,46	2,23	2,16	2,07	1,88	2,00	2,04	2,27	1,89	2,32	2,11	2,05	2,17	2,15	1,94	2,17
2	3,04	2,87	3,09	3,11	2,97	3,03	2,89	3,01	2,48	2,88	2,89	2,74	2,83	2,81	2,63	2,79
3	2,93	2,75	3,09	3,24	3,46	3,35	3,26	3,15	2,51	3,20	3,12	3,12	3,13	3,01	2,84	2,83
4	2,58	2,55	2,75	2,76	3,07	3,29	3,24	3,18	2,35	3,00	2,97	3,04	3,02	3,01	2,88	3,03
5	2,24	2,23	2,43	2,57	2,61	3,02	3,03	2,90	2,15	2,67	2,82	3,02	2,98	3,06	2,96	3,02
6	1,98	2,07	2,14	2,18	2,34	2,55	2,74	2,70	2,01	2,46	2,75	2,62	2,82	2,87	2,63	2,88
7	1,81	1,83	1,96	2,02	2,09	2,37	2,41	2,47	1,74	2,30	2,51	2,48	2,63	2,60	2,50	2,61
8	1,68	1,57	1,75	1,79	1,86	2,10	2,20	2,19	1,69	2,14	2,39	2,28	2,25	2,50	2,29	2,31
9	1,45	1,47	1,67	1,67	1,69	1,91	1,91	1,91	1,43	2,00	2,07	2,17	2,11	2,30	2,08	2,32
0–4	2,33	2,20	2,30	2,32	2,35	2,42	2,38	2,43	1,93	2,28	2,27	2,25	2,30	2,27	2,13	2,23
5–9	1,83	1,83	1,99	2,05	2,12	2,39	2,46	2,44	1,81	2,31	2,51	2,52	2,56	2,67	2,49	2,63
10–14	1,11	1,10	1,20	1,24	1,30	1,42	1,45	1,51	1,08	1,49	1,68	1,74	1,84	1,90	1,80	1,81
15–19	0,79	0,77	0,83	0,87	0,88	0,96	0,97	1,00	0,70	0,96	1,10	1,18	1,27	1,33	1,33	1,32
20–24	0,50	0,50	0,53	0,58	0,60	0,66	0,64	0,68	0,51	0,65	0,74	0,78	0,87	0,91	0,89	0,92
25+	0,19	0,19	0,20	0,22	0,22	0,26	0,27	0,28	0,24	0,29	0,32	0,34	0,38	0,39	0,41	0,41
Úhrnná rozvodovost	34,8	33,9	36,2	37,5	38,4	41,8	42,1	43,1	32,5	41,4	44,7	45,7	48,0	49,3	47,3	48,7
Prům. délka trv. manž.	10,1	10,2	10,3	10,5	10,5	10,6	10,7	10,8	10,8	11,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,2	12,0

Tab. 7 Rozvodovost podle pořadí (Divorce rate by order)

Ukazatele	1991	1994	1997	2000	2003	2006	1991	1994	1997	2000	2003	2006
	Úhrnná rozvodovost						Průměrná délka manželství					
První manželství	36,0	39,3	43,6	42,7	50,2	50,8	10,3	10,7	11,0	11,3	12,0	12,5
Opakovaná manželství	29,5	30,3	36,2	36,3	40,1	42,0	8,5	9,0	9,2	9,7	10,3	10,4
Celkem	34,8	37,5	42,1	41,4	48,0	48,7	10,1	10,5	10,7	11,0	11,8	12,0

dobu se rozvedlo 34 % svazků sezdaných v roce 1991. Údaje o rozvodovosti do 10 let trvání manželství již máme k dispozici pro sedm sňatkových kohort (1991–1997), rozvedlo se 23–24 % manželství.

Nejvyšší rozvodovost prozatím vykazuje kohorta sňatků 1999, ze které se po pěti letech manželství rozvedlo 12,8 % párů, po osmi letech již 21,3 % (tab. 8). Naopak následující sňatková kohorta manželství uzavřená roku 2000 zaznamenala v prvních letech soužití nižší intenzitu rozvodovosti, avšak její kumulovaná intenzita rozvodovosti po šesti letech manželství se již vyrovnala a dokonce i převýšila rozvodovost jiných kohort, např. 1994 a 1995.

Zatímco průměrná délka trvání rozvedeného manželství se od poloviny 90. let obecně zvýšila, opačný trend zaznamenal tento ukazatel u manželství, ve kterém jeden z manželů byl cizím státním příslušníkem. Na konci 20. století poklesl a nyní se pohybuje pod hranicí osmi let, tedy činí v průměru o šest let méně než u rozvedeného manželství dvou osob české státní příslušnosti. Svazky dvou cizinců vykazují velmi nerovnoměrný vývoj v průměrné délce trvání manželství, neboť jde v absolutních hodnotách o malé počty. Lze však konstatovat, že manželství dvou cizinců se v průměru rozvádí později než ty, kde je cizím státním příslušníkem pouze jeden z páru.

Dalším údajem charakterizujícím ukončené manželství je **počet dětí** (žijících), které vzešly z manželství. Do roku 1994 byl v hlášení udáván jednak celkový počet dětí a dále z nich nezletilých, počínaje rokem 1995 jsou k dispozici pouze údaje o počtu nezletilých dětí z manželství (žijících). Podle občanského zákoníku se zletilosti nabývá dovršením osmnáctého roku věku.

V souvislosti s narůstáním podílu starších manželství mezi rozvody se ve sledovaném období snižovalo zastoupení rozvodů s nezletilými dětmi: zatímco v roce 1991 činil podíl rozvádějících manželství s nezletilými dětmi 71,7 %, v roce 2006 jen 60,5 %. Data o struktuře rozvodů po dle počtu nezletilých dětí (tab. 10) mj. potvrzují, že novela zákona z roku 1998 ovlivnila především rodiny s malými dětmi – přechodný pokles počtu rozvodů v roce 1999 byl způsoben právě úbytkem rozvodů manželství s nezletilými dětmi.

Tab. 8 Kumulované intenzity rozvodovosti podle uplynulé délky trvání manželství (l. hl. soubory) [Cumulative divorce intensity by duration of marriage (age-cohort specific events)]

Uplynulá délka manželství	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,5	1,0	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4
2	2,8	2,5	2,3	2,4	2,4	2,6	2,6	2,8	3,5	2,3	2,4	2,6	2,4	2,5	2,6	
3	5,9	5,6	5,4	5,2	5,5	5,2	5,4	5,8	6,5	5,0	5,3	5,2	5,1	5,6		
4	9,3	9,1	8,5	8,6	8,1	8,2	8,5	8,9	9,7	8,2	8,1	8,1	8,1			
5	12,5	12,3	11,9	11,0	10,9	11,3	11,4	12,0	12,8	11,0	11,1	11,3				
6	15,6	15,4	14,2	13,5	13,8	14,3	14,3	15,1	15,8	14,0	14,2					
7	18,4	17,4	16,5	16,2	16,5	17,0	17,2	17,7	18,5	17,1						
8	20,4	19,5	18,9	18,8	19,0	19,7	19,7	20,3	21,3							
9	22,4	21,8	21,2	21,1	21,4	22,0	22,0	22,9								
10	24,5	23,8	23,3	23,3	23,5	24,3	24,5									
11	26,6	25,8	25,5	25,3	25,6	26,5										
12	28,5	27,8	27,4	27,2	27,8											
13	30,5	29,6	29,2	29,1												
14	32,3	31,4	31,0													
15	33,9	33,2														

Tab. 9 Průměrná délka trvání manželství při rozvodu podle státního občanství (Average duration of a marriage at the time of divorce by citizenship)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rozvody mužů-cizinců	9,3	8,3	8,4	7,3	6,7	7,8	7,2	8,0	7,4	7,8	7,6	7,5
Rozvody žen-cizinek	10,5	11,2	10,3	8,9	9,1	8,3	8,7	8,7	8,2	8,3	8,3	7,9
Rozvody dvou cizinců	11,8	12,4	12,7	9,4	10,6	10,2	9,4	10,8	11,3	12,5	13,3	12,2
Rozvody dvou občanů ČR	11,0	11,4	11,7	12,0	12,2	12,5	12,8	13,1	13,5	13,7	14,1	14,1
Rozvody celkem	11,0	11,3	11,6	11,8	12,0	12,3	12,6	12,9	13,3	13,4	13,8	13,7

Co se v průběhu let nemění, je struktura rozvedených manželství s nezletilými dětmi podle počtu dětí: v průběhu celého sledovaného období 55–59 % těchto rozvedených manželství tvoří rodiny s jedním nezletilým dítětem, 36–38 % se dvěma dětmi, na rodiny se třemi dětmi připadá tradičně pouze 5–6 %. Průměrný počet dětí v rozvádějící se rodině s dětmi je tedy dlouhodobě stabilní, činí 1,5.

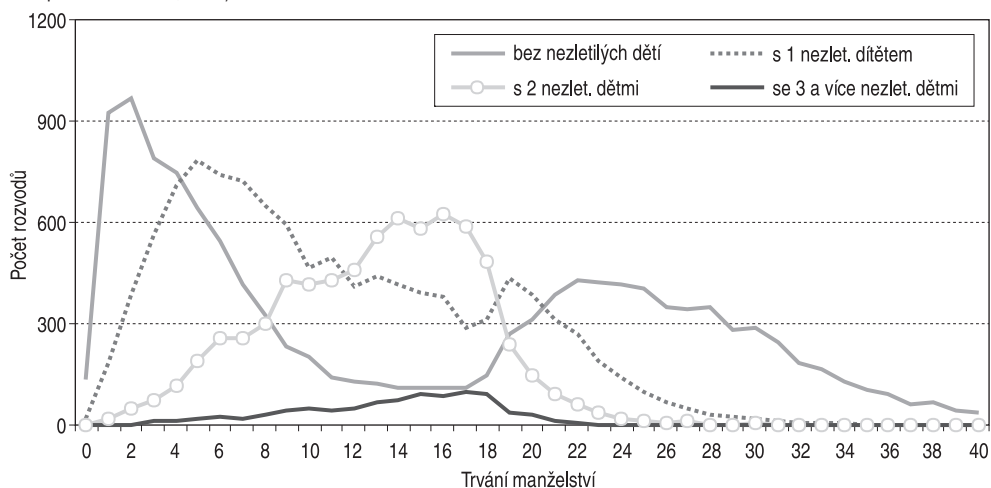
Počet nezletilých dětí v rodině pochopitelně souvisí s délkou trvání manželství. Křivky zachycující

Tab. 10 Rozvody podle počtu nezletilých dětí (Divorces by number of dependent children)

Počet nezletilých dětí	1991	1994	1997	1998	1999	2000	2003	2006
0	8 313	8 650	9 862	10 727	9 480	10 637	12 119	12 412
1	11 638	12 902	13 274	12 607	8 199	11 084	11 748	11 004
2	8 076	8 124	8 144	7 802	5 248	7 015	7 929	7 085
3	1 176	1 091	1 006	994	632	813	853	774
4	134	146	144	183	80	127	132	98
5+	29	26	35	50	18	28	43	42
Celkem	29 366	30 939	32 465	32 363	23 657	29 704	32 824	31 415
Rozvody s dětmi	21 053	22 289	22 603	21 636	14 177	19 067	20 705	19 003
v tom: s 1 dítětem (%)	55,3	57,9	58,7	58,3	57,8	58,1	56,7	57,9
s 2 dětmi (%)	38,4	36,4	36,0	36,1	37,0	36,8	38,3	37,3
s 3 a více dětmi (%)	6,4	5,7	5,2	5,7	5,1	5,1	5,0	4,8
Podíl rozvodů s dětmi (%)	71,7	72,0	69,6	66,9	59,9	64,2	63,1	60,5
Prům. počet nezl. dětí v rodině s dětmi	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Počet nezletilých dětí	32 014	33 143	33 332	32 192	21 005	28 215	30 927	28 117

počet rozvodů podle počtu nezletilých dětí a délky trvání manželství pro rok 2006 jsou vykresleny v grafu 5. Rozložení rozvodů bez nezletilých dětí vykazuje dva vrcholy: jeden krátce po sňatku, kdy jsou manželé ještě bezdětní, druhý zhruba po 22 letech manželství, kdy už jsou jejich děti zletilé. Stejně je tomu u rozvodů s jedním nezletilým dítětem s tím rozdílem, že první vrchol přichází přibližně o tři roky později, druhý naopak dříve, kolem 20 let od uzavření sňatku. Křivka rozvodů rodin s dvěma nezletilými dětmi má jeden vrchol, který na počátku 90. let pokrýval široký interval 8–18 let od sňatku, přičemž rozvody takto početných rodin převyšovaly počet ostatních skupin rozvedených podle počtu nezletilých dětí. Dnes je interval, kdy jsou nejpočetnější skupinou rodiny se dvěma nezletilými dětmi, užší, s maximem kolem 15 let délky trvání manželství. Rozvodů rodin se třemi či více nezletilými dětmi je ve srovnání s ostatními absolutně podstatně méně, jejich počet pozvolna roste s délkou trvání manželství. Vrchol nabývá po 15–18 letech po sňatku, pak rychle klesá.

Graf 5 Rozvody podle délky trvání manželství a počtu nezletilých dětí, 2006 (Divorces by duration of marriage and number of dependent children, 2006)

Společným údajem rozvedených manželů je také poslední společné **trvalé bydliště**, které slouží k územnímu členění rozvodů. Regionálně se odlišuje nejen celková úroveň rozvodovosti (měřená úhrnnou rozvodovostí), ale také např. zastoupení rozvodů vyššího pořadí či průměrná délka trvání manželství. Popis regionálních odlišností však ponechme stranou těchto přehledů. Uvedme jen, že obecně vyšší úroveň rozvodovosti vykazují kraje severozápadních Čech a v posledních letech i kraj Středočeský (úhrnná rozvodovost nad 50 %), naopak nejnižší rozvodovost zaznamenává tradičně Vysočina (39 % v roce 2006), Pardubický, Jihomoravský či Zlínský kraj.

Závěr

Pro potřeby demografické statistiky, tedy k výpočtu intenzitních ukazatelů, jsou údaje obsažené v hlášení o rozvodu dostačující, přičemž nejzajímavější jsou ty blíže vypovídající o právě ukončovaném manželství. Vypovídací schopnost některých položek hlášení (důvod rozvratu manželství, vzdělání) je však snížena možností neuvedení či nezjišťování údajů. Hlášení navíc nenaplnuje (a není pro to ani určeno) potřeby hlubšího zkoumání rozvodovosti, k tomu se musíme obrátit na další studie, např. sociologické, které se zaměří na to, co ovlivňuje rozhodnutí o rozvodu a jeho časování, jak je rozvod dostupný, jaké jsou důsledky uspořádání rodin po rozvodu, jak je rozvod vnímán ve společnosti apod. Při interpretaci úrovně rozvodovosti je také důležité propojení s intenzitou sňatečnosti.

Rozvodovost je v České republice dlouhodobě velmi vysoká – rozvádí se téměř každé druhé manželství. I na mezinárodní úrovni dosahuje úhrnná rozvodovost jednu z nejvyšších hodnot, společně se Skandinávií a Ruskem, i když mezinárodní srovnání není jednoduché vzhledem k odlišné rozvodové legislativě jednotlivých zemí. V posledních letech dochází ke změně struktury rozvodů v ČR, častěji se rozpadají dlouhotrvající manželství.

Michaela Němečková

Bibliografie

Historická demografie 32. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008, 208 s.

Koncem loňského roku byl vydán 32. svazek *Historické demografie*, který je tvořen pěti původními studii. V první studii *Miroslava Melkesová* ukazuje široké možnosti využití farních matrik k vědeckému bádání (**Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů**, s. 5–56). Vedle odborných prací historiků, historických demografů, antropologů či genealogů jsou zde zmíněny i články publikované laickou veřejností. Jednotlivé studie jsou představeny podle chronologického a tematického hlediska, a dále jsou zde zachyceny změny v metodických přístupech užitých při zpracování matrik za zhruba posledních sto let. Text sice neuvádí kompletní literaturu k danému tématu, ale poskytuje přehledný nástin.

Markéta Skořepová se na příkladu městečka Nový Rychnov na Pelhřimovsku zabývá strukturou rodinných domácností (**Struktura venkovských domácností v Novém Rychnově v první polovině 19. století**, s. 57–104). Ve své práci využila údaje zповědňích seznamů, které doplnila o informace získané excerpcí matrik a Knih zkoušek snoubenců „Examina sponsorum“. Sledovala vývoj počtu obyvatel městečka, počty uzavřených sňatků, sňatkovou migraci, socioprofesioní rozdělení zdejšího obyvatelstva a strukturu rodin a domácností podle sociálního postavení osoby v jejím čele.

Studie *Radka Lipovského*, která vychází z autorovy disertační práce obhájené na katedře historie FF OU, se věnuje demografické analýze obyvatel moravského Místku a slezského Frýdku (**Biologická a kulturní skladba populací měst Frýdku a Místku v období industrializace v druhé polovině 19. století**, s. 105–126). Autor vycházel jednak z dochovaných sčítacích tiskopisů rakouských sčítáních lidu uskutečněných v letech 1869, 1880, 1890, 1900 a 1910 a jednak z publikovaných výsledků censů. Sledoval index maskulinity, věkovou skladbu, rodinný stav, náboženské vyznání, obcovací řeč a gramotnost obyvatelstva žijícího v obou městech.

Klára Habartová se ve své studii zaměřila na

problematiku židovských uprchlíků v Čechách během první světové války, tématu v naší historiografii dosud velice málo zpracovanému (**Uprchlíky v táboře pro Židy z Haliče a Bukoviny v Německém Brodě v letech 1916/1917**, s. 127–150). Zabývala se pobytem židovských uprchlíků v uprchlickém táboře v Německém Brodě, jediném zřízeném táboře pro židovské uprchlíky v Čechách. Sledovala ubytování, stravování, způsoby zajišťování veškeré péče o uprchlíky a také vztahy mezi nimi a místním obyvatelstvem v období od konce července 1916 do začátku září 1917. Na základě studia duplikátů matrik Židovské náboženské obce v Havlíčkově Brodě se autorka věnovala demografickým aspektům pobytu židovských uprchlíků v táboře.

Poslední studii sborníku *Petra Berrová* nazvala **Poválečné soupisy obyvatelstva a sčítání lidu 1950 v kontextu zjišťování národnosti obyvatelstva a se zohledněním nálezů Nejvyššího správního soudu**, s. 151–174. Autorka sledovala způsob zjišťování národnosti v soupisech obyvatelstva konaných v Československu v letech 1947/1948 a při sčítání lidu 1950. V příspěvku jsou zmíněny některé soudní pře, ke kterým v souvislosti s určováním národnosti obyvatel po druhé světové válce došlo.

Oddíl Materiály, který sborník uzavírá, obsahuje příspěvek *Pavly Stieglarové* nazvaný **Vybrané části Popisu státního statku Milíčevs, s. 175–192**. Autorka přibližuje dotazníkové šetření, které se konalo na počátku 19. století na tehdejších státních statcích. Materiály z tzv. Popisu státních statků z roku 1802 jsou dnes uloženy ve vídeňském archivu dvorské komory. Autorka čtenáře seznamuje s obsahem užitého dotazníku. Podle dochovaných údajů přibližuje velkostatek Milíčevs z teritoriálního, správního a ekonomického hlediska a pozornost věnuje také náboženskému vyznání a národnosti zdejších obyvatel. Příspěvek je zakončen výběrem z edice pramene.

Publikované studie jsou doplněny tabulkami, grafy a reprodukcemi fotografií. Sborník je již tradičně zakončen recenzemi, které se týkají naší i zahraniční literatury.

Petra Berrová